

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev. 51/XI

Jesenice, 29. aprila 1981

FRANC KONOBELJ —
SLOVENKO

MOJÉ PRVO VOJNO LETO

Sestavek posvečam vsem tistim tihim znanim in neznanim borcem, s katerimi sem se srečal v letu 1941 in so dali svoja življenja za svobodo.

OSEBNA IZKAZNICA

Takrat 1941. leta sem živel v hiši Joža Smoleja — Amerikanca na Koroški Beli številka 93. Tu sem se tudi rodil. Mati Franciška je bila iz Poljanske doline, oče Franc pa je bil iz Malega Bana nad

Šentjernejem. Po končani svetovni vojni leta 1918 je oče odšel nazaj na Dolenjsko in ostala sva z materjo sama. Rojen sem bil 12. marca 1916 na Koroški Beli sredi vojne vihre prve svetovne vojne. Čeprav sem bil star le dobro leto, mi je v podzavesti ostal spomin italijanskega bombardiranja Ko-

V 51. ŠTEVILKI LISTOV SODELUJEJO: Jana Beravs, Benjamin Gracer, O'Henry (prevod), Tomaž Iskra, Ivan Jan, Franc Konobelj Slovenko, Sonja Koranter, Janez Meterc, Valentin Polanšek, Ana Staze, Črtomir Šinkovec in Zlata Volarič.

Likovno opremo so prispevali: Rudolf Arh, Branko Čušin, Vlastimir Pretnar, Cveto Vellkajne in Tone Tomazin.

roške Bele. Iz Belškega polja, kamor smo se zatekli, smo gledali kako gori vas. Ostal mi je v spominu velik ogenj in ropotanje italijanskih letal.

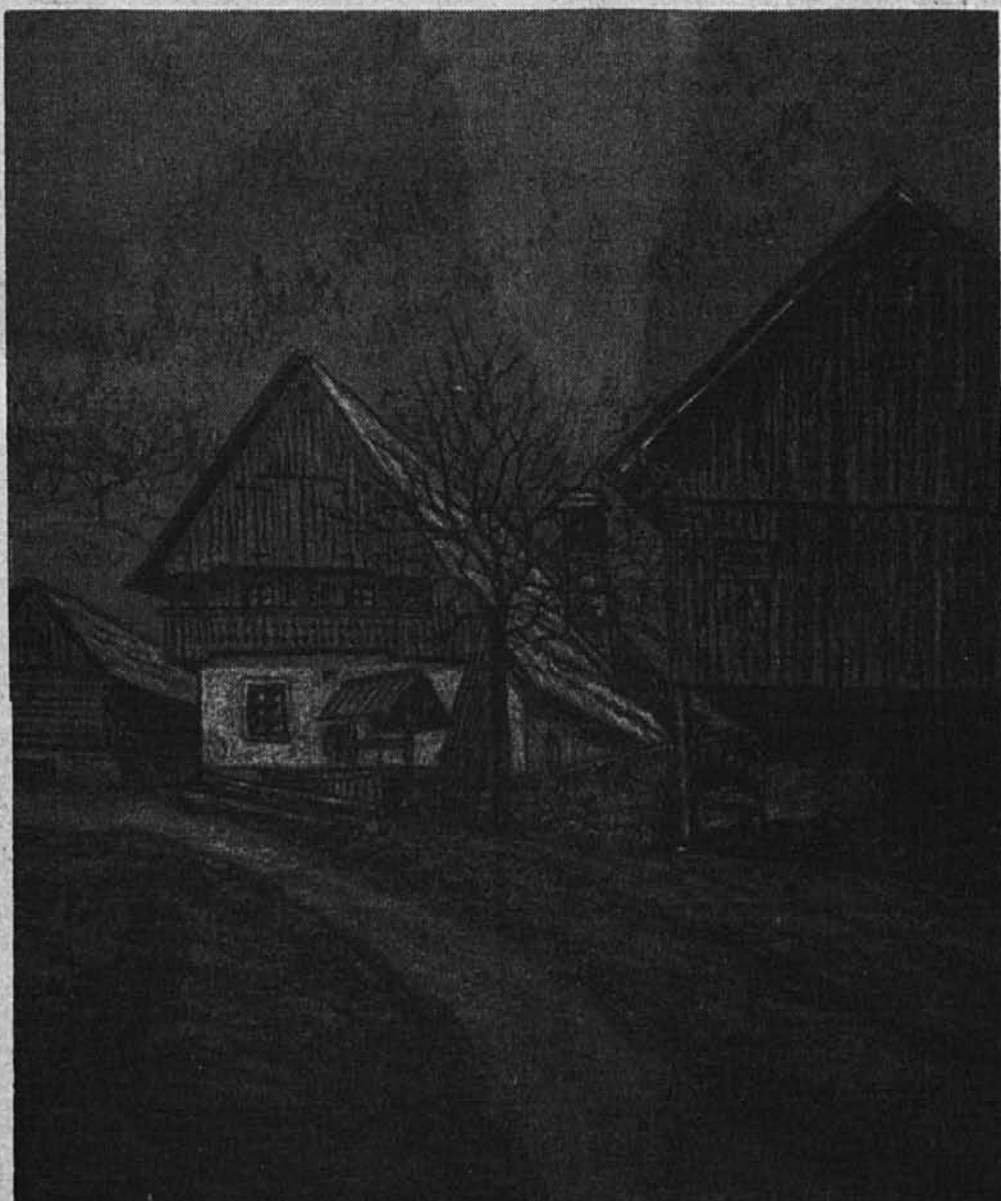
Mati se je preživljala s tem, da je delala v žebljarni Kranjske industrijske družbe na Savi. Na hrani je imela tudi posamezne delavce, tako nama je bilo vsaj nekoliko lažje s hrano. Stanovali smo v podstrešni kuhinji in sobi.

Vse prevečkrat sem bil deležen pripomb, da nimam očeta. Življenje se je uredilo šele, ko se je vrnil z vojnega ujetništva Ivan Martelak. Večkrat je pripovedoval o težki usodi vojnega ujetnika in o bojih, ki jih je bojevala mlada ruska država. Z mamo sta se poročila v starokatoliški veri. Dobil sem očima, za katerega lahko rečem, da je bil pretirano strog, toda hvaležen sem mu, da me je spravil h kruhu.

Na Koroški Beli sem hodil štiri leta v osnovno šolo in bil med najboljšimi učenci. Nato sem hodil še štiri leta v meščansko šolo na Jesenicah. Takrat smo z materjo, očimom in bratom Ivanom tudi hodili k Jelenu. Tudi telovadil sem pri Svobodi.

Toda minula so leta šolanja in šel sem se učiti trgovskega poklica v Poljčane na Štajersko. Tu sem se vpisal k Sokolu in postal član telovadnega odseka. Ob znanem škofovskem pastirskem pismu proti »brezbožnemu« Sokolu, sem prenehal tudi hoditi v cerkev. Že preje sem imel nekaj težav, tako da me župnik Žbontar iz Koroške Bele ni pustil k birmi, ker mi je hotel biti za botra moj oči — starokatolik. Mama je potem preprošila Vinkota Maleja — Štefančevega Cena, da me je peljal k birmi v Ljubljano. Takrat sem tudi prvič videl Ljubljano.

Po končani učni dobi v aprilu 1933 sem dolgo časa iskal zaposlitev. V trgovinah ni bilo delovnih mest, pa sem najprej delal pri izgradnji belškega vodovoda, nato pri Slogradur pri raznih gradbenih delih v tovarni: v strugi Save, pri gradnji Kašte, pokojninskega doma in drugje. Končno mi je uspelo v februarju 1935 dobiti delo v tovarni. Dobil sem zaposlitev v valjarni tanke pločevine. Temu je precej pripomoglo moje članstvo v Sokolu. Najprej sem delal pri škarjah in drugih pomožnih delih, nato pa

Rudolf Arh: Pri Primošču na Kupljenku — kroki (V tej hiši je bila 1941. leta partizanska obveščevalna točka, od poletja 1944 do osvoboditve pa tudi javka za bolnišnico na Jelovici.)

(Nadaljevanje na 2. strani)

sem prišel k progi. Tu je bilo delo izredno težavno in velika vročina nam je pila kri. Zdržali smo le pol ure, potem pa je bil potreben daljši počitek.

Delal sem na tri izmene. Najtežja je bila nočna izmena. Tu sem tudi dočkal svoj prvi revolucionarni teden. Začela se je velika stavka, v kateri je bil naš obrat med prvimi. To je bilo leta 1935. Stavka in spoznavanje življenja ter branje knjig Cankarjeve družbe, so mi počasi odpirali moj razum, da sem pričel bolj trezno misliti tudi na življenje. Seveda sem se bil prisiljen vključiti v sindikalno organizacijo Narodno strokovne zveze. Le-ta mi je tudi pomagala, da sem dobil zaposlitev v tovarni.

Sicer sem počasi pričel spoznavati krivičnost takratne družbe, vendar sem v organizacijah, v katerih sem bil vključen in tudi prevzel posamezne funkcije, le približno dojel pomen pravega boja za delavske pravice. Med nami je bilo vse preveč tihih prišepetalcev, ki so vedeli o delovanju političnih, kulturnih in sindikalnih organizacij pri Jelenu več slabega kot dobrega. Tudi beseda komunizem ni bila izrečena s posebnimi simpatijami.

Tudi član planinskega društva sem postal. Legitimacijo mi je prinesel poverjenik Andrej Noč-Glažarjev s Koroške Bele, dober planinec in najslabše zapisan znanec iz vojnih let. Društvo je imelo sedež na Jesenicah.

Kot član omenjenih organizacij sem nekoliko pogledal tudi v jugoslovansko nacionalno stranko.

Seveda pa je življenje na Javorniku teklo pod močnim vplivom naprednih političnih in sindikalnih delavcev Giorginija, Perkota, Resmana, Keliha in drugih.

Toda čakala me je še vojaščina. Leta 1937 in 1938 sem odslužil vojaški rok v Sarajevu v Merničkem bataljonu – artilerijske oficirske šole. Tu sem o življenju dobil še nove poglede. Šikaniranje in vojaški dril sta bila na dnevnem redu. Le močna nacionalna zavest mi je branila, da nisem večkrat izrekel najslabše o naši jugoslovanski vojski. Toda tudi to je minilo.

Zopet sem ostal brez dela. K sreči je občina Koroška Bela pričela z gradnjo osnovne šole. Rešen sem bil vsaj za nekaj mesecev. Zidarski mojstri iz Ljubljane, ki so to gradnjo prevzeli so vedeli kje se da izkoriščati delavca in kako čimveč zaslužiti z različnimi goljufijami. K sreči je gradbeni nadzor vodil dober in predan strokovnjak inž. Osvald; občino pa je takrat vodil znani jeseniški revolucionar in predan komunist Vencelj Perko. Z dobrim gospodarjenjem in dobro premišljenimi investicijami ter vsestransko preudarnostjo je užival vse simpatije poštenih in treznih ljudi; veliko zavist pa v vrstah nekaterih političnih nasprotnikov. To se je seveda močno odražalo v odnosu takratnih oblasti do njega in njegovih somišljenikov.

Toda dela pri šoli so bila dokončana in moral sem zopet za nekaj časa k različnim delodajalcem. Dobil sem delo pri Krenu, Jenkotu in še enkrat pri Slogradu; seveda so bila to najtežja gradbena dela. In končno mi je aprila 1939 uspelo dobiti delo v železarni. Zopet sem bil v svojem obratu tanke pločevine. Tu so bili še vedno nekateri stari nemški strokovnjaki z Lavtenšlagerjem na čelu.

Vedno pogosteje pa so se pojavljali znaki nacionalističnega pritiska in propagande. Vse večkrat so se pojavljali kulturbundovci v belih nogavicah in nekatere organizacije, kot Ljotičevski ZBOR in Zveza združenih delavcev. Javno so propagirali ideje nacionalizma in hvalili vsevprek dobroto, ki jih uživa nemški delavec. Tudi

Franc Konobelj leta 1938 v stari jugoslovanski vojski

vodstvo tovarne, ki je bilo v rokah najbolj zagrizenih petokolonašev, je k temu prispevalo svoj delež. Poslalo je v Nemčijo celo posebno sindikalno delegacijo, da je pri nas potem hvalila uspehe velikega nemškega rajha. Podmežakljo so celovski hokejisti kluba KAC celo pozdravljali s fašističnim pozdravom – z dvignjeno roko. Tako so se vedno bolj bližali tisti usodni dnevi v marcu.

Nekoliko zmede je naredila pogodba, ki jo je sklenil Hitler s Stalinom. Štefan Barbarino, tudi dolgoletni starosta javorniškega Sokola, je o tem očitajoče govoril. Nisem mu znal dati odgovora. Tudi nekateri vodilni funkcionarji iz naprednejših političnih strank niso znali tega pojasniti.

BLIŽA SE VOJNA

Vse pogostejši so bili besedni spori z nekdanjim predsednikom Narodno strokovne zveze Francem Kraljem. Bil je eden največjih pobornikov in propagatorjev Hitlerjevega rajha. V Ljotičevskem Zboru je hotel imeti glavno besedo. Ta organizacija je bila sploh znana po širjenju fašističnih in nacističnih idej.

Tudi v vrstah sindikalne organizacije Zveze združenih delavcev je bilo vse več zagovornikov fašizma in nacizma. Veliko podpora je ta organizacija imela v belškem kaplanu Antonu Duhovniku.

Vedno bolj sem se zavedal, da nam s severnih meja grozi velika nevarnost. Avstrija je bila že priključena rajhu in v avstrijskih žandarjih je Hitler dobil svoje prve pomočnike in velike zagovornike. Rahlo me je skrbelo kaj bo z našo Jugoslavijo. Vedno več je bilo tudi opozoril proti nemškemu vohunom. Paglarjuci s Hrušice je celo pričel zbirati pristaše za četniško organizacijo, ki naj bi posegli med prvimi v obrambo domovine. Seveda jih je iskal v glavnem le med Sokoli. Tudi mene je pridobil, saj sem v tej organizaciji videl dobrega in zvestega ter junaškega zaveznika v obrambi.

Moja politična razgledanost je bila seveda takrat pod močnim vplivom vsega kar sem prečital in slišal v družbi ljudi s katerimi sem sodeloval. V sokolskem domu, kjer se je ta dejavnost odvijala, sem bil skoraj sleherni dan. Nekaj časa sem bil tudi tajnik Narodno strokovne zveze, to je bilo v času, ko je bil predsednik Adolf Lasner. V tovarni sem se prav tako srečal z ljudmi, ki so vedeli o političnem življenju

malo več kot jaz, ali pa so bila njihova politična mišljenja nekoliko drugačna od mojih. Danes lahko ugotavljam, da sem bil takrat vse preveč zaverovan v lepozveneče ideje, ki jih je bilo v naših nacionalnih vrhovih vse polno; tako v časopisju ali na raznih zborovanjih, shodih ali sestankih.

V hiši kjer sem stanoval pa sem se večkrat srečaval z Janezom Šmidom, ki je bil poročen s sosedovo Francko. Janez je bil eden tistih revolucionarjev in delavcev, ki je že zelo zgodaj moral okusiti »ljubeznivost«
takratnih jugoslovanskih oblasti in v januarju 1941 je moral z mnogimi drugimi zavednimi jeseniškimi delavci na prisilne orožne vaje v Ivanjico v Medjurečje. Razgovori z njim so mi osvetlili marsikatero nejasnost v mojem političnem prepričanju. Tudi zavest mi je dvigal.

Bolj ko so se bližali tisti usodni marčevski dogodki, več je bilo znamenj, da se nam bliža velika nevarnost. 25. marca je jugoslovanska vlada pristopila k trojni zvezi: Rim, Berlin in Tokio. Prišel je tisti usodni 27. marec. Na Javorniku in na Jesenicah je bilo vse živo. Radio je ves dan poročal o puču v Beogradu in, da je odstopilo kraljevo namestništvo ter, da je prevzel krmilo države mladi kralj Peter II. Vmes je bilo slišati domoljubne pesmi in državno himno. Sokoli, slovenski fantje – nasledniki Orlov in rezervni oficirji smo bili vsi v uniformah. Na Jesenice je bilo treba iti peš ali s kolesom, saj avtobusnega prevoza takrat še ni bilo. Tudi vlak je peljal le poredkoma. Imel sem srečo. Na Jesenice me je zapeljal Janez Hrovat, tisti zaradi katerega so Nemci streljali prve talce na Koroški Beli, bil je med prvimi izdajalci.

Po Jesenicah se je razvila dolga povorka in slišati je bilo vsakovrstne vzklike. Bila je to prava demonstracija proti nemškemu nacizmu in fašizmu. Seveda so bili med demonstranti tudi tisti, ki jih je jugoslovanska oblast vseskozi preganjala. Vse je bilo na cesti; mlado in staro. Nihče ni skrival svojega navdušenja nad to spremembo. Potuhnili so se le petokolonaši.

Toda takrat sem prvič videl, da so za novo in svobodnejšo Jugoslavijo tudi vsi tisti, ki jih je dosedanja oblast ves čas preganjala in vseskozi zatirala. Še celo javorniški policaj Jesih je hotel biti prijaznejši. Slišati je bilo v demonstracijah tudi parole za prijateljstvo s Sovjetsko zvezo. Žandarji in policaji so seveda ves čas opazovali to veliko navdušenje in enoten demonstrativen nastop, pa vendar, kljub posameznim parolam za prijateljstvo s Sovjetsko zvezo niso ukrepali. Padale so tudi zahteve po izpustitvi zaprtih in tistih, ki so bili pod pretvezo orožnih vaj zaprti v Ivanjici. Ostri so bili tudi vzkliki proti peti koloni. To je bil tudi povod, da se je večina jeseniških in javorniških petokolonašev odločila za umik v sosednjo Avstrijo. Pobrli so kar so mogli odnesti na hitro in se odpeljali skozi karavanski predor. Ob tem pa so seveda grozili, da se bodo že maščevali ko se bodo vrnili skupaj s Hitlerjevo vojsko.

Tako so nadaljnji dnevi minevali v velikem pričakovanju, kaj se bo zgodilo. V vojsko so se javljali že številni prostovoljci. Poleg mladih Sokolov so se takoj vključili med prostovoljce tudi tisti, ki so se komaj vrnili iz prisilnih orožnih vaj. Med njimi so bili tudi vidni politični delavci naprednega delavskega gibanja. Od Konjiča do Jesenic je korakala prava četa proletarcev. Na čelu vseh Jože Gregorčič z rdečo zastavo. Za njim pa stari in prekaljeni revolucionarji, kot Vencelj Perko, Franc Ravnik, Tomaž Wolf in drugi. Ker sem imel razpored sem čakal na poziv. Tega sem kmalu po 27. marcu tudi dobil in odpeljal sem se že 3. aprila proti Zagrebu tako, da vsega tega navdušenja nisem videl, niti

nisem bil udeležen pri odhodu prvih prostovoljcev.

Na vožnji proti Zagrebu je bilo pravo bojno razpoloženje, vse še pod močnim vtisom demonstracij ob 27. marcu. Bile so tudi polemične pripombe, da se ne kaže upirati veliki Hitlerjevi Nemčiji.

Znašel sem se v Zagrebu in le stežka sem našel moje zborni mesto. Bil je to manjši gosposki dvorec v Dolnjem Stenjevcu na obrobju Zagreba. Tu sem našel še domačina Lojzeta Šimnica. Čakale so naše aparature, telefoni, centrale in tudi orožje ter konji in vozovi. Naša enota naj bi služila artileriji in naj bi odkrivala sovražne baterije. Moja naloga je bila usposobiti telefonsko centralo s štirimi priključki, tudi zvezo s štabom.

Vsi pa smo dvomili o tem, če bomo s temi aparaturnami sploh mogli kaj koristiti. Vse je bilo odkupljeno od Francozov in že davno zastarelo. Tudi oborožitev je bila pripravljena. Na razpolago smo imeli puške mavzerice in težke bajonete — mačete, za sekanje vej in drevja. Razpoloženje je bilo še prve dni zelo spodbudno in borbeno. Med oficirji so bili zastopniki vseh narodnosti. Najodgovornejši položaj je imel aktivni kapetan, po rodu Srb. Oba nižja oficirja pa sta bila Slovenec in Hrvat. Kregar se je pisal slovenski oficir in bil menda inženir, doma iz Ljubljane. Imel je podporočniški čin.

Posebni vaj nismo imeli. Zadolžili so nas tudi že s puškami toda niso nam dali municije. V medsebojnih razpravah je bil najbolj zanimiv nižji oficir po rodu Hrvat. Vidna je bila njegova nezainteresiranost za vojaške zadeve, sicer pa se tudi v drugih vprašanih ni hotel izjasniti. Tudi ni bil pripravljen pojasniti nekaterih naših vprašanj, ki so zadevala našo nalogo v primeru vojne. Bili smo tako pred velikim vprašanjem, kako se bomo znašli, če bo prišlo do kaj resnejšega.

Šesti april je bil dan, ki nas je zbudil iz krajše otopelosti. Že zarana so sporočali po radiu, da so Nemci bombardirali Beograd. To je bil za nas vse, ki smo čakali nestrpni, pravi mrzli tuš. Nihče od oficirjev nam ni vedel povedati ničesar spodbudnega. Čutili smo se nekako osamljene. Bili smo majhna vojaška enota in daleč stran od svoje vojaške enote, kateri bi morali nuditi ustrezne podatke; niti to nismo vedeli kje je njeno zborni mesto.

Padle so prve zahteve po municiji, toda nihče ni o tem hotel ničesar slišati. Najbrže za to še ni bilo pravega povelja. Skušali smo zvedeti kaj več iz radijskih sporočil, ki pa so bila polna nejasnosti in nasprotij in nič kaj spodbudna. Nekaj je bilo govora o junaškem boju jugoslovanske vojske pri Mariboru in severnih mejah pri Varaždinu. Toda Nemci so bili v napadu na vsej severni meji od Slovenije do Srbije.

Z zadoščanjem smo spremljali novice, ki jih je bilo sicer malo, da se naša vojska junaško brani. Ob tem pa je bilo seveda vse polno vprašanj in dilem, na katere nam ni znal nihče odgovoriti.

Nad Zagrebom so se že pojavili prvi nemški avioni. Desetega aprila se je končno odločilo kaj bo z nami. Dobili smo nalogo, da naložimo vse kar imamo pripravljene na vozove in se odpravimo proti železniški postaji. Naš cilj naj bi bil nekje pri Sisku. Že sama sprememba, da nismo več v negotovosti nas je razvedrila. Že med nakladanjem robe na vozove pa smo zagledali na cerkvenem stolpu zastavo, bila je hrvaška. To nas je začudilo, saj smo dosedaj poznali le jugoslovanske zastave.

Z vozovi smo se odpravili proti postaji. Toda naenkrat smo se začudeni ustavili. Pred seboj smo zaslišali močno ropotanje. Nismo vedeli kaj to pomeni. Bil sem pri prvih vozovih, ko se je pred nami pojavil

nemški tank. Ko smo pogledali okoli sebe smo bili sami. Nikogar od oficirjev ni bilo več. Nemočni smo stali pred nemško tankovsko kolono. Tudi municije še nismo imeli. V prvem tanku smo zagledali hrvaškega oficirja, sicer v jugoslovanski uniformi, toda z drugačno kapo. Kasneje smo ugotovili, da je bila ustaška. To je bilo moje prvo srečanje z okupatorjem in pripadnikom neodvisne hrvaške države.

Nemec na tanku nam je sicer dovolj resno in kot izgleda bolj za šalo kot za res ukazal z ostrim poveljem, da vozove umaknemo. Seveda smo to takoj storili in nemška tankovska kolona je šla mimo nas. Kaj sedaj, je bilo prvo naše vprašanje. Nihče ni vedel. Bili smo vojska brez vodstva. Pa se je nekdo le odločil in predlagal, da vsi to robo na vozovih zapeljemo nazaj do našega dvorca. Še danes ne vem zakaj je bilo to dobro. Bili smo celo toliko disciplinirani, da smo robo zložili v določene prostore. Kaj sedaj? je bilo novo vprašanje. Nekdo je predlagal, da zažgemo dvorec, da ne bodo Nemci prišli do aparaturne. Večina nas je bilo zato, da pridemo čimprej do svojih civilnih oblek. Te smo k sreči imeli v bližnji gostilni. Toda nekdo je le predlagal, da bi bilo prav, da se oborožimo, saj ne vemo kaj se še lahko zgodi.

Ko smo se vrnili do dvorca se k sreči ogenj še ni razplamtel, tako, da smo ga še lahko pogasili. Morali smo biti previdni, saj bi se od tlenja lahko vžgala tudi municija. Tudi Lojze Šimnic je bil z mano. Naenkrat pa se je znašel med nami podporočnik Kregar. Tudi on je bil enakih misli in pripravljen je bil prevzeti vodstvo nad nami, da bi se lahko varneje umaknili. Oborožili smo se s puškami in municijo in zadnji se je odločil, da še enkrat dvorec zažgemo. Vsaj to naj bi bila naša bojna akcija.

Polni smo bili negotovosti kaj se dogaja v Sloveniji in kako se bomo vrnili. O kapitulaciji smo le malo vedeli, pa še to le od Hrvatov, ki nas pa niso preveč prijazno gledali. V bližini smo zagledali oboroženega moškega. Zapletli smo se z njim v razgovor, pa nam je povedal, da naj se čimprej umaknemo, ker so tu že prevzeli oblast ustaši. To nam je bilo dobro opozorilo, da smo se zavedli, da vsa zadeva ni tako enostavna in, da bomo morali biti še kako previdni, če se bomo hoteli izvleči iz Zagreba. Priključil se nam je še neki rezervni poročnik Barle, prav tako iz Ljubljane. Še smo izvlekli iz zasilnega skladišča nekaj pušk in nato smo se podali proti Savi. Med tem se nam je priključil še neki major, ki je

predlagal, da bi izvedli nekaj akcij. Govoril je celo o miniranju Savskega mostu. Toda Kregar nam je predlagal, da se čimprej umaknemo iz bližine Zagreba. Prekoračiti nam je bilo treba še Savo. Kot oficirju je Kregarju uspelo, da smo se prepeljali preko Save z brodom, za katerega je vedel le on. Mi sami bi se verjetno težko znašli. Pri tem smo šele videli kakšna zmeda je nastala s kapitulacijo jugoslovanske vojske.

Najprej, kar sem storil je bilo to, da sem skrival v čevlje vse legitimacije in dokumente, kar sem jih imel s seboj. Srečavali smo tudi druge ljudi, nekatere še v uniformah in oborožene. Nedaleč od brega Save smo naleteli na skupino Romov. Streljali so vsevprek in se veselili, da so prišli do orožja. Srečali smo celo manjšo skupino četnikov, seveda sem pripadništvo njim zamolčal. Opozorili so nas, da smo se dolžni še naprej boriti in da naj poiščemo vojaške enote v Sloveniji. Nič kaj prijaten ni bil razgovor z njimi. Tudi sami se niso čutili preveč varne.

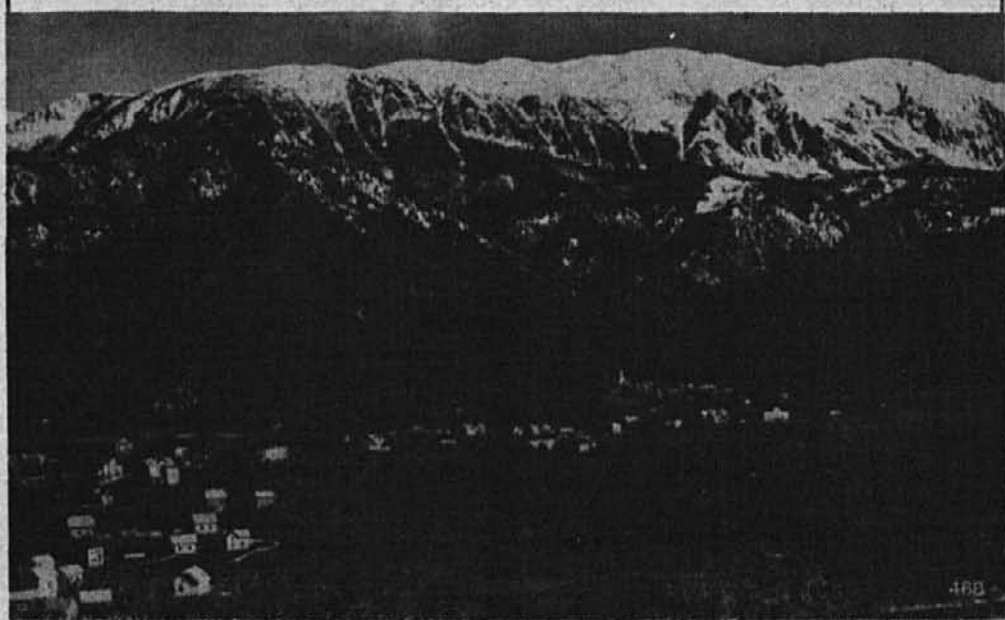
Po zaslugi Kregarja smo se dovolj varno pomikali proti Karlovcu. Tu smo računali, da bomo dobili vlak za Novo mesto. Prav nič nismo vedeli kaj se tam dogaja, še manj, da je tam pravo ustaško gnezdo. Prišli smo do železniške postaje, toda orožje smo pred tem poskrili. Tu je bilo vse polno civilistov, vojakov, ustašev in vse polno mladih Hrvatov, ki so izražali navdušenje za Paveliča in Kvaternika ter nezavisno hrvaško državo. Postajalo nam je vroče. Vseprek je bilo slišati razne ukaze in pravkar se je približeval postaji osebni vlak. Naenkrat je bilo vse kar je bilo oboroženega pripravljeno kot, da se bliža nevarna kompozicija. Mitraljezi, puške in bombe so bili pripravljene za streljanje.

Vlak je počasi prisopihal in ničesar se ni zgodilo. Tudi na vlaku in na lokomotivi so bili le z mitraljezi oboroženi ustaši. Spogledali smo se in vedeli, da se moramo od tu čimprej umakniti na varnejši kraj. Pravkar je skupina mladih oboroženih ljudi peljala jugoslovanskega generala. Zasmehovali so ga vsevprek. Kaj so z njim storili nismo mogli ugotoviti. Tudi pokalo je vsepovsod.

Vzeli smo pot pod noge in spotoma vzeli skrito orožje. Šele sedaj smo se zavedli kako dobro je, da smo se oborožili. Pot nas je sedaj peljala proti Gorjancem in kazalo nam ni drugega, kot da preko njih pridemo do Novega mesta. Hodili smo mimo posameznih kmetij, pa tudi tu smo morali biti

(Nadaljevanje na 4. strani)

KOROŽKA BELA - 1932

previdni. Govorilo se je, da se pojavljajo posamezne oborožene enote jugoslovanske vojske, ki še niso vedele za kapitulacijo in lovijo dezertarje. Ti bi nam bili lahko nevarni.

Po cestah v dolini smo pod nami že čutili nemške motorizirane kolone in brnenje njihovih težkih vozil je bilo slišati do nas. Tudi v zraku je bilo videti vse pogostejše prelete nemških letal. Tudi teh smo se izogibali.

Povsod na vsej poti smo morali biti previdni. Posamezniki so nam bili nevarni. Zvedeli smo pri nekem kmetu, da nekateri javljajo v dolino, kje se premikajo manjše ali večje umikajoče kolone vračajočih jugoslovanskih vojakov. Med potjo smo še nekeje zamenjali nekaj pušk za mitraljez. Čutili smo se bolj varni. Posamezniki so špotaoma še zamenjavali vojaške obleke za civilne.

Končno smo se srečno prebili do Metlike. Tu je stalo nekaj vlakov naloženih z vsakovrstno robo za vojsko. Nekaj vagonov je bilo naloženih z vinom, ki so bili namenjeni za Nemčijo. Posamezniki so s streli iz pušk delali luknje v sodove in tako najceneje prišli do vina. Vagoni so bili naloženi z moko, sladkorjem in razno drugo hrano. Domačini in bližnji okoličani so videli v tem primerno priliko da se lahko založijo. Nekateri kmetje so z vozovi odvažali kar so mogli naložiti.

Toda pred nami je bila še dolga pot. Javornik in moj dom sta bila še daleč. Seveda smo pred Metliko odvrgli vse orožje, iz njega pa seveda pobrali zatvarače in jih zmetali daleč stran, da jih Nemci ne bi mogli več koristiti. Tako smo postali pravi civilisti. Od Metlike do Novega mesta je bila še dolga pot, pa vendar jo je bilo treba premagati.

Tu smo se čutili nekoliko bolj varne, saj smo bili že na ozemlju Slovenije in ustaši nam niso bili več nevarni. Tudi Nemcem in Italijanov še tu ni bilo čutiti. Pred Novim mestom smo se razšli vsak v svojo smer in si skušali poiskati najprimernejšo pot do doma.

V Novem mestu sem poiskal še znanca Jožeta s katerim sva skupaj služila vojaški rok v Sarajevu.

Pot od tu naprej je bila lažja in manj nevarna. Vsedel sem se na vlak proti Ljubljani in bil zvečer na velikonočno soboto že v našem glavnem mestu. Tu so bili že Italijani, vendar sem imel srečo, da sem našel znanca Poharja z Jesenic, ki mi je prijazno pomagal poiskati prenočišče v nekem internatu.

Zjutraj sem seveda moral čimpreje na postajo. Nekoliko me je skrbelo ali se mi bo posrečilo priti srečno domov. Zvedel sem, da je železniški predor pred Radovljico miniran, kakor tudi most v Mostah. Srečno sem prišel do končne postaje, do kamor je peljal vlak. Bolj varnega sem se počutil, ker sem bil v civilni obleki. Čeprav smo morali od tu dalje iti proti domu peš, sem čutil rahlo zadovoljstvo, da so minerji jugoslovanske vojske tako dobro opravili svojo nalogo.

V Radovljici sem zopet srečal Italijane, pa sem se zato proti Žirovnici napotil kar po poljih. Le v Mostah sem moral mimo njih, k sreči so imeli dovolj opravka s popravilom cestnega mostu in izgradnjo nove zasilne ceste pod sedanjim cestnim mostom. Počasi sem se bližal Javorniku. Bilo je okoli 12. ure na velikonočno nedeljo.

Srečni in zadovoljni smo bili vsi; domači in še bolj jaz sam. Tako je bilo najhujše za menoj. Kaj bo sedaj si nisem znal predstavljati. Naslednji dan sem šel pogledat k zancem in znančkam. Spraševali smo se, kaj sedaj. Začuden smo gledali Italijane, ki so hodili po naši dolini. Še bolj

presenečeni so bili tisti, ki so pričakovali Nemce. Mnogi od njih so zelo javno izražali nejevoljo nad italijansko zasedbo.

OKUPACIJA

Nastopile so tudi že težave s prehrano in drugimi potrebščinami. Ko sem se na velikonočni ponedeljek vračal s Krnice, kjer sem obiskal sorodnico Milko, sem padel v roke italijanski patrulji. Hoteli so vedeti prav vse; od kje sem, kaj sem delal v Krnici in kam sem namenjen. Le težko sem jim dopovedal, da jim nisem nevaren. Za tolmača jim je bil nekdo od Primorcev, katere so večinoma porabili za tolmače, seveda, če se jim niso prve dni okupacije poskrili. Italijani so mi odvzeli kolo in moral sem peš domov. Tudi nisem vedel ali bom dobil kolo nazaj. Le stežka sem ga dobil po nekaj dneh v Radovljici. In kje prijeti sedaj za delo. Tovarna je stala in nekateri so šli delat k raznim obnovitvenim delom, nekateri tudi h karavanškemu predoru. Upiralo se mi je to delo in k sreči sva z očimom prejela nekaj socialne podpore od Bratovske skladnice; seveda z izgovorom, da nisva dobila dela.

Vedno bolj se je čutila okupacija in Italijani so se zadržali pri nas skoraj deset dni. Nekateri od nas, ki smo bili zadolženi v sokolskem domu za inventar, je pričelo skrbeti kaj bo z njim. Dobilo se nas je nekaj, ki smo se odločili, da odnesemo najvažnejše. Nekega večera smo, kljub temu da so bili v sokolskem domu Italijani, odnesli nekaj inventarja, prapore, zastave in gledališki zastor. Italijane smo nekako zamotili in jim pripovedovali, da pospravljamo. Najprej so bili nekoliko začudeni nad našo prisotnostjo, vendar smo jih uspeli prepričati, da jim nismo nevarni. Nekateri stvari smo seveda skrili, da ne bi videli kaj odnašamo.

Končno so Italijani zapustili Javornik, Jesenice in našo dolino in pričakali smo novega okupatorja. Prišli so Nemci v zelenih oblekah, čeladah, na motorjih in kamionih. Njihovi mrki obrazi so na pogled vzbujali strah, nervozo in neugodno počutje. Seveda so poleg drugih ukrepov, ki so jih takoj naredili, dali tudi nalogo, da popišemo vso škodo, ki so jo naredili Italijani v sokolskem domu. Jaz sem bil seveda tisti nesrečnik, ki sem jim moral nesti ta popis na Jesenice. To je bilo sicer za nas dobro, če bi pozneje kaj zahtevali od nas, bi jim lahko rekli, da so odnesli Italijani. Toda jaz sem naletel slabo. Padel sem prav v sršenje gnezdo. Petokolonaši zbrani pri Paru, kjer so ravno praznovali rojstni dan Hitlerja, so bili še vsi razkačeni, ker so se šele pravkar vrnili iz Avstrije, kamor so se v dneh demonstracij ob 27. marcu zatekli. Popis škode bi moral oddati prav tu. Prišel je nekdo iz salona in hotel vedeti kaj hočem. Bilo je precej zasmehovanja, tudi na račun mojega članstva v Sokolu. Oddal sem popis in hitro odšel. To je bilo 20. aprila.

To pot sem prvič ugotovil, da je vsaka pot do nemških oblasti zelo tvegana in polna nevarnosti, še posebno, ker sem bil član organizacij, ki so vse skozi opozarjale na nemško nevarnost. Kljub temu pa sem bil prepričan, da ta okupacija ne more biti dolgotrajna. Tako močna je bila ta moja, skoraj naivna nacionalna zavest, da sem bil v to tudi prepričan. Med svojimi nekdanjimi sodelavci v sokolskem domu sem našel ljudi s katerimi smo najprej pričeli iskati orožje, ki ga je odvrгла žandarmerija in vojaščina.

Končno sem dobil delo v železarni, toda ker ni bilo dela v obratih, so nas dodelili na razna priložnostna dela. Jaz sem tako dobil delo v Javorniškem rovtu, kjer smo popravljali dno ribnikov. Ti so bili takrat v lasti Kranjske industrijske družbe. Po tem, ko je tovarni uspelo dobiti dovolj surovin

za obratovanje in ker je petokolonašem uspelo preprečiti miniranja važnejših obratov, se je pričelo redno delo, čeprav nekoliko okrnjeno. Zopet sem dobil delo v svojem obratu tanke pločevine. Najprej sem delal pri platinskih škarjah, čeprav sem preje že delal pri progi. Delal sem le na dopoldanski in popoldanski izmeni.

V tovarni so posamezni delavci kazali različna politična nagnjenja in simpatije do novega, Hitlerjevega režima. Dovolj vidno je bilo opredeljevanje za prijateljstvo s Sovjetsko zvezo. To seveda pod močnim vplivom naprednih delavskih voditeljev. Vse premalo sem se zavedal, da je to lahko tudi nevarno. Večkrat se je v naših žepih znašla razna tajna – ilegalna literatura; največkrat posamezni listi z naslovom **RADIJSKA POROČILA**. Kdo je to prinašal in kdo je to pripravil nisem zvedel. Na vsakem od teh listov je bilo napisano: »KO PREČITAS, DAJ NAPREJ!

V meni je vse to potrjevalo misel o tem, da Nemci ne morejo ostati za vedno pri nas. Prvič sem slišal za Osvobodilno fronto. Naletel sem tudi na listke raztresene po cesti. Razne parole so bile na njih, kot: Živela Sovjetska zveza, Živel Stalin, Živela Komunistična partija Jugoslavije. Ko sem to videl sem se tudi sam odločil, da izrežem iz rdečega papirja simbole srpa in kladiva, čeprav sem o ciljih komunistične partije le malo vedel. S simpatijami sem spremljal kar je bilo napisanega o Sovjetski zvezi ali vlogi naše komunistične partije.

Sele sedaj sem se počasi pričel zavedati velikih žrtev, ki so jih morali prispevati komunisti, zaradi svojega prepričanja in boja za delavske pravice. Vedno bolj sem tudi spoznaval, da je boj proti Nemcem edino pravičen in tudi edina rešitev za slovenski in jugoslovanske narode.

Pričelo se je tudi z zbiranjem denarja. V tovarni je bilo to precej javno. Res nismo dajali veliko, toda že ena nemška marka je pri velikem številu delavcev veliko pomenila. Jaz sem dajal svoj prispevek običajno Kelihu ali Resmanu z Borovelj.

Toda nekaterim članom Sokola nam le ni bilo vseeno, kaj bo s prapori, zastavami in arhivom, kar je bilo sedaj preveč v bližini doma. Odločili smo se, da to odnesemo na bolj varen kraj. Prapore smo tako nekega zgodnjega jutra odnesli na rovt pod Obešankom pod Potoško planino. Pri tem smo bili trije, dočim sem arhiv zakopal sam za Strano nad kamnolomom v Trebežu, na Javorniku.

Začeli pa smo misliti tudi na orožje. Imeli smo ga že nekaj skritega pod Sotesko, vendar je za ta skrivališča vedelo več ljudi. Tako smo nekega dne eno od skrivališč našli prazno. Odločil sem se, da skrijem eno od pušk in manjši zabojček municije za sebe v drvarnici pod premogom. Mislili smo tudi na odeje. Govorilo se je, da bo morda potrebno iti v gozdove. S prijateljem sem odšel do počitniških koč pod Stol. Ne vem danes v katero. Spominjam se le, da sem poleg odej, odnesel tudi kipec Cirila in Metoda. V njiju sem videl še nekaj slovenske simbolike.

Nemci in Kulturbundovci ter nekateri domači podrepaniki so postajali vse objestnejši. Nekateri so že nosili znake s kljukastim križem; zato smo se nekaterih celo privoščili, pa so znali tudi groziti. To je bilo opozorilo, da se moramo paziti in vedeti s kom se lahko kaj pogovarjamo. Kljub temu pa smo preradi pozabljali, da je okupacija in smo te nemške somišljenike tudi javno bojkotirali. Z nekaterimi od teh smo pred tem celo skupaj hodili v sokolski dom. Nekdo od njih je takrat celo nosil prapor Narodne strokovne zveze.

Z njim sem skupaj delal v tovarni. Prepričeval me je o veliki prednosti nove dobe in prednosti, ki nam jih je dal Hitler.

Nekaj časa sem ga celo poslušal in je bil že prepričan, da sem sprejel njegove ideje. Sele, ko sem mu na koncu pogovora povedal, da je v veliki zmoti se je streznil in mi zagrozil, da mi bo še žal. Sklepal sem, da mi je prav on pripravil kasnejšo aretacijo, kateri sem se k sreči izognil.

Tu so bili še »blokajterji« in »celajterji« (ulični in krajevni poverjeniki), katerih naloga je bila zbirati denar po hišah za nemško vojsko. Z rdečimi kanglicami in rdečim trakom, s Hitlerjevim križem na rokavu so kar izzivalno opravljali to funkcijo. Nekateri so tudi izsiljevali in grozili. Posamezniki pa so postali kasneje tudi sodelavci Osvobodilne fronte.

Seveda pa so Nemci hoteli še več. Najprej je bil na vrsti vpis v Volksbund. To smo nekateri bojkotirali, ne da bi se dovolj zavedali posledic. Potem je bil na vrsti poseben popis prebivalstva. Posebne komisije, v katerih so bili tudi domačini, kot razni Gerdeji, Golobi in drugi, so nas rasno ocenjevali in razvrščali v določene razrede. Jaz nisem bil vpisan med zanesljivimi in zvestim Rajhu.

Skoraj sem v teh prvih tednih napetosti pozabil na ljubezen. V tem nisem imel posebne sreče in srečne roke. Poskušal sem, pa sem bil kot izgleda včasih premalo vztrajen. Še zadnje dni maja sem z dobro prijateljico Justo iz Trbovelj, ki je delala v Radovljici, obiskal Prešernovo rojstno hišo v Vrbi. V Prešernu sem videl velikega človeka, ki mi je bil vzor že od šolskih klopi. To je bilo moje zadnje snidenje z njo. Nikdar več je nisem videl. Po vojni sem zvedel, da je padla kot partizanka v Kokrškem odredu.

Delo v tovarni je kar nekam redno teklo. Težave so bile z materialom. Govora je bilo tudi že o prvih sabotajah. Počasi smo se navajali na nemške napise, policijsko uro in nemške šikane.

Vse več je bilo govoric o aretacijah in pošiljanjih ljudi v Begunje. Toda prišlo je še do hujšega. Nekega dne v juniju so prišli Nemci s številnimi kamioni in številne družine so naložili in jih odpeljali proti St. Vidu. Pozneje smo zvedeli, da so jih odpeljali v Srbijo. To so bile večinoma nacionalno zavedne družine, učitelstvo in duhovščina. Z mnogimi od njih me je vezalo iskreno prijateljstvo. Vse bolj sem spoznaval, da Nemci ne bodo prizanašali. Postajal sem bolj zaprt vase in tudi previdnejši. Iskal sem tovariše med svojimi somišljeniki in najožjimi prijatelji. Tako sem našel v Janezu Iskri, Matevžu Žvanu in Simonu Koselju tiste, ki smo si lahko več zaupali. Dogovarjali smo se celo o tem, da bo morda kmalu potrebno iti v gozd. Slišati je bilo že o nekaterih posameznikih, ki se skrivajo pred Nemci. Izmenjavali smo si tudi radijske vesti in prve številke Slovenskega poročevalca. To je bil že obširnejši časopis, ki je prinašal več kot samo vesti iz fronte. V njem so bili tudi že razni proglesi in zapisi o pomenu Osvobodilne fronte in podobno.

Nastopil je 22. junij. Precej nas je bilo tega dne na Potoški planini, večinoma Sokoli. To je bila pravzaprav planinska postojanka javorniških Sokolov. Nekdo iz doline nam je prinesel novico, da so Nemci napadli Sovjetsko zvezo in, da se je pričela nova vojna. Kljub presenečenju smo bili nekako rahlo vzradoščeni, da se je začel veliki spopad v katerem smo videli končno zmago Sovjetske zveze in Stalina. V njem smo videli velikega prijatelja in rešitelja. Vedeli smo, da bo sedaj zapihal nov veter.

Doma so bili vsi zaskrbljeni. Novica o napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo ni bila nič kaj spodbudna, še posebno, ker jo je spremljala močna nemška propaganda o velikih začetnih uspehih in velikih številkah zajetih ruskih vojakov. Pri sosedih — Kisovčevih sem zvedel, da se je Janez Šmid

Dom Franceta Konoblja na Koroški Beli

moral umakniti. Zvedel sem, da so se umažnili tudi drugi, za katere sem sklepal, da so člani komunistične partije in jim je grozila aretacija, če ne še kaj hujšega.

Vse bolj sem bil zavzet z mislijo da bodo prav komunisti tisti, ki se bodo zavzeli za oborožen boj proti okupatorju. V tovarni smo si posamezni izmenjavali razne vesti o položaju na fronti, ki pa so bile nekoliko drugačne od nemških. Kljub nemškemu napredovanju proti Moskvi, Leningradu in Stalingradu smo bili trdno prepričani, da se to mora nekje zaustaviti.

Kot drugod je tudi v sokolskem domu vse kulturno življenje zamrlo. Imovina je bila zaplenjena in vstop nam je bil prepovedan. Društva pa so bila itak vsa razpuščena. Uspelo nam je le še odnesti poslikal gledališki zastor, ki ga je poslikal France Kreuzer. Ostalo pa, kot sem že omenil, smo odnesli že ko so bili v domu še Italijani. Ostala je le žametasta zavesa iz katere so, kot so pozneje govorili, žene Kulturbundovcev naredile obleke. Zastor smo skrili pri nekdanji hišnici Johani Frčejevi, ki je tedaj živela v Spodnjih Gorjah.

Vsak dan pa je bilo več vesti o ljudeh, ki so se umaknili v Mežakljo in pod Stol. Imenovali so jih gošarje. Nemcem je uspelo, da so aretirali le nekatere posameznike, ki so sicer živeli napol prikrito — v polilegali, pa niso računali na najhujše. Govorilo se je, da je bilo že slišati streljanje na Poljanah in, da so se najbrže udarili Nemci s partizani. Nisem vedel kaj bo iz tega nastalo. Pripravil sem si že nahrbtnik, da bi tudi sam odšel v gozd. Imel sem primerno obleko, obutev in puško ter zabojček municije. Z Janezom Iskra sva se dogovorila, da bo poskušal zvedeti kaj nam je storiti. Po nekaj dneh mi je povedal, da bo za odhod v gozd še potrebno počakati in, da je direktiva iz Ljubljane, da še ni čas za to. Kakšna je bila ta direktiva in kdo je bil za njo nisem nikdar zvedel. Janeza so kasneje Nemci ustrelili kot talca in z njim je odšla v grob tudi ta skrivnost.

Ves mesec julij sem preživljal v negotovosti in nestrpnosti. Grizlo me je, da sem mogoče kje rekel kaj preveč. Po pogostih aretacijah in množičnih selitvah si tudi jaz nisem obetal nič dobrega. Zato tudi moja želja, da bi odšel čimpreje v gozd. Vse pogosteje sem tudi že slišal besedo partizan.

Prvega avgusta dopoldne se je kot blisk raznesla govorica, da je bila zjutraj večja borba med partizani in Nemci na Mežaklji in da so Nemci pripeljali s seboj celo mrtve, da pa so tudi bile že prve žrtve med

partizani. To noč je bilo slišati iz smeri Zirovnica močne detonacije in zvedeli smo, da so partizani poskušali razstreliti oba cestna mostova, ki so jih Nemci in Italijani šele obnovili.

Sele proti večeru sem več zvedel kaj se je dogajalo. Prišlo je do prve borbe na Obranci na Mežaklji. Govora je bilo, da so tudi Nemci imeli večje žrtve, natančnejšega števila pa se ni dalo zvedeti. Prizadelo me je, ko sem zvedel, da sta padla tudi prva dva partizana, Ferdo Koren in Viktor Arzenšek. Tako so jeseniški partizani doživeli svoj ognjeni krst.

V PARTIZANE

Četrtega avgusta zvečer sem imel prvič zopet nočno dnino. Bil je ponedeljek. Še poln vtisov o borbi partizanov na Mežaklji sem pričel z rednim delom.

V zgodnjih jutranjih urah je zmanjkalo elektrike. Nekaj časa smo ostali v popolni temi. Kaj je to? Nisem si mogel predstavljati kaj naj bi to pomenilo. Čez nekaj dni, ko sem bil že v partizanih sem zvedel, da je bil to noč miniran cevovod v Zasipu.

Ko se je stanje umirilo sem nadaljeval z delom. Okoli pol šeste ure me je pri omarici za obleko iskal sosed Janko Škofic. Pravkar sem končal z delom. Presenečen sem bil in radoveden kaj mi ima povedati. Toda novica, ki mi jo je prinesel je bila taka, da sem komaj zajel sapo. Povedal mi je, da me doma čakajo gestapovci in, da vsakega sprašujejo, ki gre iz hiše kako se piše. Spraševali so ga celo, če se ne piše Konobelj.

Hvaležen, da mi je najbrže s tem rešil življenje, sem se mu zahvalil in se že tisti hip tudi odločil kaj mi je storiti. Vedel sem le, da to pot ne morem iti iz tovarne mimo vratarja, pa sem se odločil, da preplezam plot pri tovarniški hiši, kjer je stanoval mojster Velepčič. Uspelo mi je da sem srečno prišel iz tovarne.

Toda kam sedaj?

O tem sem vse premalo razmišljal. Odločil sem se, da se nekje začasno prikrijem. Ko sem šel mimo hiše Golobovih, ki je stala na hribčku za našo hišo sem se odločil, da grem k znancu Petru Dolencu. Poznal sem ga kot zavednega Sokola in odločil sem se, da ga poprosim, če se lahko prikrijem pri njem vsaj za ta dan. Razumel me je, ko sem mu povedal kaj me čaka doma. Dolenčeva sta me rade volje sprejela, čeprav sta vedela, da se s tem

(Nadaljevanje na 6. strani)

izpostavljata veliki nevarnosti. Tako sem se trenutno izognil najhujšemu. Imel sem posebno srečo, da sem se rešil iz nemških krempljev. Nemci namreč niso vedeli, da bom ta ponedeljek začel delati na tri izmene, pa so računali, da me bodo prijeli, ko bom šel na dopoldansko dnino v tovarno.

Kaj naj storim sedaj. To je bilo moje veliko vprašanje in kako priti do partizanov. Dolenčevo sem najprej prosil, da gre do mojih domačih in jim pove, da sem na varnem in da naj mi pripravijo obleko in obutev. Seveda sem moral povedati, da imam skrito v drvarnici puško in municijo.

Vrnila se je okoli poldneva in mi povedala kaj se je dogajalo doma. Gestapovci so razočarani in jezni ugotovili, da me zastoj čakajo. Spravili so se nad starše in jima grozili, da bi povedala kje sem. Seveda nista niti vedela kje sem. Lotili so se preiskave. K sreči sem vse svoje dokumente, slike in knjige spravil v vojaški kovček, ki sem ga kmalu po okupaciji odnesel na podstrežje. Tam me je počakal do osvoboditve. Gestapovci so se lotili še drvarnice, pa je bila mati tista, ki je rešila situacijo. Pokazala jim je sosednjo drvarnico, ki je bila bolj prazna. To ni storila zaradi tega, da bi vedela da imam tam skrito orožje, to ni niti slutila. Naša drvarnica je bila dobro založena z drvni in premogom in veliko dela bi jo čakalo če bi gestapovci vse to zmetali iz nje.

Tako je bila rešena puška in municija. Še isti dan je bilo vse to v mojih rokah. Bil sem pripravljen za v partizane.

Dolenčevo sem prosil, da gre do Janeza Iskra in mu sporoči, da sem na varnem in kje se zvečer dobimo. Predlagal sem mu, da se tudi oni odločijo za vstop v partizane, saj verjetno tudi njim grozi taka nevarnost. Mislil sem na Matevža Žvana in Simona Koselja.

Proti večeru smo se dobili pod Hrastnikom na dogovorjenem mestu. Prišli so vsi trije. Sicer še neoboroženi, toda pripravljene za vstop v partizane. To je bila pravzaprav tudi naša četverka. Skupaj smo se dogovarjali in tudi izvedli razne manjše akcije. Trosili smo letake in si izmenjavali partizansko – ilegalno literaturo.

Jaz sem poskusil z izrezovanjem srpov in kladiv in črke V. Mogoče mi je Janez dal to idejo. Črka V je namreč pomenila zmago. Potresel sem jih kar sam po cesti.

Izpod Hrastnika smo se napotili na varnejši kraj, pod Potoško planino. Ustavili smo se v svislih pod Obešenjkom. Tam blizu smo pred tedni zakopali prapore in zastave. V svislih smo za silo prenočili. Kako prav mi je prišla sedaj topla odeja, ki sem jo zaplenil pred nekaj tedni nekje na Zabreški planini. Toda kako dobiti zvezo? Niti nisem vedel, kje so sedaj partizani in kako bi jim sporočil, da jih čakamo. Drugo jutro je prišla do nas Janezova sestra Ančka in povedala, kako so v skrbeh doma pri Janezu. Janez se je odločil, da gre domače potolažit. Ni ga bilo več nazaj. Proti popoldnevu je prišel do nas Ivan Gašperin, znanec iz tovarne, ki je bil doma iz Žirovnice. Povedal je, da Nemci ta dan niso nikogar več iskali in da je najbolje, da se ostali vrnejo na delo.

Ostal sem sam.

Ze v poznem mraku je prišla do mene Janezova žena in povedala, da bo Janez še nekaj časa počakal. Ze preje pa sem naročil materi, da naj mi preko Julke Jensterlove, moje sosede, preskrbi zvezo s partizani. Vedel sem, da bom zvezo dobil le preko Janeza Šmida.

Čakal sem še pozno v noč na kraju kjer smo se razšli. Končno se je pojavil neznanec, ki sem ga le bežno poznal. Povedal mi je, da ima nalogo, da me odpelje v partiza-

ne. Začudil se je, ker sem bil sam, saj mu je bilo naročeno, da bomo štirje. Objasnil sem mu kako je do tega prišlo. Bila je že deseta ura zvečer. Napotila sva se proti viseči brvi, ki je bila pod Potoki speljana čez Savo. Srečno sva se umaknila na Dobravske polje in se mimo Blejske Dobrave povzpela na hrib Vrše. Tu sva malo počila in se okrepčala. Oba sva imela s seboj nekaj hrane. Preko Spodnjih Poljan in Laz sva odšla proti Krnici. Pod seboj sva slišala močno ropotanje kamionov. To nama je bilo sumljivo. Proti jutru sem odšel do znanke Milke v Krnici. Moj nahrbtnik in puška sta se ji zdela preveč nevarna, pa sem jo le uspel prepričati, da bom vse to shranil začasno pri njej, dokler ne najdem partizanov. Prosila me je le, da grem čimprej od hiše, saj je bilo slišati po cesti proti Radovni brnenje nemških kamionov. Z Rozmanom, tako se je pisal moj spremljevalec sva se napotila nazaj proti Lazam.

Toda kmalu sva zaslišala za seboj glasno govorjenje. Umaknila sva se na bližnjo njivo in se prikrla v krompirjevcu. Skoraj nisva upala dihati. Bili so Nemci in odleglo nama je, ko so se oddaljili.

Rozman se je po tem odločil, da se vrne. Nakazal mi je smer in mi dal nekaj navodil, kako bom verjetno prišel do partizanov. Zahvalil sem se mu, da me je tako daleč spremljal in omogočil, da sem se umaknil iz Javornika.

Tako sem ostal sam in neznana pot je bila pred menoj. Kako naprej in kam? Odločil sem se, da grem proti Lazam. V vasi bom mogoče kaj zvedel. Približal sem se neki hiši, v kateri je še svetila luč. Pri zadnjih vratih sem potrkal. Nekdo od domačih je prišel iz hiše in me začudeno gledal in spraševal kaj hočem. Povedal sem mu da iščem zvezo s partizani. Ni mi mogel pomagati, saj ni ničesar vedel o njih. Povedal mi je le, da imajo v hiši mrliča in da so Nemci na Mežaklji ubili njihovega očeta in soseda, ki sta hotela odpeljati v dolino živino. To sta bila Anton Hudovernik in Lovrenc Soklič. Po vsem tem mi ni kazalo

drugega kot, da se podam na Mežakljo. Slabo sem jo poznal. V vasi tudi nisem imel kaj več iskati. Noč sem prespal pod smreko in poletna noč ni bila preveč mrzla. Tako sem dočkal jutro.

Usmeril sem se proti robu Mežaklje, da bi videl kaj je v dolini. Ničesar ni bilo slišati in malo mirneje sem se približal skalnatemu robu in stoje opazoval dolino Radovne. Nisem dolgo opazoval doline, ko je zažvižgalo mimo ušes. Lahko sem le ugotovil, da me tudi iz doline lahko zadene nemška krogla.

Vzel sem pot pod noge in sem se pričel umikati še nekoliko višje v Mežakljo, dokler nisem naletel na pot, ki je peljala v dolino. Sredi dopoldneva sem se tako približal dolini Radovne in kmalu ugotovil, da sem v bližini električne centrale.

Odločil sem se, da grem na Pokljuko. Toda kako? Most čez mrzlo Radovno je bil le pri centrali, ki so jo pa stražili Nemci. Kaj sedaj? Zagrabim debelejšo ranto, jo naložim na ramo in se podam čez most. Ne vem kaj so si mislili Nemci kdo sem in kaj delam tu v njihovi bližini. Izgleda, da se jim nisem zdel nevaren in mirno sem prišel na drugo stran Radovne.

Sedaj je bila pot na Pokljuko prosta. Sopihal sem navkreber in avgustovska vročina ni bila preveč prijetna. Toda bil sem zadovoljen, da sem zopet malo svobodnejše zadihal. Vse te prve težave, presenečenja in negotovosti so vplivale na moje razpoloženje. Bodrila me je le ena misel, da je pot v partizane edina rešitev, ki se ujema tudi z mojim stališčem in odnosom do okupatorja. V partizanih sem videl edino silo, ki se bo lahko uprla okupatorju in tudi končno osvobodila našo domovino. Odločil sem se, da vztrajam, čeprav sem se srečal že na prvi poti s tolikšnimi težavami.

Kasno popoldne sem bil na Pokljuki in približal sem se nekemu rovtu. Pozneje sem zvedel, da je bil to Postojnarjev rovt. Kosci in grabljeve so že pospravljali in se pripravljali za malico. Prijazno so me povabili, da naj prisedem. Zaupal sem jim kaj iščem. Namignili so mi, da bi verjetno dobil zvezo pri Ivanki Mohoričevi na Poljšici. Povabili so me, da naj grem z njimi. Ponudili so mi grablje, da bi bil videti čim manj sumljiv.

Tako smo srečno prišli v dolino, jaz pa tudi do Mohoričeve. Najprej nekoliko nezaupljivo, potem pa mi je dovolj odločno dala napotila, da naj grem proti Slamnikom. Povedala mi je tudi pot kje naj hodim, saj v teh krajih še nisem nikdar hodil. Končno se mi je le nasmehnila sreča, da jih bom našel. Napotil sem se še v Krnico k Milki, da sem vzel svoje stvari in puško. Do tega časa sem bil oborožen le z bombo – kragujevko, ki je bila nasekana in izredno nevarna. S puško bi do Ivanke Mohoričeve sigurno ne prišel srečno. Še ničesar nisem vedel o hoji, obnašanju in »konspiraciji« v partizanih.

Otvorjen s puško, nahrbtnikom in municijo sem se podal proti Slamnikom. Na poti sem naletel še na enega Jeseničana – Viktorja Beguša, ki se je pravtako odločil za vstop v partizane. Bil je še nekoliko mlajši od mene. Oba sva bila zadovoljna, da sva se našla, tako nama ne bo pot preveč dolgočasna. Skušala sva se izogibati poti. Kmalu sva bila v zavetju poključkih gozdov. Oborožen in z nahrbtnikom sem bil seveda zelo vpaddljiv in morala sva se oba zelo paziti, da ne bi srečala koga.

Na poti pa sva naletela še na eno presenečenje, to pot prijetno. Srečala sva mojo sosedo Francko, ki je šla z obiska. Bila je pri svojem možu Janezu Šmidu, ki se je že vrnil z Jelovice, kamor se je Cankarjeva četa po borbi na Mežaklji umaknila. Ni nama povedala kje bova našla partizane. Nekaj je le omenjala neko

Očim, mama in brat Franca Konoblja, ki jih je okupator leta 1942 preselil v Nemčijo

vdovo, ki živi s hčerko na Slamnikih. Francka nam je tudi povedala, kje približno naj hodiva, da bova prišla do Slamnikov. Tu so bile namreč le štiri domačije.

Pozno popoldne sva z Viktorjem le prišla do Slamnikov. Poznalo se nama je, da takih napornih poti še nisva vajena, čeprav sem bil takrat star šele 25 let. Viktor pa je bil še mlajši.

Stirje gospodarji so bili na Slamnikih. Poleg »Matičkova« domačije, na kateri je živela Ana Klavora s številno družino, je v bližini živel Matevž Volf, ki je že pred vojno večkrat zahajal na Jesenice in se zelo dobro poznal z ljudmi, ki so zahajali v Delavski dom na Savi. Tudi Tone Čufar je bil njegov znanec in večkrat je celo prišel k njemu na Slamnike.

Napotila sva se k hiši vdove. Nič kaj preveč zaupljivo naju ni gledala. Spraševala naju je od kod sva in zakaj sva prišla ravno na Slamnike. Nič nama ni obljubila. Rekla nama je le, da počakava, če bo slučajno kdo prišel mimo, mu bo povedala, da sva midva tu. Čakala sva precej časa in bila nestrpna, ker nisva vedela ali sva naletela na prave ljudi.

Večer se je že bližal, midva pa sva bila tudi že žejna in lačna. Najina zaloga hrane je že skopnela.

Končno se je pred nama pojavil starejši možakar. Na klobuku je imel rdečo zvezdo. To je bilo prvo srečanje s partizanom. Jaz sem ga seveda le navidezno poznal. Bil je Polde Stražišar z Jesenic, znani predvojni revolucionar. Doma je pustil ženo in hčerko. V njem sem videl dovolj odločnega in preudarnega tovariša. Že od imenovanja Cankarjeve čete je bil njen komandir.

Zanimal se je za vzrok najine odločitve, da postaneva partizana. Videti je bilo, da nama verjame in povabil naju je, da greva z njim. To je bil torej najin zadnji košček poti do partizanov, to pot že v spremstvu partizana. V partizanskem taborišču, le nekaj sto metrov stran od hiš, sem se srečal z nekaterimi znanci z Jesenic in Javornika. Mnoge sem poznal le navidezno, z nekaterimi pa sem se srečeval tudi na Javorniku. Tu so bili: Darinka Močnik, Franc Drobnič, Franc Potočnik, Valentin Vister in drugi. Vse te sem dobro poznal in sem bil še posebno vesel snidenja z njimi. Bili so tu še Stane Bokal, Franjo Beniger, Ivan Vovk, Franc Guzeli in še nekateri.

Spraševali so me o vsem kar sem jim lahko odgovoril, pa tudi o stvareh za katere nisem mogel kaj vedeti. Šele kasneje sem dojel in razumel, da je bila za partizana, ki ni bil več povezan z vsakdanjim življenjem v dolini, vsaka vest zanimiva, največkrat pa tudi koristna. Malo so bili nekateri začudeni, da sem kot član Sokola našel pot do njih. Pojasnil sem jim, da tudi nisem vedel za drugo pot. Sicer so se nekateri zatekli tudi v Ljubljano, celo nekateri borci Cankarjeve čete, vendar pa jaz nisem videl v tem nikakršne rešitve. Italijani so bili za mene prav tako okupatorji.

Zvečer smo polegali po tleh, se pogrnlili z odejami in to je bila moja prva noč v partizanih. Težko bi danes po 40 letih navedel datum mojega prihoda na Slamnike. Sigurno pa je bilo to po vrnitvi Cankarjeve čete iz Jelovice, kjer je v sestavu Cankarjevega bataljona doživela že nov napad. Nemci so bataljon napadli na Lipniški planini in boj se je vnel na Kotliču, sedaj Partizanskem vrhu. Povedali so, da so padli trije borci in sicer naš domačin Pavle Koren in gorjanska borca Andrej Komar in Alojz Žvan. Sklepam, da sem prišel na Slamnike 10. ali 11. avgusta.

Prebudili smo se v lepem in sončnem jutru. Znova so sledila vprašanja in sem komaj sproti odgovarjal. Tudi, kako sem prespal prvo noč v partizanih.

Sredi dopoldneva pa sem doživel enega najpomembnejših dogodkov mojega partizanstva. Skupaj s še nekaterimi nas je zbral Polde, komandir čete. Objasnil nam je, da bomo položili partizansko prisego in, da bomo s tem postali pravi vojaki — partizani. Pred razobešeno rdečo zastavo s srpom in kladivom je pričel Polde izgovarjati svečano prisego.

Pozdravil nas je vse s partizanskim pozdravom — z dvignjeno pestjo ob čelu z besedo »v boj« —, mi pa smo mu odgovorili: »za svobodo!« Počasi in svečano ter z vso resnostjo smo ponavljali za njim: »Jaz partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne delavske — kmečke armade Sovjetske zveze ter vseh ostalih za svobodo borečih narodov borim za osvoboditev in združitve slovenskega naroda, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva p r i s e g a m pred svojim narodom in svojimi sobojevniki:

da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom;

da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem prostovoljno in zavestno vstopil in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost partizanske zastave, in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.«

Po končani prisegi je še enkrat dvignil pest k pozdravu in nas pozdravil.

Prisega se mi je zdela posebno svečana in povsem drugačna od one, ki sem jo položil v stari jugoslovanski vojski. Prvič sem se tudi pričel zavedati, da gre tu za boj, ki ne bo lahak. Bo pa pravičnejši, ki bo obenem tudi boj za boljše pravice nas vseh.

POSTAL SEM PARTIZAN JESENIŠKE ČETE — CANKARJEVEGA BATALJONA

Časa za počitek ni bilo. Že zvečer sem šel na prvo zvezo. Četa, ki se je vrnila z Jelovice je bila skoraj brez hrane. Potočnik je zbiral prostovoljce. Odločila sva se z Begušem. S Potočnikom smo se ustavili v nekaterih hišah na Poljšici in kot je izgledalo je gospodarje že dobro poznal, saj ni bilo velikih težav in prepričevanj, da smo hrane potrebni. S polnimi nahrbtniki smo se vrnili.

Tako je mineval prvi teden. Prišel sem spoznavati partizansko življenje. Ker so bile noči še tople ni bilo s pripravo ležišč za nočni počitek posebnih težav. Sveže nalomljene smrekove vejice so bile prijetno in mehko ležišče. Pokrili smo se z odejami in tako so minevali prvi dnevi. Znašel sem se med ljudmi, ki jim življenje v stari Jugoslaviji ni bilo postlano z rožicami. Mnogi od njih so šli skozi jugoslovanske policijske zapore in okušali »prijaznost in simpatije« jugoslovanskih oblasti do komunistov in tistih, ki so bili na čelu delavskega gibanja. Nekateri od njih so bili deležni še prisilnih orožnih vaj v Ivanjci. Vse več sem slišal o njihovih težavah in boju in občudoval njihovo vztrajnost in uvidel sem, da se bom ob njih tudi jaz učil in kalil. Še posebej me je čudilo veliko zaupanje v partijo. Zaupali so tudi v zmago in nihče ni dvomil o tem, da bo fašizem premagan, čeprav so bila poročila z ruske fronte zelo slaba.

Vse to življenje, razgovori o političnih vprašanjih, o bodočem komunističnem redu, o diktaturi proletariata, o vlogi starih jugoslovanskih režimov, o kralju in

kraljevičevih in njihovem življenju in bogastvu ter delnicah je bilo za mene popolnoma novo. Sicer sem nekaj vedel o teh zadevah, vendar sem to vse gledal s precej drugačnega zornega kota. Dobro pa sem sedaj razumel vlogo, ki jo je odigral Ljotičevski zbor.

Posebno navdušen za te Ljotičevske in fašistične ideje je bil Franc Kralj, ki je bil nekaj časa celo predsednik Narodno strokovne zveze na Javorniku. Ta se je seveda tudi takoj udinjal Nemcem in se med prvimi vključil v boj proti narodnoosvobodilni borbi.

Komandir Polde je predvidel, da bi se četa za nekaj časa razdelila na manjše skupine — četverke, ki bi bile bolj gibljive in tudi manj izpostavljene sovražnim napadom. Lažje bi bilo za hrano, pa tudi lažje bi obvladali posamezna območja Jesenic in okolice. Tako je Stanetu Kersniku z Blejske Dobrave dodelil še mene, Andreja Prešerna, znanega fotografa amaterja in dobrega revolucionarja in zvestega Svobodaša ter Janeza Žvana, oba iz Gorij. Brat Lojze mu je padel 8. avgusta na Lipniški planini v prvi borbi Cankarjevega bataljona.

Dodelil nam je območje Borovelj, Blejske Dobrave, Zasipa in Poljan. Naredili smo si majhno taborišče v mladem smrečju na Homu. Sveta Katarina nam je delala družbo. Stane je predlagal, da si v cerkvi izposodimo blazinice, ki so jih uporabljali »ministranti« pri oltarju. Bili so žametasti in mehki. Seveda smo bili vsi za to. To je bil najbrže naš prvi »greh« v partizanih, saj o ljubezni in podobnem sedaj ni bilo več govora. Na to smo morali pozabiti. Ta skrb je ostala le tistim, ki so pustili doma žene in otroke. Za njih je bila ta skrb drugačna in težja. Prepustiti so morali svoje domače na milost in nemilost surovemu okupatorju, ki se je začel znašati prav nad njimi.

Ležali smo oblečeni in če smo slutili kaj nevarnega tudi obuti. Težje je bilo s pranjem perila. Včasih se nam je posrečilo, da smo ga odnesli domov, toda največkrat je bilo to težko.

Tu smo imeli tudi dobre in zveste prijatelje v Zasipu in na Blejski Dobravi. V Zasipu sem našel dobrega znanca s tovarne Tončka Terseglava, ki je bil seveda takoj pripravljen pomagati. Takrat nisem vedel, da je tudi nekaj sodeloval pri miniranju cevovoda 5. avgusta v Zasipu. V Grabču sem našel znanca Jakoba Jakopiča. Tudi on je delal v istem obratu kot jaz. Bil je pripravljen takoj pomagati. Potem so pa to še znanci z Blejske Dobrave: Ingličevi in Praprotnikovi. Toda dobiti sem moral stik tudi z domačimi. Odločil sem se, da počakam nekoga, ki bo šel iz tovarne in bi ga lahko poslal do domačih. Odločil sem se, da bom čakal konec dopoldanske dneve za skalo na Soteski pri Potokih. Te skale danes ni več. Imel sem srečo, računal sem na svojega dobrega prijatelja in znanca Ivana Muleja s Potok, ki je delal v tanki pločevini.

Res se je pripeljal s kolesom. Zažvižgal sem mu in presenečen, kdo ga tu kliče, je ustavil. Pripravljen je bil odditi do mojih staršev in jim povedati kdaj in kje jih bom čakal. Določil sem kraj v bližini železniškega mostu pred Blejsko Dobravo.

Z Ivanom sva se poznala že od preje in dolgo sva se pogovarjala o tem kar se je zgodilo in kako je sedaj v tovarni. Omenjal mi je Mirkota Rjavca, mojega sosedo, sicer pa doma tam nekje v bližini Toškega čela pri Ljubljani in, da ga vabi da bi odšla oba do njega. Tam je bila tudi nova italijansko-nemška meja. Dalo bi se tudi dobiti mine, da bi lahko minirali mostove in železnice. Toda čas je bil kratek in moral sem se posloviti.

Ko sem prišel drugič na Blejsko Dobravo me je na dogovorjenem mestu pri Tratarju že čakala mati. Seveda je bilo snidenje pristržno in zadovoljna je bila, da me je videla. Skrbelo jo je že, če sem srečno prišel do partizanov in zadovoljna je bila, ko sem ji povedal, da sem med poštenimi in zavednimi ljudmi.

Ze po nekaj dneh smo se odpravili Stane, Janez in jaz proti Blejski Dobravi. Andrej je ostal doma. Mož je bil že v zrelih letih pa smo sklenili, da bomo akcijo, ki smo jo to noč načrtovali lahko izvedli sami. S seboj smo imeli nekaj eksploziva in v načrtu smo imeli, da miniramo električni daljnovidni stolp na Lipcah nad obrežjem Save. Toda stolpa sta bila dva in odločili smo se, da miniramo le enega, vendar tako, da bo padel na drugega. S tem bi se potrgale tudi žice na drugemu. Tako smo na dveh nosilcih privezali eksploziv nižje, prepričani, da se bo stolp nagnil in podrl drugega. K vsaki kocki eksploziva, rekli smo ji »Lazarjeva žajfa« smo privezali še debele kamne; s tem smo hoteli doseči večji odboj. Seveda smo morali paziti, da so bile vse vžigalne vrvice enako dolge.

Ko je bilo vse pripravljeno smo stopili vsi trije na sredo stolpa. Suknjiče smo razgrnili okoli nas, da se ne bi videlo prižiganje vrvice. Sicer smo morali prižgati vrvice z prižganimi cigaretami, vendar pa smo morali prižgati vse vrvice naenkrat. Posrečilo se nam je in stekli smo daleč stran od stolpov.

Čakali smo kdaj bo zagrmelo, saj smo bili prepričani, da je vse v redu. V tem delu smo bili še vsi novinci. Jaz sem tak eksploziv imel prvič v rokah. Bili smo sigurni, da nam bo ta prva sabotažna akcija uspela. V tovarni bo naenkrat zmanjkalo električnega toka in napravljena bo velika materialna škoda. Še bolj kot to, pa bo ta akcija vplivala na razpoloženje naših ljudi, ko bodo sredi noči zaslišali močan pok in ko bo dolino preblisnila močna svetloba.

Se smo čakali in bili nestrpni zakaj še ni počilo. Spraševali smo se kaj bi bil vzrok, da toliko časa ni eksplozije. Odločili smo se, da še nekaj časa počakamo saj se ni bilo varno približevati kraju predvidene eksplozije, saj je eksploziv lahko tudi zatajil.

Po daljšem času čakanja smo se le odločili, da se vrnemo do stolpa in pogledamo kaj se je zgodilo, da ni eksploziv deloval. Zelo previdno smo se približali stolpu. Takoj smo ugotovili, kaj je bil vzrok našemu neuspehu. Vžigalne vrvice so bile stare in že nekoliko preperle. Na več krajih je bil tako eksploziv prekinjen.

Seveda smo morali vse dobro popraviti za seboj, da ne bi kdo od nepoklicanih opazil to naše delo. Razočarani smo se vrnili nazaj na Hom. Toda opazili smo, da nas je videlo na Homu že precej raznih ljudi. Nekateri so se nam celo izmaknili, tako da nismo mogli ugotoviti kdo so.

Odločili smo se, da se umaknemo na drugo, bolj skrito in varno mesto. Stane nas je popeljal v sotesko Vintgarja. Še vedno smo iskali nov dom v Homu, toda sedaj v strmeh pobočju Vintgarske soteske. Stane je našel lep skalnat previs poln listja. Tu nas res ni mogel najti nihče saj je bilo povrh še nevarno; če bi komu spodrsnilo bi zletel naravnost v mrzlo in globoko Radovno. Nedaleč od nas je bil speljan železniški most. Jaz sem tu našel še primeren prostor v nekem štoru, da sem shranil spiske članov nekaterih organizacij, ki sem jih zaradi varnosti odnesel s sokolskega doma, ko smo shranjevali arhiv. Vse to je za vedno ostalo na Homu. Nikdar več nisem iskal tega arhiva, saj se je skrivališče zraslo in štora niti ne bi več našel. V tem času smo tudi zvedeli, da nam je zelo nevarno lovec Koritnik z Javornika. Dobili

smo nalogo, da moramo z njim obračunati. Stane je dobil na zvezo ponovno Joža Finžgarja, pred vojno znanega revolucionarja, zaposlenega na občini Koroški Beli. Kot občinski sluga je lahko nemoteno opravil razna pota in naloge, ki mu jih je nalagala partija. Povedal mu je kako je bilo z akcijo. Jože je že po nekaj dneh prinesel novo in boljše vžigalno vrstico. Opozoril nas je tudi na drugačen čas izgovorovanja.

Tako smo bili zopet pripravljene za akcijo na Lipce. Tokrat nas je pot vodila čez Strmo stran. Prečkati smo morali Radovno, da smo prišli na levo stran Radovne in na pot, ki pelje po Strmi strani. Tudi mimo Blejske Dobrave smo prišli srečno in zopet smo bili na določenem mestu na Lipcah. Neopazno smo se približali stolpoma.

Ponovno smo privezali eksploziv na vse štiri nosilce stolpa, seveda na dveh straneh nižje, da bi se nagnil na drugega. Za boljši odboj nismo pozabili privezati k eksplozivu debelih kamnov. Sedaj se je šlo zares. Zopet smo stopili v krog sredi stolpa. Ogrnili smo se s suknjiči, da se ne bi videlo prižiganje. Prižgali smo vsak svojo cigareto, čeprav nismo bili kadilci. S prižgano cigareto je bilo prižiganje vrvice sigurnejše. Tudi veter ni mogel nagajati.

Na znak smo prižgali vse štiri vrvice in ko je zasikalo iz njih smo vzeli pot pod noge. Tekli smo stran od stolpa, kar nam je dala sapa. Nismo bili niti dobrih sto metrov od stolpa, ko se je zabliskalo, zagrmelo in mimo nas je pribrenčal dolg kos železnega nosilca. Polegli smo in še nekaj časa počakali. Ko se je vse pomirilo smo se zadovoljni odpravili proti Strmi strani in v svoje taborišče. Naslednji dan sem bil domenjen z mamo, da se dobiva pod Blejsko Dobravo na dogovorjenem mestu. Prinesla je nekaj hrane, kar si je lahko pritrkala, saj je bilo vse na karte. Zadovoljna je pripovedovala kaj se je ponoči zgodilo, kako se je sredi noči zabliskalo in zagrmelo. Vesela in zadovoljna je bila, da me je videla. Seveda je bilo to podnevi, zato sem moral biti čimbolj previden in čimmanj vpadljivo oblečen. Bil sem kar v kratkih irhovcah. K sreči je bil to letni čas, da sem lahko obul tudi sandale.

V tem času sem obiskal tudi Ingličeve in Praprotnikove na Blejski Dobravi. Tudi tu so pripravili nekaj hrane. Niso kazali strahu, le jaz sem bil nekoliko nestrpen, ko sem na poti srečal nemško patroljo. S kratkim in prijaznim »Guten tag« (dober dan) jim nisem bil sumljiv in srečno sem jo izvozil.

V tem času nas je skupina z Mežaklje prehitela v akciji na izdajalca Koritnika. Ti so ga zalotili, ko je ravno opravljal svoje vohunsko delo. Dobil je zaslužno plačilo.

Tako je življenje teklo naprej in čutili smo se dovolj varne v strmeh pobočju Vintgarja. Le ne vem kaj bi se zgodilo, če bi nas Nemci zasledili in napadli z zgornje strani. Najbrže bi se dobro okopali v mrzli in globoki Radovni. Tu je globoka tudi do deset metrov. Stane je dobil tudi nalogo moje prevzgoje. Razumel je mojo zavzetost za nacionalne ideje. Najprej mi je seveda obrazložil kako izkoriščevalski je režim, ki je vladal v stari Jugoslaviji. Tudi o kraljevski dinastiji Karadjordjevičev ni vedel nič dobrega. Povedal mi je, da so poleg dobre apanaže, ki so jo dobivali, prejeli tudi velik delež od delnic, ki jim je pritekal iz sladkornih tovarn. Tudi o strankarskih bojih sem po Stanetovih razgovorih dobil že precej jasnejšo predstavo. Priporočil mi je, da naj kot nekdanji član Sokola in narodnjak skušam vplivati na moje znanec in somišljenike, da bi pričeli tudi oni podpirati narodnoosvobodilno gibanje in, da bi se posamezniki tudi vključili v partizanske vrste.

Kmalu sem tak stik vzpostavil z dobrim znancom Francetom Iskro, ki je bil

pripravljen sodelovati. Vprašal me je le, če sem jaz postal že komunist. Nekoliko ga je motilo to moje preveč zagnano razlaganje naprednih socialističnih idej in moje simpatije do komunistične partije. Pojasnil sem mu, da je nujno prav v teh idejah iskati vso zavzetost teh ljudi s katerimi sem se v teh prvih tednih srečal, do težkega narodnoosvobodilnega boja. Jaz sem namreč dokaj hitro dojel pravi smisel borbe proti okupatorju.

V vsakdanjih stikih z našimi znanci in sodelavci pa smo prejeli tudi radijska poročila, ki pa so v tem času govorila le o nemškem prodiranju in občasno tudi o uničenih nemških tankih. Nikakor nismo mogli razumeti, da bi zmagali Nemci. Trdni smo bili prepričani, da bodo zmagali Rusi, ki jih vodi veliki Stalin.

Toda 16. septembra je bilo tega našega samotarjenja konec. Jože Finžgar, ki se je zadrževal v gorjanski skupini, nas je prišel iskat in odpeljal nas je na Pokljuko. Tu sem se srečal z našim znanim predvojnim revolucionarjem in nekdanjim županom Koroške Bele Venceljem Perkom. Tu smo se založili s hrano, nato pa smo se vsi skupaj pomaknili na Mežakljo. Ze nekaj dni po tem sem pri Lukmanovi lovski koči, kjer smo se ustavili, poslušal predavanje o nacionalnem vprašanju. Predaval je Vencelj Perko kot dober teoretik in marksist. Osnova mu je bila Kardeljeva knjiga o slovenskem nacionalnem vprašanju. Imel sem občutek, da je bilo to predavanje izbrano namenoma prav zaradi mene. Z zanimanjem sem ga poslušal. Ni mi bilo žal, da sem prišel med te ljudi. Ze v tem kratkem času sem zvedel za mnoge stvari, ki so mi bile do tega časa popolnoma neznane. Tudi vsakodnevna politična razglabljanja so bogatila mojo politično zavest.

Tu sem se spoznal še z eno odliko. S kolektivom. Življenje v kolektivu je zahtevalo od nas, da smo se morali odredi svojim zasebnim zalogam hrane. Vse se je delilo na enake dele. Tudi priboljške, ki so jih posamezniki prinašali s svojih zvez. Še vedno so bili glavni vir prehrane naši sorodniki in nekateri dobri znanci. Čeprav so vsi prejeli hrano le na karte, so si mnogi odtrogovali od ust, da so lahko zbrali tudi najmanjše količine moke, masti, sladkorja, margarine, kruha in drugega za partizane.

Zavedajoč se težav in nevarnosti ob nemških groznjah pri zbiranju hrane, smo bili velikokrat presenečeni nad veliko zavestjo naših ljudi v dolini.

Nemci so namreč že od vsega začetka grozili z aretacijami, zapori, koncentracijskimi taborišči in celo s streljanjem vsakogar, za katerega bi ugotovili, da pomaga partizanom. Toliko bolj so pazili na družine tistih, katerih sorodniki so bili v partizanih. S tem so hoteli preprečiti našo prskrbo.

Tako smo bili vsi, ki smo bili zbrani v partizanih pod močnim vtisom tako imenovanega kolektiva in enakosti. Bilo je res tudi nekaj kršiteljev toda ostra in resna opozorila in celo kazni so ustvarila in utrdila našo kolektivno življenje.

Zvečer 19. septembra je manjša skupina borcev odšla na zvezo v Podmežakljo. Lukmanova lovsko koč (rekli smo ji bajta) je bila skoraj tik nad naseljem blizu roba Mežaklje. V koči, katero smo si uredili za začasno bivališče, smo našli prijeten dom. To noč sta bila na straži Stanko Sekardi in Viktor Beguš. Noč je bila kar mirna in bližajoča jesen nam še ni delala težav. Tudi vsak svojo odejo smo imeli in ker smo spali skupaj ter oblečeni, nas ni mrazilo. To so bile prve noči in dnevi mojega partizanstva na Mežaklji. Nisem slutil, da jo bom moral še tolikokrat prepeščiti. Podnevi smo z roba Mežaklje lahko opazovali pod seboj Jesenice, seveda samo tisti, ki je bil na straži ali v patrolji.

Proti jutru so se vrnili vsi, ki so šli v dolino po hrano.

Se zelo zgodaj zjutraj je prišel v kočo Sekardi in povedal, da je slišal po seboj govorjenje in da so verjetno Nemci. Polde je dal takoj nalogo, da se umaknemo iz koč in se zberemo pred njo. Pobrli smo na hitro vse in zložili v nahrbtnike. Vsak s svojim orožjem smo pred kočo čakali povelja za smer umika. Na borbo nismo računali, ker nismo vedeli kaj se pripravlja. Vsi so bili že iz koč, le Slavko Oman se nikakor ni mogel zdramiti.

Ko smo tako stali pred koč in se dovolj brezskrbno pogovarjali, je za hrbtom zagregljalo. K sreči je bil še mrak, da smo se lahko hitro umaknili vsak na svojo stran. Nismo se še dogovorili o zbornem mestu. Pokalo je še dolgo časa za nami. Toda ti streli nam niso bili nevarni. Tudi široka, prostrana in kotanjasta Mežaklja nam je omogočila, da smo se lahko prikrili do večera.

Posamično smo se proti večeru pričeli zbirati okrog koč. Morali smo biti previdni; lahko bi nas pričakala nemška zaseda. Vsi smo tudi hoteli ugotoviti kaj se je zgodilo in če smo še vsi živi. Skušali smo tudi ugotoviti kdo nas je že po nekaj dneh izdal. To je bil še nov dokaz, da bomo morali biti v vsakem času previdni. Veliko ljudi smo srečavali. Domačini so hodili po drva, bil pa je tudi čas za obiranje malin.

Na poti proti koči smo se našli Polde Stražišar, Franc Benedičič, ki se je šele vrnil iz Kravta skupaj s Perkom, Viktor Beguš, že moj znanec s prvih dni in jaz.

Zadovoljni in srečni smo bili, da smo se našli. Polde je seveda želel najti še ostale. Previdno smo se približali koči. Ugotovili smo, da smo prvi. Previdno smo šli do koč in pričeli pregledovati bližnjo okolico, če se morda še kdo skriva v bližini ali pa je kdo mrtev. Na najhuje nismo računali.

Toda nekaj deset metrov stran od koč smo zagledali mrtvega Slavka Omana. V rokah je še vedno držal nogavico in bil je brez opreme. Torej tudi v tem tretem napadu na četo in mojem ognjenem krstu ni šlo brez žrtev. Najprej na Obranci prvega avgusta, nato 8. avgusta na Lipniški planini in sedaj na Mežaklji pri Lukmanovi koči. Sami mladi borci, še vsi polni načrtov, vsi že pred okupacijo vključeni v napredno delavsko gibanje.

Slavko Oman nam je bil še posebno drag. Se mlad je zapustil, poleg staršev, doma na Borovljah tudi mlado ženo. Težko nam je bilo vsem. Že pozno v mraku smo se zbrali skoraj vsi. Manjkal je le Vencelj Perko, za katerega smo pozneje zvedeli, da si je poškodoval nogo, da je moral v dolino na zdravljenje. Zdravnik dr. Viktor Marčič je bil tako eden prvih zdravnikov, ki je nudil pomoč partizanu. Celo nekaj dni mu je nudil zatočišče.

Dogovorili smo se, da Slavkoto pokopljemo tu kjer smo ga našli. Poiskali smo lopato in kramp in izkopalni ne preveč globoko jamo. Nismo se smeli preveč zamujati.

Pokop kartizana, soborca in sovaščana me je še posebno pretresel. In sedaj sem mu moral še kopati grob. Polde se je Slavkoto spomnil z nekaj besedami. Kratek molk in nemi pozdrav z dvignjeno pestjo ob sencah, brez salve, je bilo naše zadnje slovo od Slavkote. Kasneje smo zvedeli, da nas je izdal nek domačin iz Podmežaklje, ki je na Mežaklji iskal drva; ali pa nas.

Kam sedaj?

Odločili smo se, da gremo proti Petelinu, najvišjemu vrhu Mežaklje, hribu zahodno od našega dosedanega taborišča.

Pregledali smo še zasilno skladišče hrane in našli v njem še dva hleba sira. Tega so borci poključke skupine odkupili na planini Javornik. Tudi Vencelj Perko je

bil z njimi v akciji. Predlagal je, da se sir plača, da bi pokazali vsem, da nismo klateži, pač pa poštena in disciplinirana vojska.

Sir je bil res dober, bali smo se le, da slučajno ni zastrupljen, pa smo le ugotovili, da Nemci skrivališča niso odkrili. Razrezali smo ga in vsak je dobil velik kos v svoj nahrbtnik, kot trenutno edino hrano. Toda pozabili smo na reakcije sira v naših želodcih. Nastale so velike težave. Nekateri bi radi šli na veliko potrebo pa je bilo zaprtje tako močno, da so trpeli velike bolečine. Rešil nas je šele čaj, ki smo ga skušali iz deževnice. Se to je bilo težko dobiti. Vode namreč skoraj ni nikjer na Mežaklji, razen v Snežni jami poleg Obrance.

V četi se je ta čas zadrževal tudi Jože Gregorčič, tokrat kot komandant Cankarjevega bataljona. Prišel je k nam prav po napadu. To je bilo moje prvo srečanje s človekom, revolucionarjem, borcem in komandantom. Izkušnje, ki si jih je nabral že v španski državljanski vojni in v teh tednih tudi že v partizanih, je prenašal na vse in na vsakogar s katerim se je srečal. Bil je miren in preudaren in vlil nam je novo zaupanje, da bo po vseh tegobah tudi še zasijalo sonce.

On je bil tudi med prvimi, ki nas je oživel z rahlo revolucionarno pesmijo. Med smrekami Mežaklje so zadonele pesmi: Bratje le k soncu, k svobodi, Kosec košo brusi, Bilečanka in Kovači smo. To so bile ene prvih pesmi, ki smo jih povzeli za njim. Tako smo v večernih urah, ko smo bili daleč od vseh nevarnosti, v vrtačah Mežaklje, pozabili na vse tegobe in napore tistega dne.

Tudi meni so misli uhajale v tiste čase, ko sem še svoboden in brez strahu za življenje hodil po dolini. Sedaj sem bil med tistimi, katerih večino je stara jugoslovanska oblast preganjala in jim onemogočala normalno življenje.

Nastopila je že jesen in vstopili smo že v oktober. Janez Tavčar, sicer zaveden in predan Svobodaš v predvojni Jugoslaviji, me je včasih rahlo ošinil s pogledom, ko je pokazal na svojo palico, na kateri je imel že vrezanih veliko črt in hotel s tem pokazati, da je dosti »starejši« partizan od mene. Bil sem res med zadnjimi, ko sem v avgustu

1941 prišel k njim. Imel je za seboj že dovolj težkega življenja in bil tudi med tistimi, ki jih je stara jugoslovanska oblast vpoklicala na prisilne orožne vaje v Ivanjico. Še danes mi ga je žal, da je spomladi leta 1942, po zdravljenju v dolini, zabredel med gestapovce.

Polde se je odločil, da gremo čez Savo, med nami je bil seveda tudi Potočnik. Pot nas je peljala na Dovške rovte. Tu smo se srečali z Jakom Rabičem, znanim predvojnim revolucionarjem s tega področja. Delal je v Rdečem konzumu na Savi in bil dober prijatelj Gregorčiča. Skupaj s komunistom Siferjem z Dovjega je oral ledino revolucionarnega delavskega gibanja v Gornjesavski dolini. Seznanil nas je z razmerami v dolini in še posebej na Dovjem in v Mojstrani. Opozoril nas je na lovca Koširja in seveda na nemške žandarje na Dovjem. Še posebno veseli pa smo bili srečanja z mladim pastirjem Martinom Skomavcem. Z zanimanjem nas je ogledoval, saj je to pot prvič videl partizane. Bil nam je takoj pripravljen pomagati. Toda zopet je bil v bližini nov, nevaren človek. Lovca Gasar s Plavškega rovta je večkrat zahajal tudi na to območje in opazoval okolico. Vodstvo se je moralo odločiti, da ga moramo najti in kaznovati.

Izgleda, da nas je res že nekdo opazil, kajti že po nekaj dneh, nekega zgodnjega jutra, nas je Martin opozoril, da se planini bližajo Nemci. Umaknili smo se višje v gost smrekov gozd. Nemci so bili kmalu za tem že na planini. Ostali smo na kraju kamor smo se umaknili. Računali smo, da bo to najboljša. In res se je izkazalo, da se nismo zmotili. Nad nami je pričelo pokati in eksplozije bomb so odmevale prav do doline. Nekoliko nestrpni smo pričakovali najhuje, toda pripravljeni smo bili, da se spopademo, če bo potrebno. Vendar je po krajšem času pokanje nad nami prenehalo. Oddahnili smo se, ko nam je že po krajšem času Martin zažvižgal. Nemci so kot smo ugotovili, šli nad nami in metali bombe pod seboj, da bi nas preplašili. Niso natančno vedeli kje smo. Martin nam je povedal, da so ga Nemci ostro prijemali in ga strahovali ter mu dali nalogo, da vsak naš prihod mora javiti. Martin se je dobro zadržal in deležen je bil naše splošne pohvale.

(Nadaljevanje na 10. strani)

Sveta Katarina na Homu

Vendar pa se na Dovjem nismo dolgo zadrževali. Ze drugi dan po napadu sta prišla na planino Stane Bokal in Albin Zemva. Oba že prekaljena borca in znana revolucionarja iz predvodnega naprednega delavskega gibanja. Bokal je bil tudi slikar, vendar ni bilo zanj pravega kruha. Nekoč, kasneje, mi je skiciral kmečke puntarje in mi razlagal pomen njihovega boja ter pogoje v katerih so se kmečki panti dogajali. Tokrat sta nas prišla iskat.

Pod Stolom je bila namreč druga skupina. Stane in Polde sta se tudi nekaj pogovarjala o prezimovanju.

Nemci pa so nas, kot zgleđa opazili in bili že po nekaj dneh zopet v naši bližini. Jaka Šalomon je šel v kočo na Rožco, da bi tam dobil nekaj hrane in tudi poizvedel od oskrbnika kaj je novega. Toda komaj je prišel v kočo je bil že obkoljen. Po zajetju so ga hoteli pridobiti za sodelovanje. Jaka kot star in prekaljen predvojni revolucionar je vedel, če na to ne bo pristal, da je po njem. Seveda jim je obljubil, kar so od njega želeli.

Izpustili so ga pod pogojem, da jim bo javljal vse naše premike, pa tudi položaje. Jaka nas je o tem seveda takoj obvestil. Bili smo pomirjeni in obenem zadovoljni, da se je tako izmazal. To je bilo tudi opozorilo, da bi morali z Gasarjem obračunati še nekega večera pred njegovo hišo, vendar ga žal ni bilo doma, in naša akcija je bila brezuspešna.

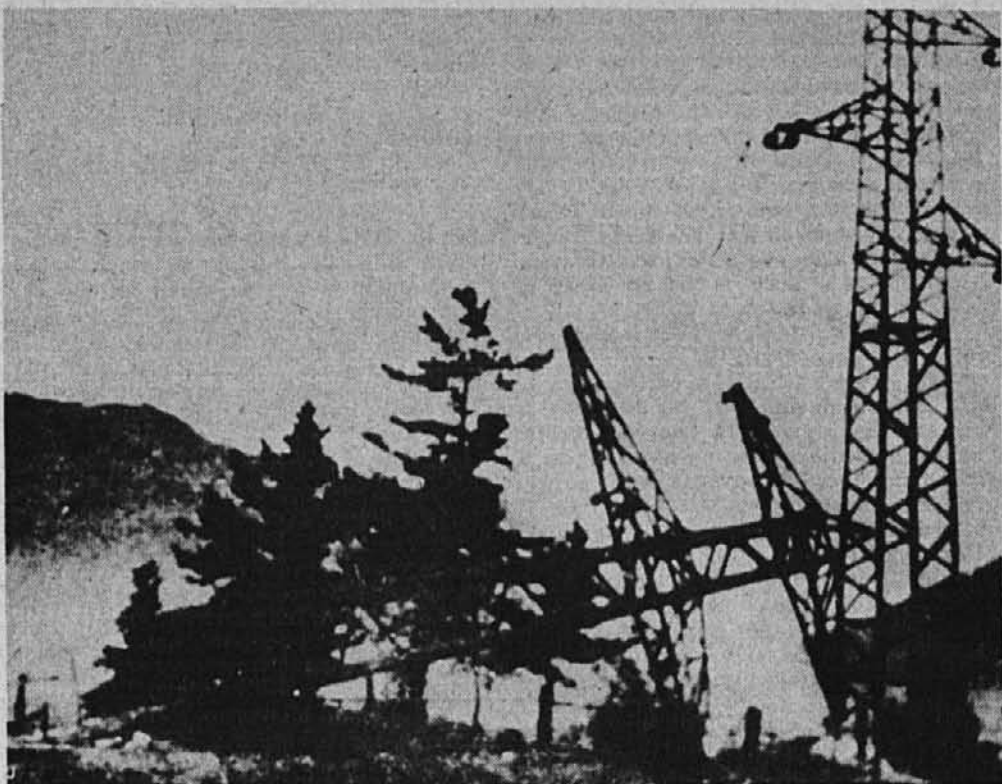
Noči so postajale že hladnejše in morali smo se odločiti za čimprejšnji odhod pod Stol. Okoli 20. oktobra smo se odpravili na pot. Nič kaj prijetna ni bila, še dež nas je pravil vso pot. Premočeni do kože smo se približali Potoški planini. Pastirska kočja je bila premajhna za vse, pa smo polegali kar v hlevu. Veseli smo bili, da imamo vsaj streho nad glavo. Tla v hlevu so bila na debelo pokrita s kravjekom, ki je bil pa že posušen. Tla smo pokrili z odejami, z drugimi pa smo se pokrili. Prijetno toplo je postajalo in pod nami se je pričel mehčati suhi gnoj, saj se je mokrota z naših oblek pa tudi premočenih odevi širila na vse strani. Kadilo se je od nas kot, da bi bili v toplem hlevu, polnem živine. Toda ničesar se ni dalo pomagati. Utrujeni in mokri smo morali počakati jutra. Počitka smo pa bili še kako potrebni.

Zjutraj so bila naša kolena trda in sparina, v kateri smo se kuhali vso noč, nas je popolnoma omehčala, razen kolen. Seveda so dišave gnoja in tudi še nekaj mokrote ostale na naših oblekah. Tu smo se tudi srečali z vodom izpod Stola. Tudi Gregorčiča sem zopet videl med nami.

Povedali so nam da gremo prezimovat, saj tu pod Stolom ne bo možno življenje. Preveč bo snega, izkušenj pa nismo imeli še nikakih. S Poldetom in Potočnikom se je dogovoril o poti in kje se bomo našli. Seveda mi o tem nismo bili seznanjeni, niti kam nas bosta peljala.

Odločeno je bilo, da ostanejo tu pod Stolom le politični delavci, člani rajonskega komiteja komunistične partije za jeniško okrožje. Tako sta ostala tu le Viktor Kejžar sekretar in Karel Preželj, njegov namestnik. Tudi Feliks Koprivnik je hotel ostati, pa se je moral odločnemu povelju tudi on ukloniti. Celo Polde mi je naročil, da moram nanj paziti, da se med potjo ne bi kam zmaknil.

21. oktobra se je naša kolona premaknila izpod Stola v dolino. Pot nas je vodila prek viseče brvi v Mostah, tam kjer je danes zajezena Sava, mimo Blejske Dobrave, čez Poljane in na Mežakljo. Tu smo se srečali z borci Pokljuškega voda. Natančneje sem šele sedaj spoznal Andreja Žvana, Janezovega brata, s katerim sem bil skupaj na Homu. Oba sta se spominjala

Razstreljen stolp na Lipcah

brata Lojzeta, ki je padel 8. avgusta na Lipniški planini. Srečal sem se zopet z bratoma Ambrožič in Kocjančičem, ter ostalimi s tega območja. Vsi so bili že pripravljene za odhod, le Andrej se ni počutil preveč zdravega pa je odložil odhod za nekaj dni. S Pokljuke smo se spustili v dolino čez Savo, cesto in železnico mimo Bleda in pred Bohinjsko Belo zavili proti Kupljenku. Tu smo tudi dobili nekaj hrane in se skozi jelovške gozdove in poseke bližali Vodiški planini nad Kropo. Dež nas je močil, da nas je hoja še bolj utrujala. Dobro smo se ogreli, saj smo nosili s seboj vse kar smo mogli, še šotor za osem ljudi. Upehani in mokri smo se približali pastirski staji na Vodiški planini. Velik hlev z večjimi zgornjimi prostori nam je nudil prijetno zavetje. Še bolj pa nam je bil

potreben počitek. Rahla partizanska pesem nas je oživila, toda preveč je bilo hoje ta dan in pospali smo kot ubiti. Le straže so bile budne. Za nekaj ur smo pozabili na vse kar je bilo za nami.

Zjutraj 23. oktobra je bilo že zgodaj vse pokonci. Prvi, ki so bili zunaj so se vračali v noči z nič kaj spodbudno novico — padlo je snega do kolena. Gregorčič, ki je bil tudi z nami, je dal nalogo kuharjem, da skuhajo dober zajtrk.

Za nas pa je seveda s tem nastal nov problem. Srečali smo se z zimo. Sledi, ki jih bomo puščali vsepovsod kjer bomo hodili, bodo Nemcem še kako dobrodošle. Še bolj se bomo morali otepati z raznimi izdajalci, ki se bodo skrivali v vrstah lovcev, drvarjev, lovskih in gozdnih čuvajev. Začela se je prva partizanska zima.

TOMAŽ ISKRA

Pride dan

*pride dan
ko se nenadno zazreš v sonce
dlje kot ponavadi
pride dan
ko je zamaknjenost neskončna
močnejša od tvojih sanj*

*tedaj se zaveš
da človek sam
kot mravlja na mravljišču
od zore do mraka
nosi težak tovor
in
mного slepih ulic
križa tvojo pot*

*potem pride dan z mavrico
in ljubiš ljubiš
da boli duša in telo
in potem pride mnogo deževnih dni
in povodenj
da te skoraj odnese*

*in končno enkrat pride dan
ki zmelje preteklost
da v sedanosti občutiš prihodnost
pride in odide*

IVAN JAN

KOKRŠKI ODRED

ODLOMEK IZ MONOGRAFIJE KOKRŠKI ODRED

SANITETA V ODREDU

Kot druge službe so v odred postopoma gradili tudi saniteto. Razvijali so jo na osnovah, ki jih je še v času Gorenjskega odreda s svojo maloštevilno ekipo vzpostavil prvi gorenjski partizanski zdravnik dr. Edvard Pohar.

Od obnove Kokrškega odreda v avgustu 1944 so sanitetno službo neprestano dopolnjevali. Tudi zanjo je skrbel ožji odredni štab, ki je v začetku oktobra, po odhodu dr. Edvarda Poharja v štab 9. korpusa, imenoval apotekarskega referenta. Prvi tak referent je bila, ker v odredu ni bilo medicinskega kadra, tovarišica Fani Knez-Sonja (Sifrer). Naloga tega prištabnega referenta je bila večstranska: skrbel je za zdravlila in sanitetne potrebščine, za sanitetno osebje po ambulantah in bataljonih, za zdravstveno stanje v odredu, za administracijo in poročila in za vse drugo, kar je sodilo k odredni saniteti.

Sredi novembra je bil za novega sanitetnega referenta imenovan medicinec Rudolf Malovašič, ki je dotlej deloval v 2. bataljonu, Fani Knez-Sonja pa je prevzela drugo dolžnost.

S tem je bil v sanitetnem pogledu storjen korak dalje, kajti novi referent se ni ukvarjal le z organizacijo in administracijo, temveč je tudi v strokovnem pogledu zelo koristil. Poleg ambulant je obiskoval tudi bataljone in jim nudil medicinsko pomoč. Rudolf Malovašič je ostal sanitetni referent odreda do konca vojne in je nazadnje šel tudi prek Karavank na Koroško.

Poleg sanitetnih ustanov-ambulant, kjer so skrbeli predvsem za najbolj prizadete ranjence in bolnike, je bila bolniška služba organizirana tudi po bataljonih. Spočetka je bila bolj šibka, s prihajanjem sanitetnega kadra s terena in z usposabljanjem bolničarjev in bolničark pa je bila ta služba iz tedna v teden boljša.

Sanitetna organizacija po bataljonih je bila izpeljana takole:

— Pri bataljonskem štabu je deloval bataljonski bolničar. To so bili:

— v 1. bataljonu Franc Zalar in nato Adolf Dežman, ki mu je nekaj časa pomagala tudi Marija Kočevar-Zorka, poslana iz ambulante »A«;

— v 2. bataljonu za Alojzom Tanjškom, Rudolfom Malovašičem in Gašperjem Jesenovcem Marjan Ahačič;

— v 3. bataljonu Milica Erman-Kaštrun.

Po četah so delovali četni bolničarji; med njimi Peter Valter, Gašper Jesenovec, Francka Lukanc, Nada Zorčan, Angela Ahačič-Sonja in drugi.

Bataljonski bolničarji so po enotah zdravili manjše poškodbe, pregledovali mobilizirance, skrbeli za osnovno higieno, npr. za razkuževanje oblek in odpravljanje mrčesa, zdravili so prehlade, nudili prvo pomoč, izvajali dezinfekcijo in druga opravila ter poučevali četne bolničarje in moštvo. Pri tem so skrbeli za osnovno sanitetno opremo, vzdrževali stike s poveljstvi in vsak dan poročali o zdravstvenem stanju borcev. Skrbeli so, da je bil vsak bolničar opremljen s kompletom prve

pomoči, sčasoma pa vaj delno tudi marsikak drug borec.

Iz bataljonov so pod vodstvom bolničarjev huje ranjene borce pošiljali v ambulante: prvi in v veliki večini tretji bataljon sta jih vodila v ambulanto »B«; drugi in ustanove, ki so delovale na območju Storžiča in Tržiča, pa v ambulanto »A«. Sicer pa so jih vodili ali nosili v tisto ambulanto, ki je bila trenutno najbližja.

Bolničarji in bolničarke v bataljonih pa so nudili predvsem prvo pomoč na položajih in v taboriščih. Če je bilo treba ranjenca odnesti do ambulante, je za to moral poskrbeti bataljonski bolničar z ekipo, ki si jo je zagotovil že pred spopadom. Prenajanje ranjenih ni bilo le fizično težko, ker je bil teren strm in grd, temveč zaradi nemških in domobrskih zased tudi nevarno. Tak težaven primer se je zgodil 3. decembra 1944 s hudo ranjenim Jožetom Koblarjem-Živkom, ki ga je bilo treba iz Kovorja potihno prenesti pod Begunjščico. Toda ranjenec, ki ni bil več čisto prisoben, je skoraj vso pot kričal in naslednji dan umrl.

Milica Erman-Kaštrunova, ki je bila prej zaposlena v bolnišnici na Golniku in je ob ustanovitvi 3. bataljona postala njegova bolničarka, je svoja opravila takole opisala:

— Prehlade s temperaturo, ki jih je bilo precej, smo zdravili z mokrimi, mrzlimi ovitki, kajti takrat še nismo poznali antibiotikov. Golega borca smo zavili v mokro rjuho in ga v njej puščali dotlej, da se je iz njega začela dvigati sopara. Če temperatura še ni padla, smo to ponovili. Pri tem smo mu dajali vroč čaj, ki smo ga kuhali kar iz smrekovih vršičkov. Taka procedura je bila večkrat uspešna tudi pri začetih pljučnicah.

— Veliko skrb smo posvečali tudi dezinfekciji in dezinfekciji. Intendant je poskrbel za pločevinast sod ali »bosansko bure«, ki smo ga izpopolnili z dvojnimi dnom, s čemer je bil pripravljen za delovanje. Borcem smo povedali, da bomo z njegovo pomočjo preganjali mrčes, ki ga ni bilo malo, in po četah smo začeli pariti obleko. Slačila se je desetina za desetino, tako zaradi majhne kapacitete in zaradi varnosti. Razkuževali smo tudi odeje in uspeh ni izostal. Za daljša obdobja smo uspeli pregnati mrčes, ki je tako nadležen v vsaki vojski. Če pa so se uši naselile tudi v lase, smo jih preganjali s kopreksom. Tudi v tem smo uspeli.

Sanitetni delavci so vseskozi skrbeli za nabavo zdravil. Na območju med Tržičem, Preddvorom in Kranjem je bila pglavitna baza za oskrbovanje s sanitetnim materialom bolnišnica na Golniku. Tu so organizirano začeli zbirati ta material že 1942. leta in so ga po različnih zvezah pošiljali partizanom, pa tudi k zanesljivim ljudem po hišah, kjer so se zdravili ranjeni borci, npr. iz Udinega boršta in od drugod. Tedaj partizani še niso imeli ambulant.

Velike zasluge pri tem so imeli sestra Cirila Beranič, potem Rudolf Prestri-Jug, ki je šel k partizanom aprila 1944, pa sestra bolničarki Marica in Milica Erman in mladi Peter Dovjak. To je bila organizi-

Lansko jesen je založba Partizanska knjiga v Ljubljani, v okviru »knjižnice NOV in POS«, ki jo ureja komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZZ NOV Slovenije, izdala obsežno monografijo v treh knjigah Kokrški odred s podnaslovom Narodno-osvobodilni boj pod Karavankami avtorja IVANA JANA, zgodovinarja in publicista ter večletnega šodelavca naših LISTOV. Vse tri knjige so bogato ilustrirane s slikami in dokumenti in predstavljajo bogat prispevek v zbirki zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilnega boja in revolucije.

Iz tretje knjige ponatiskujemo dva odlomka, v katerih avtor Ivan Jan predstavlja saniteto v Kokrškem odredu in organizacijo ter delovanje zvez v odredu.

rana skupina, sodelovali pa so še Rebeka Grašič, Meri Perko, Marija Tkalec, Jožica Udovič, Mara Rezar in še drugi.

To skrito sanitetno delovanje se je še posebno razmahnilo v 1943. in 1944. letu. Imenovani so pomagali ujetim in ranjenim partizanom, ki so jih Nemci vozili v bolnišnico na Golnik. To je bilo ob nacističnem upravniku dr. Hermannu Samoniggu zelo nevarno, kajti ta je osebno odredel, katera sestra mora negovati ujetega partizana. Kljub temu je npr. Milica Ermanova ranjenim partizanom vtihotapila kako pošto ali poročilo in jim na različne načine pomagala, da so jih čim pozneje odpeljali v begunjske zapore.

Poleti 1944 pa je to skupino izdal Valentin Sajovic, partizanski dezertir. Treba je bilo ukrepati, da sodelavk ne bi zgrabili gestapovci. Ni kazalo drugega kakor umik k partizanom. Dne 18. avgusta so odšli Marica in Milica Erman, Stanka Dovjak in Peter Kušar. Peter Dovjak se je umaknil nekaj pozneje, sestra Cirila pa je delala tako konspirativno, da je lahko še ostala v bolnišnici, kar je bilo zaradi nadaljnje oskrbe s sanitetnimi potrebščinami sila pomembno. Ubežniki so se 21. avgusta 1944 prek Tišlerjevih-Podlogarjevih v Gozdu nad Golnikom vključili v minersko četo Gorenjskega odreda. Razdelili so jih po enotah; sestra Marica in Milica Erman sta bili kot sanitetni delavki še posebno dobrodošli. Marica je bila dodeljena ambulanti »B« pod Begunjščico, Milica pa je bila odredjena za bolničarko novega 3. bataljona KO. Kot partizanka je imela še vedno zvezo s sestrom Cirilo na Golniku, zato tudi poslej ni usahnil ta vir oskrbovanja s sanitetnimi potrebščinami.

Sanitetni material je prihajal tudi z Jesenic, iz Tržiča, pa tudi Kranja. Tu so bile lekarne, bolnišnice in seveda na sodelovanje pripravljene aktivisti, zaposleni v teh ustanovah. Od konca oktobra 1944 pa je precej sanitetnega materiala, posebno obvez, prihajalo iz skladišč štaba 4. operativne cone, kamor so večkrat potovali

Nadaljevanje na 12. strani

posamezni bataljoni, razne skupine in kurirji.

Zaradi vse večjih potreb po ustreznem kadru je štab 4. operativne cone objavil razpis za sanitetno šolo, ki sta ga podpisala načelnik štaba major Petar Brajović in dr. Peter Držaj (ta je bil šef sanitetnega oddelka cone, padel pa je v decembrski ofenzivi). V to novo šolo na Štajersko je od začetka oktobra 1944 pošiljal tečajnike tudi Kokrški odred. Vsakih 14 dni po dva. Vendar je to šolanje kmalu pretrgala nemška ofenziva. Zato je bil odred spet odvisen od svojih kadrov in od mobilizacije.

Vse do srede novembra 1944 Kokrški odred ni imel šolanega zdravnika, tedaj pa je prišel dr. Rado Debevec iz Radovljice. Rudi Malovašič je še vedno ostal sanitetni referent odreda, dr. Debevec pa je bil poslan v ambulanto »B« ali »777« pod Begunjščico. Sanitetni referent je pogosto obiskoval bataljone in sanitetne ustanove, med bojičem in novim letom pa bi ga bili domobranci v Trziču pri avtoprevozniku Jožetu Kovaču kmalu zajeli. Jože Kovač se je v svojem domu res predal domobrancem, Malovašič pa se je ves dan pomanjkljivo oblečen skrival med starimi avtomobili. V odredu je nastal preplah. Obveščevalci so namreč takoj javili, da so Nemci in domobranci »ujeli sanitetnega referenta tov. Malovašiča«. Za vsak primer so bile v smislu konspiracije o tem takoj obveščene vse ambulante z naročili, naj »bodo pozorni in budni ter naj okrepe straže«. Ker pa se je Malovašič naslednji dan vrnil v štab nad Trzičem, so v vse te ustanove spet poslali sporočilo, da »se je tov. Malovašič vrnil, da je zanesljiv... in da od te strani ni nobene nevarnosti«.

Rudolfa Malovašiča so potem na štabu dolgo zasliševali; šlo je tudi za Jožeta Kovača. Na koncu so mu izrekli kazen: odvzem kandidature za člana KP; odtlej so mu dajali spremstvo pri obiskih po bataljoni in po odrednih ustanovah. »V nekaj tednih zatem pa sem začutil tako na štabu kot v bataljonih,« je izjavil dr. Malovašič, »da ta moj korak na meni ni pustil madeža nezaupanja. Spet sem prosto hodil po terenu Kokrškega odreda. V sebi sem čutil srečo in zadovoljstvo, da se je tako končalo in da nisem bil vpleten v kake nemške ali domobranske mreže...«

Pri odrednem štabu je od začetka oktobra 1944 delal tudi zobozdravnik Franc Eržen iz Trziča. Najdalj je zdravil zobe v 1. bataljonu pod Stolom, zadrževal pa se je tudi v ambulantah.

SANITETNE USTANOVE ODREDA

V Kokrškem odredu so obstajale tri sanitetne ustanove, ki so bile še »dota« Gorenjskega odreda. Toda zaradi hajk ali kompromitiranosti so se morale večkrat seliti. Nekatere pogosteje, druge redkeje. Te ustanove so bile tri: bolnišnica, ambulanta »A« - »666« in ambulanta »B« - »777«.

Bolnišnica je imela svoja taborišča v dolini Kokre ter med Krvavcem in Kamniško Bistrico, ambulanta »A« na območju Storžiča, »B« pa v strminah Stola in Begunjščice.

Najprej nekaj o bolnišnici.

Dasiravno je imela ta ustanova manjše zmogljivosti kakor ambulanti, so jo vendarle imenovali za bolnišnico. Njeno taborišče je bilo najprej nad kmetom Suhadolnikom, kjer so dobili tudi gradbeni material; le nekaj sto metrov niže je bila tehnika. Ko so tehniko obkolili Nemci in domobranci, so tovariši v bolnišnici to pravočasno opazili in se naglo umaknili pod vzhodni del Kriške planine. Rešilo se je tudi osebje iz tehnike, ki so jo napadalci zažgali.

Pod Kriško planino je bila bolnišnica. Sprejela je lahko 12 do 14 ljudi pod šotore. Tedaj se je na bližnji planini pasla večja čreda govedi in pastir je bolnišnico oskrboval z mlekom in mlečnimi izdelki, sicer pa je bilo za prehrano trdo.

Takoj ko je pastir s čredo šel v dolino, se je bolnišnica spet premaknila nad Suhadolnika v Kokro, in sicer še pravi čas, kajti že jutro po odhodu je prišlo iz Cerkelj 45 domobrancev in nekaj orožnikov, ki so napadli izpraznjeno taborišče. Ni težko uganiti, da je za bolnišnico povedal pastir, ki so ga v dolini domobranci zasliševali in ki si je s tem nekako rešil glavo.

V dolini Kokre blizu Suhadolnika je bolnišnica prezimila iz 1944. v 1945. leto. Na zdravljenju so imeli 5 do 6 nepokretnih pacientov, prehodnih bolnikov pa je bilo vedno kakih 10. Konspiracijo so morali upoštevati do skrajnosti. Bolnike ali ranjence so vodili ali nosili v taborišče po možnosti le ponoči. V glavnem so hodili po potoku, ki jih je pripeljal na gozdno stezo, to pa so zaupni domačini prevlekli s hlodi. Tod je bil v bolnišnici v izredno pomoč oglar Peter Črv, ki je bil sam velik siromak, a je vse delil s partizani. Pomagal je brisati sledi, dajal pa jim je tudi ogelje, ki je bilo zaradi brezdimnega gorenja zelo dobrodošlo.

Prvoborec Karel Kozar-Romi z Jesenic, ki je že v začetku 1944. leta prišel v Karavanke in je bil politkomisar te bolnišnice, je zapisal:

»Zaradi izredne dejavnosti domobrancev iz Cerkelj se je bolnišnica kar štirikrat selila. Nazadnje smo se utaborili pod Osredkom, nekako sredi med dolino Kokre in Kamniške Bistrice pod Krvavcem, kjer smo dočakali konec vojne.

Do srede marca 1945 nas je s hrano oskrbovala gospodarska komisija, delno pa smo se morali oskrbovati sami. Po zaslugi izdajalca so bili člani komisije kmalu napadeni in večinoma pobiti. Rešila se je le tovarišica Rezi... [?], a vendar zadeta v obe nogi. Mi smo jo dobili naslednji dan in jo prinesli v bolnišnico. Okrevala je že v slabem mesecu in se spet vrnila na teren.

Zdravil smo za takratne razmere dobivali dovolj. Konec 1944. leta smo dobili tudi radijski sprejemnik, da smo lahko sledili svetovnim razmeram.

Blizu mimo nas so hodili borci Kokrškega odreda; zlasti tistim, ki so hodili na

Štajersko, sem mimogrede izruval kakih 10 gnilih zob. Neki mimoidoči odredni enoti smo odstopili precej zdravil. Na koncu vojne, 8. maja 1945, sta dva člana našega osebja celo razorožila 5 domobrancev iz Cerkelj.

Tako kakor po vseh podobnih ustanovah je bila tudi v tej oborožitev zelo slaba. Osebje, ki je štelo od 5 do 7 tovarišev, je premoglo le 3 do 4 puške s po desetimi naboji. Zato je moralo biti še toliko bolj previdno in konspirativno.

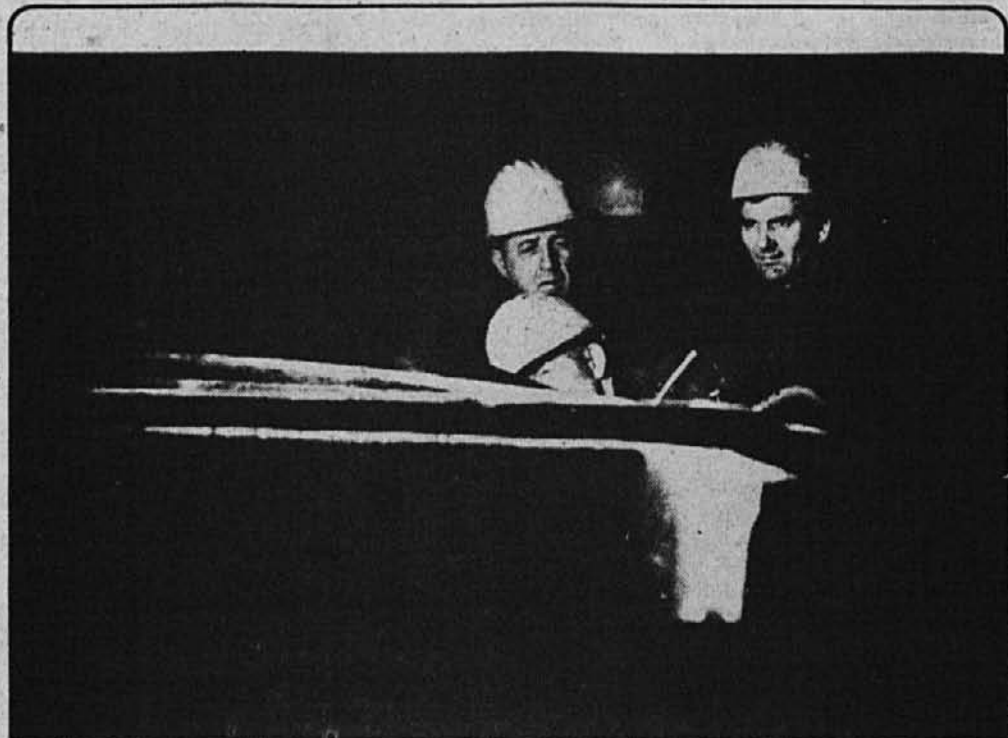
AMBULANTA »A« ali »666«

Ta ambulanta, ki je nastala in delovala na sektorju Storžiča, Trziča in Jezerškega, se je v drugi polovici septembra 1944 razvila iz združenih ambulant »A« in »B«. Ti dve sta se v Gorenjskem odredu imenovali »F« in »G«. Prva je bila znana tudi kot ambulanta »Košuta«.

Komandir ambulante je bil vse do osvoboditve Mirko Toplikar-Vinko, politkomisar pa Janez Hudobivnik; pred njim je to dolžnost opravil Janez Vrevec-Marjo, ki je bil premeščen v tehniko KO. Od začetka novembra pa do konca vojne je bil njen politkomisar Peter Smrekar, intendant pa Jože Kokalj-Oskar. V njej je delalo bolj ali manj stalno osebje, 12 do 16 ljudi z manjšimi menjavami. Osebje je 21. februarja 1945 izgubilo Franca Podlipca. Padel je med prehranjevalno akcijo v Povljah. Zdravnika ambulanta ni imela. Dr. Edvard Pohar jo je, dokler je bil v odredu, obiskal od časa do časa, potem pa je tja prišel medicinec Rudolf Malovašič, ki pa je bil že sredi novembra 1944 premeščen v odredni štab za sanitetnega referenta.

Zelo samostojni sta bili bolničarki Marija Kočevar-Zorka, študentka, in Jerica Udovč-Jana, ki je bila prej bolničarka v bolnišnici na Golniku. Nekaj časa sta pomagali tudi 17-letna Cvetka Ažman-Koželj Olga in še mlajša, šele dobrih 15 let stara dijakinja Marija Majeršič. Konec januarja 1945 je bila v ambulanto »A« iz ambulante »B« premeščena bolničarka Marica Erman, na njeno mesto pa je v ambulanto pod Begunjščico odšla Cvetka Ažman-(Koželj)-Olga. Kuharica in gospodinja je bila Francka Močnik in potem še Kati Zupančič.

Čeprav je bila to le ambulanta, je zmogla več ležišč kakor bolnišnica. Spo-

Vitimir Pretnar: Vsi za enega, eden za vse

četka je lahko sprejela okoli 15 ranjencev in bolnikov, pozneje, dasiravno se je morala večkrat seliti in občasno priključevati najbližjemu odrednemu bataljonu, je mogla sprejeti tudi do 25 ljudi. Nemci in domobranci so običajno prihajali iz Tržiča, iz Preddvora, iz Cerkelj, iz Kranja in Tupalič, a tudi od drugod.

Ambulanta je delovala pod Storžičem blizu prehoda Poljane, za nekaj časa, med zadnjimi hajkami, pa se je umaknila celo v Medvodje nad Puterhof (Jelendol). Do druge polovice marca 1945 je skrbela predvsem za potrebe drugega bataljona, zadnji mesec pa za prvega, ki se je zamenjal z drugim. Sprejemala je tudi koroške borce.

Zaradi širjenja domobrancev, ki so na tem sektorju pogosto preiskovali hribovje, je trpelo tudi politično delo na terenu, s tem pa tudi delovanje gospodarskih komisij. Zato je osebje ambulante samo moralo skrbeti za hrano, s tem pa je trpela konspiracija in potrebni so bili veliki napori. Vendar so v ambulanti skoraj vedno imeli rezervne hrane vsaj za mesec dni.

Od jeseni 1944 in prek zime 1944/45 je bilo v ambulanti običajno okoli 10 ranjencev in bolnikov, občasno pa tudi več. Vendar so zaradi večje nevarnosti tod zdravili le manj ranjene in bolne. Nekaj huje ranjenih so s tega terena premestili v ambulanto pod Begunjščico, kjer je bilo bolj varno.

Vendar je bilo tudi v tej ambulanti nekaj tako hudo prizadetih tovarišev, da jih ni bilo mogoče nikamor prenašati. Tak primer je bil Ljubo Meglič, komandir Jurišne čete, ki je bil konec decembra 1944 ranjen v nogo. Zaradi izgube krvi in gnjenja so ga komaj rešili. Bilo je še nekaj primerov zlomljenih reber z izlivom krvi v pljuča. Izjemno pomoč pa so nekajkrat nudili tudi borcem Koroškega odreda, največ v prvi polovici februarja. Tedaj je ta ambulanta spričo hudih zimskih hajk na severni strani Karavank sprejela 10 borcev 2. bataljona Koroškega odreda. Za pomoč sta prosila štab Koroškega odreda in štab njegovega 2. bataljona. Politkomisar Koroškega odreda je tja poslal reševalno ekipo, ki jo je vodil sanitetni referent Koroškega odreda Rudolf Malovašič. Ta je pozneje povedal, da ga je poklical politkomisar Koroškega odreda Peter Bratkovič-Zvonko in mu naročil, naj gredo reševati ranjene in omrznjene koroške borce, in sicer prek Kort na Obirsko planino. »Iz Medvodja,« pravi dalje dr. Rudolf Malovašič, »smo se prek Dolgih njiv vzpeli čez greben in se spustili v Korte. Pot je bila zelo težavna. Globoke zamete in debel sneg smo gazili ves dan in vso noč. Ko smo se zjutraj začeli spuščati v dolino na koroški strani, smo padli v nemško zasedo. Rešil nas je komandir čete, ki nas je spremljal. S svojo brzostrelko je hitro reagiral in pokosil nekaj Nemcev, med trenutnim zatišjem, ki je temu sledilo, pa smo se umaknili. Pod Obir smo potem ponoči prišli po drugi poti. Tam smo prevzeli ranjene in omrznjene koroške borce — bilo jih je kakih 10 — potem pa smo jih na vse mogoče načine transportirali na našo stran. Nad Zalim potokom smo jim postavili začasno kolibo, kjer so si fizično opomogli. Nekaterim sem moral amputirati omrznjene prste na nogah, po dobrem mesecu pa so se prvi že vrnili na Koroško.

Reševanje teh borcev je trajalo skoraj teden dni. Bilo je izredno naporno, potekalo je v hudem mrazu in lakoti. Vendar smo imeli še srečo, kajti, kot smo zvedeli pozneje, je te kraje na Koroškem tedaj hajkala SS divizija 'Princ Evgen'...

Reševalci so bili za ta podvig pohvaljeni, pred zborom širšega štaba pa še posebej Rudolf Malovašič.

Zaradi prihoda koroških borcev je bilo v ambulanti »A« na začetku aprila 1945 kar

23 ranjencev in bolnikov. Od teh je bilo 8 ranjenih, 15 pa bolnih. V začetku aprila 1945 so bili v tej ambulanti naslednji pacienti: iz 2. bataljona Koroškega odreda Jožef Dolinar, Edvard Grabnar, Franc Mugoli, Matija Dovjak, Ivan Šparovec, Jožef Koder, Boris Kryštofek in Herman Reisner. Miha Zornik, ki je bil ranjen v glavo že v januarju, pa je umrl 31. 1. 1945. Ostali so bili iz Koroškega odreda, in sicer iz 2. bataljona Ljubo Meglič, Lojzka Valjavec, Franc Bregant, Ivan Dolinar, Anton Slivnik, Marjan Belec, Stane Konc, Jože Rosolnik, Mihael Meglič in Marjan Ahačič. Peter Štibelj, Ivan Štular, Kristjan Kokalj, Anton Kržišnik-Nego in Anton Resman so pripadali drugim enotam Koroškega odreda in kurirskim postajam. (O tem govori poročilo ambulante »A« KO 16. 4. 1945, shranjeno v IZDG, F-338/II.) To število pa se je naglo spremenilo, kajti ozdravljeni borci so postopoma odhajali v svoje enote.

Zdravljenje je potekalo pod nadzorstvom sanitetnega referenta Koroškega odreda in je bilo kljub hajkam tako uspešno, da je bilo 15. aprila 1945 v ambulanti samo še 12 pacientov; med temi 6 ranjencev in ravno toliko bolnikov, ki so boleli za TBC, za revmatizmom, za zasrtupljenjem ali za kakšnimi želodčnimi boleznimi.

Ker je šlo proti koncu vojne, hajke pa so bile skoraj neprestane, ta ambulanta ni več gradila novih bunkerjev, temveč se je delno premikala s 1. bataljonom Koroškega odreda. Ko je bilo tudi že bolj kopno, je postavila šotore.

Zvezo z odrednim štabom in z drugimi enotami oziroma ustanovami je ambulanta vzdrževala prek zanesljivih kurirjev, in tako je razen v času hajk vsak drugi dan dobivala radijska poročila. Poleg tega je politkomisar pogosto prirejal politične razgovore, a tudi sicer so »vsak večer imeli debate o svetovnih dogodkih, o OF, o delavskih in kmečkih vprašanjih«, s pomočjo partizanskih pesmaric pa so si krajšali čas s prepevanjem, kadar je bilo varno. Tako pravi ambulantan poročilo z dne 2. februarja 1945.

Vodstvo ambulante je tudi skrbelo, da so pacienti ob praznikih dobili kak priboljšek, vendar je bilo to za osebje težavna naloga.

Oborožitev je bila vseskozi veliko vprašanje, saj ambulanta ni premogla niti ene strojnice ali brzostrelke in tudi z drugim orožjem je bil opremljen le vsak drugi član tega osebja. Zato so toliko bolj morali paziti na konspiracijo: na dim, na sledi, na obnašanje v stiku z ljudmi in na vse druge malenkosti. Pri tem se je kdaj pa kdaj kdo tudi spozabil in ga je bilo treba opozoriti. Vendar je ambulanti uspevalo, da se je pogostim hajkam in zasledovanju vedno brez žrtev umaknila.

Ob koncu vojne je bilo osebje z večino gibljivih pacientov poklicano k Begunjam, kjer so sodelovali pri osvobajanju zapornikov in varovanju nemške posadke. Nekaj ranjencev pa se je še po vojni zdravilo na Golniku oziroma v Kranju.

V ambulanti »A« so imeli tudi nekaj hujših primerov. Eden takih je bil septembra 1942 skozi usta ranjeni Izidor Kuljad-Jožek. Po spopadu se je skrival v grmovju in potem 2 dni v vodi, da se je hudo prehladil. Nazadnje se je splazil k nekim znanem in se v temnem prostoru skrival skoraj dve leti. V ambulanto je prišel oslavljen in smrtno bled. Rana se mu ni hotela celiti, nato pa so ga poslali na osvobodeno ozemlje in nazadnje v Bari, kjer je ozdravel.

V ambulanti se je že od 11. junija 1944 zdravil tudi komaj 17-letni borec Prešernove brigade Jože Ličan (iz 2. čete 1. bataljo-

(Nadaljevanje na 14. strani)

ANA STAZE

Pesmi

*Ne jokaj.
Ne smej se.
Ne šepetaj o ljubezni.
Ne kriči o sovraštvu.*

*Reka,
ne prestopaj bregov.
Drevo,
ne rasti.
Ptica,
ne poj.*

*Ne drhti,
ko v lase ti sežejo.
Ne smehljaj se,
ko po travah tečeš.
Ne sanjari,
ko veje brez se sklanjajo.*

*Kot Kristus bodi:
Z nemimi očmi
zri
v nerojene otroke,
vržene na smetišče,
v vodenoglavce,
živeče zaradi etike.*

*Kot Buda bodi:
Z mirnim smehljajem
spremljaj
nebogljene deklice,
ki se obešajo,
krepke vojskovodje,
ki jih nagrajujejo za mir.*

*Ne bodi človek.
Le plačan vojak morda,
ki ubija otroke — za denar.
Le vljuden uradnik morda,
ki skrbno štejeva ljudi — za denar.
Ne bodi Človek.*

*Srce sem položil
na dlan.
Za vse lačne otroke.
Za vse trpeče starce.
Za vse izgubljene deklice.*

*Lačni so se izstradali.
Trpeči so dotrpeli.
Izgubljeni so se izgubili.*

*Srce so razgrabili
vljudni volkodlaki.*

*Čemu zvezde.
Saj svetilke močnejše svetijo.
Čemu sonce.
Saj je peč v sobi toplejša.
Čemu trave.
Saj so postelje mehkejše.
Čemu nebo.
Saj so strehe varnejše.*

*Ne, mi ne potrebujemo
prav nič.
Prav nič!
Razen nič a samega.*

*Zgradite streho!
Naj pokrije vso Zemljo!
Naj ogradi ves planet!
Da ne bomo več
videli zvezd.
Da ne bomo več
strmeli v nebo.
Da nas ne bo več
dramilo sonce.
Da nas ne bo več
osvežil dež.
Da se ne bomo več
zajubljali.
Da ne bomo več
sanjari.
Da ne bomo več
pisali pesmi.
Da ne bomo več
ljudje.*

na), doma na Vipavskem, ki je bil ranjen v Križah pri Tržiču. Rana se mu je sicer zacelila, a bolehal je tudi za TBC, vendar je bil 18. 12. 1944 na lastno željo odpuščjen iz ambulante. Odšel je na osvobojeno ozemlje.

AMBULANTA »B« ALI »777«

Ambulanta na sektorju Stola in Begunjske je zrasla iz prejšnje ambulante »G«, ki je bila ustanovljena že v okviru Gorenjskega odreda. V oktobru 1944 so jo premestili na konec Drage pod Preval in Begunjsčico. Zaradi drugačne okolice, kjer je bilo le malo domobrancev, terenska organizacija OF pa močna, je ambulanta delovala v neprimerno ugodnejših okoliščinah kakor ambulanta »A« pod Storžičem. Kraj za njeno namestitvev je pomagal iskati namestnik odrednega komandanta poročnik Jože Rebolj-Planinc, dober poznavalec teh krajev in izkušen partizan. Izbrali so skrit kraj ob potočku, tako da ambulante sovražnik ni odkril vse do konca vojne, čeprav jo je iskal. Potok je bil posebno pomemben za skrivanje sledov, zlasti še pozimi. Dostop v ambulanto je bil mogoč samo po potoku navzgor, nato pa je bilo treba stopiti med gosto mlado smrečje, kjer tudi ni bilo videti sledi. Pozimi so vsako najmanjšo sled zabrisali z vejami ali v stopinjje zasajali smrečice.

Ambulanta je bila izredno lepo urejena. Delno je bila vgrajena v strmino, delno je gledala iz zemlje. Razdeljena je bila v tri dele:

— prvi prostor je bila kuhinja z mizo, s stoli, z omaro in s pogradi za osebje;

— v drugem prostoru so bila ležišča spodaj in zgoraj, vsa opremljena z žimnicami in z enakimi odevjami, pa z blazinami in z rjuhami;

— v največjem prostoru je stala omara z zdravili, omara za perilo, potrebno za preoblačenje pacientov, dalje pa še miza, peč, veliko ogledalo in nekaj druge drobne opreme.

Vsega skupaj je ambulanta tedaj premogla 14 ležišč, po potrebi so pa hitro še katero pripravili. Zunaj te ambulante je bil poseben bunker za neprekuhanano perilo in za obleko pacientov, poseben pa še za precejšnjo zalogo zdravil, ki so jih zbirali aktivisti v dolini.

Tudi okolica je bila vzorno urejena. Steza do vode in stranišča je bila tlakovana z debelci jelš, prav tako pa tudi prostor tik pred ambulanto. Tja so ob sončnih dnevih nosili huje ranjene in bolne, da so se naužili svežega zraka. Tak najhuje ranjeni — v trebuh in v noge — je bil Ivan Tavčar iz Bohinja, ki je večkrat počival na ležalnem stolu.

Zajezili so tudi potoček, da jim ni primanjkovalo vode ob sušnih dneh in da jih morda spodaj ne bi izdajala, kadar je je bilo preveč.

Iz ambulante so speljali tudi varnostni bunker, naredili so ga iz smrečja, ki je razbijal morebitni dim.

Za spravilo hrane so izkopali poseben prostor, ki je služil za hladilnico. Na zunanji strani so pritrtili gosto mrežo, ki je branila zalogo pred mrčesom. Večjo zalogo hrane so za primer hajke skrili v posebne bunkerje, ki so bili izkopani malo stran od ambulante. Vse to je izdelalo neutrudno in iznajdljivo osebje ambulante. Pri tem sta se s pridnostjo in domiselnostjo še posebej izkazala komandir Polde Kunčič in politkomisar, prvoborec Justin Dolinar-Adam, ki je bil sicer tesar.

V tako urejeno ambulanto so vodili ali nosili ranjence in bolnike z zavezanimi očmi. Poprej so jih vodili malo naokoli, da

so zgubili orientacijo, kar je bilo izredno pomembno.

Osebje ambulante je bilo v glavnem isto, vendar je doživelo nekatere spremembe. To pove tudi seznam osebja iz raznih obdobij.

Konec oktobra 1944 so v ambulanti »B« delali naslednji: vodja in bolničarka Francka Logar-Vasilija, politkomisar Justin Dolinar-Adam, komandir zaščite Polde Kunčič, bolničarka Marica Erman, kuharica in intendant Milka Janša; obveščevalna, kurirska in vsa druga dela pa so opravljali še Anton Pretnar, Rudolf Omejc, Lojze Kralj in Martin Kolenc, čez čas pa še Alfonz Kolman.

V tem času so imeli 10 do 16 pacientov, (v tem času so bili v ambulanti »B« naslednji pacienti: Ivan Tavčar, Alojz Korošec, Franc Korošec-Dane, Lojze Zupanc, Pavel Ferjan, Vlado Verdir, Slavko Vrabič, Franc Kokalj, Živko Aleš, Blaž Golob in Ivan Hrovat. (Spisek v arhivu Štefana Urbanca, Ljubljana) zdravnika pa še ne.

Tudi v odrednem štabu so razmišljali, kako priti do novega zdravnika, kajti z odhodom dr. Edvarda Poharja je nastala vrzel. Poleg enega medicina je bilo v vsem odredu le še nekaj izučenih bolničarjev in bolničark, ki so prišli z Golnika, nekaj pa priučenih, ki so se izurili že v partizanih.

Kazala pa se je vedno večja potreba po zdravnikih, ali vsaj po enem, ki bi stalno delal v ambulantah. O tem je razpravljal tudi odredni štab in se nazadnje odločil za dr. Rada Debeveca iz Radovljice. Ta je na terenu sicer že od vsega začetka pomagal partizanom: od doma se je vozil zdravil ranjence na obe strani Save. Imel je tudi avto. »Mobilizirali« so ga na izviren način. V Zapužah je po navodilih odrednega štaba »zbolela« zanesljiva aktivistka. K njej so poklicali dr. Rada Debeveca, ki se je kmalu pripeljal iz Radovljice. Tu je zdravnik zvedel, da je odtlej partizan. Brez omahovanja je pristal. S člani odrednega štaba so se potem kar z avtomobilom prepeljali naravnost skozi nevarne Begunje, mimo nemške straže. Seveda so borci za vsak primer imeli pripravljene brzostrelke, a so se brez nezdgov pripeljali v Drago. Zdravnika so takoj odvedli v ambulanto, kjer so ga bili na moč veseli, avto pa so zavarovali tako, da sta ga poročnik Jože Rebolj-Planinc in Ljudevit Žiger-Perun odpeljala v Srednjo vas pod Dobroč in ga na nekem skednju skrila v seno. Po vojni je dr. Rado Debevec dobil nazaj prav tak avto.

To se je zgodilo 13. novembra 1944 in odtlej je bilo zdravljenje v ambulanti lažje in na ustrezni ravni. Poslej je lažje sprejemala paciente tudi iz 3. bataljona, iz drugih enot in s terena. Dr. Debevec pa je požrtvovalen kot je bil, od časa do časa pregledoval in nudil pomoč tudi v bataljonih. To je imelo dvojen pomen: med tem delom je učil bolničarje, poleg tega pa je bila s tem ambulanta bolj zaščiten. Vanjo so vodili res le zelo potrebne, da ne bi bila preveč kompromitirana. Red v ambulanti je bil izreden, oskrba odlična, sanitetna pomoč zagotovljena. Kmalu je uživala velik sloves, zato jo je bilo treba dobro varovati. To se je njenim varuhom tudi posrečilo.

Tudi poslej je v ambulanti prihajalo do personalnih sprememb. V začetku decembra je politkomisarja Justina Dolinarja-Adama zamenjal nov politkomisar, prišlo pa je še nekaj drugih tovarišev in tovarišic. Seznam z dne 21. februarja 1945 nam pove, da je bilo tedaj v ambulanti 12 članov osebja in 10 pacientov. Novi so bili politkomisar Alojz Korošec, obveščevalec Jože Meterc, pa dr. Rado Debevec, dalje Valentin Zaplotnik in Cvetka Ažman-Olga Koželjeva, ki je prišla iz ambulante »A«.

Najbolj prizadet pacient je bil še vedno Ivan Tavčar, ki je bil že 6. julija 1944 ranjen v Savi. Poleg njega sta bila hudo ranjena še obveščevalec Milan Gostič-Milenko in Jože Klinar. Franc Korošec-Dane, hudo ranjen 8. septembra 1944 na Selu, je bil takrat enajsti pacient, ki pa se je zdravil v dolini.

Francka Logar-Pacek, vodja ambulante, pravi, da so tedaj imeli dva bolnika — ranjenca, ki so ju morali hraniti in umivati kot dojenčka.

»Tavčar je bil vedno zelo blede«, pravi dalje, »saj je dolgo ležal tu... Bali smo se zanj, zato smo ga vsak dan nosili na sonce... med hajkami pa smo ga morali nositi. Čeprav je bil vsak gib zanj boleč, so ti naporni premiki imeli tudi dobro stran. Okrog kosti, ki je bila zdrobljena v kolku, se je namreč strašno gnajilo, možnosti za operacijo pa nismo imeli... Poleg tega so se mu od ležanja začele na hrbtu delati rane. Ti premiki so po neki hajki pognali ven tudi del kosti, ki smo mu ga odstranili s pinceto. Tedaj se je iz rane curkoma ulil gnoj. V dveh dneh se je med gnajenjem izločilo iz rane tudi čez 80 drobcev kosti. Potem je v zdravljenju vidno napredoval: več ko po osmih mesecih je prvič po ranitvi sedel, po enem tednu pa je s pomočjo palice že stopil na noge. Kakšno veselje je nastalo ob tem...«

Ivan Tavčar je sicer ostal invalid, a življenje so mu rešili.

Proti koncu marca 1945 so v ambulanto prinesli tudi hudo ranjenega Mihaela Kara-Korla, komandanta 3. bataljona. Obstreljen je bil pri Zapužah. Nudili so mu takojšnjo pomoč, a zdraviti se je moral še več mesecev po vojni.

Ustanova je bila dobro založena s hrano. Zasluga za to gre osebju in gospodarskim komisijam, ki so to odlično delovale. Še posebno pa je bila glede oskrbe in obveščanja zaslužna znana Katarina Senk-Tetka iz Begunj. Kako požrtvovalna in zanesljiva aktivistka je bila Tetka, je spet povedala Francka Logar-Vasilija (Pacek).

»Za našo ambulanto je več čas vedela samo Kati Senk-Tetka. Ona je bila tudi edina izmed civilnih oseb, ki je bila v naši bolnišnici... Bila je izreden organizator, požrtvovalna in kar je bilo najvažnejše: če je obljubila, da bo kaj oskrbela, potem smo vedeli, da bo to tudi res... Ko smo gradili novo ambulanto (v oktobru 1944 — op. I. J.), smo imeli velike potrebe. Povabili smo jo na sestanek in ji povedali, koliko odevj, žimnic, zdravil in drugega potrebujemo. Ona je samo vprašala: 'Do kdaj?' Malo je pomislila in rekla: 'Pridite čez dva dni!' In čez dva dni smo res imeli dva prostora opremljena z žimnicami, odevjami, blazinami in celo z rjuhami. Podobno je bilo tudi glede zdravil... Enega izmed svojih je poslala v Celovec, drugega na Bled, tretjega v Kranj... in dobili smo zdravila, če so le kje bila...«

V tej ambulanti je bilo razvito tudi politično in kulturno življenje. Občasno so si prirejali mitinge. Tako so v spored prireditve 25. decembra 1944 pod 8. točko uvrstili tudi »zahvalo vsem mladincem, tovarišici Tetki, tovarišici Heleni (Metodovi iz Doslovč), ki so največ prispevali za naše ranjence...«

Imeli so tudi svoj žepni časopis »Glas ranjenih«. Zanj sta najbolj skrbela pacienta Martin Prešeren-Božo in Albin Meglič, ki je neprestano pisal pesmi.

Ob koncu vojne se je osebje s pacienti vred najprej preselilo v begunjsko graščino, potem pa v Radovljico, nekateri ranjenci pa v kranjsko in tudi v ljubljansko bolnišnico.

V ambulanti »B« sta umrla le dva tovariša: obveščevalec Ivan Kryštofek iz Tržiča, ki je bil ranjen v Dragi 11. novembra

Zdala .777

15. 1945.

1944 in je umrl čez nekaj dni, ter Jože Koblar-Zivko, borec 3. bataljona iz Bohinja, ki je bil ponoči na 3. decembra 1944 ranjen med napadom na Kovor, naslednji dan pa je kljub operacijskim poskusom umrl.

In kakšno je bilo zdravstveno stanje borcev Kokrškega odreda od jeseni 1944. leta dalje?

Po oceni tedanjega medicina in sanitetnega referenta odreda dr. Rudija Malovašiča je bilo z zdravjem, s higieno in s saniteto takole:

Borci so bili v povprečju izredno zdravi, kondicijsko pa močni in razmeroma odporni. Psihičnih obolenj ni bilo, večkrat pa je bilo opaziti lažja depresivna stanja, ali natančneje: domotožje. Precej je bilo tudi prehlada, ker so borci bivali predvsem zunaj, vendar je bilo vročinska stanja moč zdraviti kar po četah in bataljonih. Tudi težjih pljučnih ali drugih težjih notranjih obolenj ni bilo. Pogosto so se pojavljale diareje in črevesna obolenja. To zaradi včasih premastne in močno beljakovinske hrane. Primanjkovalo je zlasti zelenjave in kisle hrane, kar ni neugodno vplivalo le na prebavila, temveč tudi na zobe in dlesni. Pojavljali se je skorbut. Pitje mrzle vode po mastni hrani je pospeševalo črevesne bolezni, vendar nalezljivih črevesnih obolenj ni bilo. Prav tako ni bilo razen dveh, treh primerov tudi drugih nalezljivih bolezni. Srbečica se je zaradi prejšnje higienske stopnje pojavljala le tu pa tam.

Ker so bili borci najpogosteje stari od 20 do 25 let, so se hitro utrjevali in se prilagajali ostrim zimskim razmeram. Postali so odporni proti raznim boleznim. Teren, kjer so se zadrževali, je bil izredno zdrav in ni bil okužen z boleznimi sovražnikovih vojsk, ki so se gibale tod.

Pomembno je bilo tudi dejstvo, da so bili borci večinoma domačini iz tamkajšnjih krajev.

Osebnostna higiena po enotah je bila zadovoljiva, borci so sami čutili potrebo po osebni in kolektivni čistoči.

Po dobro skritih ambulantah in v bolnišnici, kjer je bilo zaposlenih okoli 35 tovarišic in tovarišev in kjer so skupno premogli okoli 40 ležišč, je bila zdravstvena oskrba dosti dobra. Dr. Rudolf Malovašič je ugotovil, da

– je bilo zdravljenje bolnikov v ambulantah in v bataljonih na strokovno zadovoljivi rani;

– da je bila prehrana bolnikov in ranjencev v ambulanti zadostna in vitaminsko bogata;

– da so bili premiki iz bolnišnice in ambulant le kratkotrajni, včasih le za nekaj ur ali za nekaj dni in da do konca vojne ni bila izdana oziroma uničena nobena sanitetna ustanova Kokrškega odreda.

ORGANIZACIJA IN DELOVANJE ZVEZE V ODREDU

Kljub omrežju splošne relejne kurirske zveze – na Gorenjskem je bil IV. relejni sektor z oznako postaj z »G« – je imel drugi Kokrški odred lastno organizacijo zvez, tako kurirskih kakor tudi radijskih in telefonskih. Zlasti kurirske zveze odreda z imenom »vojaška štafeta linija« so bile razpredene po vsem njegovem operativnem sektorju: od Kamniških planin na vzhodu do Jesenic, ena pa je bila nekaj časa tudi na desni strani Save blizu Kroke. Ta teren je strm, razsekan, obsežen in poleg tega je bil še nevaren. Na severni strani pa je segal tudi na Koroško, na južni pa prek Save.

Za vse te zveze je skrbel odredni štab, ki je organiziral sekcijo za zveze. Vodja oziroma referent te sekcije je postal Anton Cvelbar-Tomiks, ki ga je sredi marca 1945 zamenjal Viktor Smolej. Anton Cvelbar je bil tedaj imenovan za referenta radijske sekcije v odredu.

Takoj spočetka so vodji sekcije dali v pomoč linijskega kontrolorja Janka Lotriča-Falenka. Zaradi vse širšega delovanja in boljšega poslovanja so 18. decembra 1944 za dodatnega linijskega kontrolorja zvez imenovali še Jožeta Robleka, dotedanjega komandirja kurirske postaje »Z«.

V politično pomoč, ki so jo potrebovale vse ustanove in tako tudi kurirske postaje, so sprva dodelili Ignaca Štucina-Iztoka, v decembru 1944 pa so za linijskega politkomisarja postavili Franca Prešerna-Juleka, ki je deloval na sektorju Stola, in Nandeta Rakarja, ki je bil določen za delo na območju Storžiča in Krvavca. Oba sta bila kmalu premeščena. Franc Prešeren-Julek je potem 27.–28. januarja 1945 padel kot poverjenik OZNA za radovljiški okraj.

V januarju 1945 so za linijskega politkomisarja, ki je obiskoval predvsem kurirske postaje, imenovali Ferdinanda Hribarja; to dolžnost je opravljal do konca vojne.

Po neprestanem dopolnjevanju kurirskih zvez in njihovih postaj je na prelomnici 1944/45 delovalo sedem kurirskih postaj. Te so večkrat morale menjavati taborišča, včasih pa so se tudi delile. Postaje so bile označene s črkami, in sicer:

– »A«: kurirska postaja vojaške štafetne linije, ki je taborila nad Gozdom pod Kriško goro.

– »B«: postaja pod Zabreško planino pod Stolom.

– »C«: postaja, ki se je zadrževala pod Dobrčo in v Dragi in je bila največja zaradi zveze čez Savo.

– »D«: postaja na desnem bregu Save blizu Kroke.

– »V«: postaja okoli Počivalnika nad Tržičem.

– »Z«: postaja nad Bašljem pod Storžičem, a taborila je tudi pod Dobrčo.

– »H«: postaja, ki se je zadrževala v Lomu nad Tržičem in potem čim bliže Koroški ter štabu 4. operativne cone. Na postajah odredne štafetne linije so bili od začetka oktobra (nekateri le občasno, nekateri pa vseskozi) naslednji tovariši:

– Postaja »A«: Ignac Legat-Lojze, komandir, kasneje je prišel za politdelegata Mihael Lukanc, kurirji pa Peter Grašič, Tone Krt-Drago, Miha Križaj, Franc

Kravcar, Ignac Lončar, Martin Jeruc, Janez Kopač, Janez Kocjančič, Karol Legat. (Toliko naenkrat jih seveda nikoli ni bilo na postaji, kar velja tudi za druge.)

– Postaja »B«: Viktor Derling, komandir, nato za njim Anton Muhovec, politdelegat je bil Anton Kodras, kurirji pa Franc Dežman, Matija Mulej in Janez Debeljak.

– Postaja »C«: Mihael Lukanc, komandir, za njim Jože Jeruc, politdelegat pa Anton Kržišnik-Nego, nato pa Franc Jenko. Kurirji Anton Renko, Stane Teran, Viktor Dornik, Vinko Mandelc, Stanko Prešeren, Mirko Papler, Ignac Bizjak, Anton Bizjak, Janez Cerar, Silvester Pangerc, Valentin Trlej, Srečko Vester.

– Postaja »D«: Filip Praprotnik, komandir, politdelegat Franc Solar, kurirji Andrej Bešter, Stane Luznar, Ivan Cengle-Kroparček, Janez Ješe, Anton Jakopin, Anton Bešter, Mirko Ješe. Ta postaja je bila kasneje reorganizirana oziroma ukinjena.

– »Postaja »V«: Viktor Smolej, komandir (on je bil nato vodja sekcije), Pavel Vodnik, kij ki je postal komandir za Smolejem, Janez Oman, Peter Oman, Anton Rastresen, Franc Ropret, Franc Benedik.

– Postaja »Z«: Jože Roblek, komandir (zatem je bil kontrolor), nato komandir Anton Renko, Stane Teran pa politdelegat, kurirji Albin Jevšek, Franc Šenk, Alojz Štefe, Peter Ankele, Janez Cerar, Stanko Mulej, Andrej Nunar.

– Postaja »H« (ustanovljena zadnja): Viktor Dornik, komandir, kurirji Franc Leskovec, Alojz Lužar, Jože Srečnik, Jože Mrak, Tone Dolenc, Zdravko Mežek, Tone Benedik, Milan Lončar.

Nekateri tovariši so na postaje prišli prej, nekateri pozneje. Nekateri so bili vmes premeščeni na druge postaje, nekateri so napredovali ali pa so odšli drugam, zato se imena takih pojavljajo večkrat.)

Postaji »Z« in »H« sta vzdrževali zvezo tudi s Koroškim odredom in štabom 4. operativne cone, in sicer s kurirskimi postajami 1-53, 1-52 in 1-16, ki je taboril v Kortah na Koroškem. Od tam je zveza vodila tudi v Solčavo in v štab 4. operativne cone.

Tako kot poprej kurirska linija Gorenjskega odreda se je tudi štafeta linija Kokrškega odreda še vedno navezovala tudi na linijo štaba 9. korpusa, na J-linijo, in sicer na postajo »J-3«, ki je bila na Prtovcu.

Na teh postajah so bili poleg komandirjev tudi politdelegati (a ne na vseh), postaje pa so običajno šteje od 5 do 8 mož. To so bili predvsem zanesljivi, pogumni in vzdržljivi ljudje, ki so se običajno že poprej izkazali na trenu. V glavnem so bili to domačini, poznavalci terena.

V sistem odrednih zvez sta sodili še dve radijski ekipi: »Storžič 33«, ki je deloval pri odrednem štabu, in »Stol 33«. Šteli sta od po 3 do 6 ljudi, ki so bili na področju radijske tehnike do neke mere strokovnjaki. Prvo je najprej vodil Hinko Ločniškar, nato pa Franc Celestina. Drugo, ki je bila pod Stolom zlasti pomembna potem, ko se je odredni štab preselil nad Tržič, je vodil Janez Zupan.

Pogosto so kurirji padali ali so bili ranjeni, kajti sovražnik jim je često postavljala zasede. Zato se je moštvo menjavalo in se izpopolnjevalo. Prav tako so nastajale razne spremembe na liniji med štabom 4. operativne cone in odrednim štabom. To še zlasti v okolici Krvavca. V tej sekciji je z radijsko ekipo vred delovalo od 65 do 78 borcev.

Znano je, kako nevarne so bile kurirske poti v tako nadzorovanih krajih, kakršno je bilo ozemlje Kokrškega odreda. Ni bilo vseeno, kje so tekle kurirske poti in kje so

bile kurirske javke: ali na osvobojenem ali na napol osvobojenem ozemlju, ali pa v takih krajih, kot so bile Karavanke in Kamniške planine z železniškimi progami in rekami. Zato so kurirske linije in kurirske postaje vzpostavljali v največji tajnosti. Postaje so taborile samo v gozdovih. Javke, kjer so se sestajali kurirji in njihovi spremljevalci, pa so morale biti najmanj pol ure hoda od postaj ali karavil, kot so jih tedaj imenovali.

Kadar je pretela nevarnost, je moral kurir pošto skriti na varen kraj, kadar pa tega ni bilo mogoče storiti, jo je moral uničiti. O tem je postaja morala takoj poročati vodstvu sekcije za zveze. To navodilo je veljalo za vso pošto, tudi za taka pisma, ki so bila označena z EX. Ta oznaka je pomenila, da pošta mora takoj dalje. Kadar so bili ti kraji blokirani ali če je sovražnik hajkal in je bilo nemogoče približati se javki, je kurir moral poiskati novo smer. To pa je bilo spet tvegano in naporno, kajti če je bilo le mogoče, pošta ni smela ostati na postaji. In čeprav so bile te zaslane karavle skrite v gozdovih in je bilo vse skupaj videti zelo primitivno, je vsaka postaja vodila dnevnik, kamor so vpisovali prejeto in oddano pošto.

Zaradi varnosti so v kurirsko postajo smele priti le redke osebe: kontrolor, člani vodstva odseka za zveze in najožji člani odrednega štaba. Če pa je bila kaka kurirska postaja, javka ali linija izdana, so vse skupaj morali naglo premestiti drugam. To se je večkrat zgodilo. Iz varnostnih razlogov kurirjem ni bilo dovoljeno obiskovati hiš, razen v najnujnejših primerih, npr. zaradi hrane ali obveščanja. Dovoljeno in celo naročeno pa jim je bilo mobilizirati posamezne ljudi, ki pa so jih morali takoj odposlati v kako odredno enoto. Tudi druga navodila so bila za kurirje zelo stroga, kar je bilo nujno potrebno. Sovražnik jim je neprestano pošiljal zasede, jih lovil, a tudi nekaj dezerterjev jim je delalo težave.

Kurirska zveza je po priključitvi odreda k 4. operativni coni še naprej potekala tudi proti štabu 9. korpusa. V normalnih pogojih so jo vzdrževali vsak drugi dan, in sicer po natanko določenem urniku, poleg tega pa še po potrebah.

O srednja kurirska postaja je delovala pri ekspeditu odreda, omrežje pa je obsegalo štiri magistralne smeri. Prva je potekala na relaciji Dobrča-Sava-Kropa-Prtoč-Martin, vrh-Cerkno, druga na relaciji Dobrča-Sv. Ana (Podljubelj)-Lom-Pod Storžičem-Kokra in po priključitvi k 4. operativni coni še Gornji Grad, tretja na relaciji Podljubelj-Medvodje-Jezersko-Zelezna Kapla, in četrta na relaciji Dobrča-Smokuška planina-smer Jesenice.

Seveda so bile te relacije prilagojene sedežu odrednega štaba, ki se je nekajkrat preselil, in drugim občasnim potrebam.

Kurirsko omrežje je služilo predvsem za prenašanje pošte, medtem ko so paketi potovali prek drugih zvez.

Najvažnejša je tudi najbolj nevarna je bila smer proti Kropi, kajti na tej poti je bilo treba prečkati več cestniških, železniško progo in najtežjo oviro - Savo. Včasih so se kurirji morali sleči in reko pregaziti, kar je bilo težko predvsem pozimi. Kadar pa je bilo najhuje, so kurirjem pomagali ljudje iz Podgore, iz Begunj, iz Vrbenj, Radovljice ali Mošenj. Mnogo je koristil možak, invalid brez roke, ki je stanoval pri Savi, tik ob mostu.

Prek Save so drzne mladinke in drugi aktivisti prenašali pošto tudi v posodi za mleko z dvojnimi dnom, ali pa so jo dekleta tihotapila v spodnjem perilu. Kake večje pošiljke je prevažal predvsem kmet Panžer iz Vrbenj, tako da jih je skrival v vozu, v gnoju in podobno.

Branko Čušin: Kranjska gora - kroki

Zveze pa so se zlasti pozimi večkrat pretrgale. Med odrednim štabom in med odrednimi enotami ter ustanovami je morala kurirska zveza potekati vsak dan, medtem ko so zvezo med Kokrškimi in Škofjeloškimi odredom in od tam dalje s štabom 9. korpusa vzdrževali dvakrat tedensko. Javka je bila blizu Save. Linija s 4. operativno cono je bila pozimi začasno pretrgana. Ker je bila ta linija tudi izdana, so javke in poti proti štabu cone zamenjali. In tako je sredi februarja 1945 zveza s 4. operativno cono potekala le dvakrat tedensko, medtem ko so jo s Kokrškimi odredom imeli vsak dan. Lahko si predstavljamo, kaj vse so morali žrtvovati kurirji tudi na oni strani Karavank, če so hoteli premagati visok sneg in nevarne strmine, pri tem pa paziti na sovražnikove zasede.

Pri štabu odreda je bila za različne potrebe osnovana štabna patrolja s komandirjem in politikomisarjem na čelu, v kateri je bilo običajno okoli 25 do 28 borcev, a tudi več. To so bili različni obrtniki, mesarji, ekonomski, stražarji, administrativno osebje pa tudi kurirji. Le-teh je bilo v tej enoti 5 do 6, ki jih je vodil vodnik. Ti kurirji so vzdrževali zvezo z vsemi odrednimi ustanovami, kot je bila tehnikar, različne delavnice, obveščevalne točke in predvsem trije bataljoni (v začetku in na koncu sta bila le dva). Ta zveza je bila redna, skoraj vsakodnevna in po potrebi.

V bataljonih so imeli desetine za zveze, vendar so bili v njih, podobno kot v štabni patrolji, borci in borke z različnimi zadolžitvami: mesar, ekonom, frizer, bolničar, administrator in pa običajno po dva kurirja. Kurirji iz bataljonov so v štab odreda in drugam odhajali le po potrebi, drugače pa so skrbeli za varnost in imeli različne naloge pri štabih bataljonov. Ker so bataljoni drugega odreda običajno taborili skupaj na enem kraju, redni četni kurirji niso bili potrebni.

Poleg kurirskih zvez so znotraj Kokrškega odreda postopoma vzpostavili tudi nekaj kilometrov telefonskih zvez. Do konca 1944. leta je odred napeljal skupno 5 km takih zvez. Telefonsko je bil tedaj štab odreda povezan:

- z okrožnim komitejem KPS Kranj, ki je bil le slab kilometer od štaba;
- z odrednim obveščevalnim vodom, ki je bil tudi blizu štaba;
- z javko v Dolini (pri Kotarju) nad Tržičem, ki je bila okrog 2 km od štaba,
- z 2. bataljonom, ki je bil tudi na sektorju Jelendola in severno od Storžiča.
- Nekaj časa je imel telefonsko zvezo s stražo tudi 1. bataljon v »Titovi vasi« pod Stolom.

Konec februarja je v začetku marca 1945 so v odredu poleg naštetih vzpostavili še telefonsko zvezo s 3. bataljonom, s čimer je bila dolžina telefonskih zvez podaljšana na 7 km s sedmimi telefonskimi aparati.

Ob kurirskih zvezah je od 12. februarja 1945 spet delovala že prej vzpostavljena radijska zveza (prej se je aparaturna dvakrat pokvarila). Ta zveza je potekala tako s štabom 4. operativne cone kot tudi z glavnim štabom NOV in POS.

Tako je 70 kurirjev in drugih tovarišev, včasih nekaj več, včasih nekaj manj, pod vodstvom Antona Cvelbarja-Tomiksa in na koncu še Viktorja Smoleja skrbelo za notranje in k nadrejenim štabom speljane zveze. Kurirji so bili kljub odgovornemu delu razmeroma slabo oboroženi. Še v februarju in marcu 1945, ko je bilo v tej službi zaposlenih čez 70 borcev, so v vsej sekciji za zveze premgli le 3 brzostrelke in 18 pušk. Zato so morali orožje menjavati tako, da so ga nosili v glavnem tisti, ki so bili na poti.

Ob vsem tem je služba za zveze v Kokrškem odredu vse do konca vojne svoje delo častno opravljala.

LJUBEZENSKE DRAŽI

Lekarna »Modra luč« je bila doli v mestu med Bowery in First Avenue, na križišču teh dveh ulic. V lekarni niso prodajali galanterijskega blaga niti ne dišav ali hladne sode. Tudi bonbonov niste dobili, če ste jih zahtevali za olajšanje bolečin.

V lekarni »Modra luč« niso cenili pridobitev sodobne farmacije. Namakali so opij in redčili opijevo tinkturo. Še danes izdelujejo za visokim pultom razne pilule. Mešajo jih na stekleni ploščici, režejo z lopatico, mesijo med palcem in kazalcem, namakajo v magnezijev kalcij ter zlagajo v okrogle škatlice iz lepenke. Lekarna je bila na oglu, okrog katerega se igra ves dan jata kuštravih, veselih otrok. Vsi so bili kandidati za bonbone proti kašlju ali za sladke sirupe, kakor da v lekarni čakajo nanje.

Ikey Schoenstein je bil v »Modri luči« nočni uslužbenec in uslužen prijatelj znanih stalnih odjemalcev. Kaj takega je lahko samo v East Sideju, kjer srce farmacije še ni popolnoma položeno. Tu je lekarnar to, kar po vsej pravici mora biti: svetovalec, spovednik, sposoben misijonar in uslužen prijatelj, čigar znanje vsi spoštujejo, čudijo se njegovim okultni znanosti in čigar zdravilo se večkrat neuporabljeno odvzame na smetišče. Zavoljo tega je nos Ikeyja Schoensteina, na katerem čepa naočniki ter njegovo od učenosti upognjeno telo, dobro poznano v vsej sosesčini »Modre luči«. Še njegov nasvet je bil zelo zaželen in upoštevan.

Ikey je stanoval in se hranil pri Riddlovih, dve hiši dalje. Riddlovi so imeli hčerko po imenu Rosy. Ne bilo bi prav, da o tem na dolgo besedičimo, ker ste verjetno že uganili. Ikey je ljubil Rosy. To dekle je bilo vsebina vseh njegovih misli, ekstrakt vsega, kar je kemijsko čisto in lekarniško predpisano. Lekarna sama ni imela nič podobnega. Žal, da je bil Ikey v bistvu precej strahopeten in nepodjeten. Vsled tega je tudi njegovo upanje ostalo neraztopljeno v tekočini nerodnosti in strahu. Za lekarniškim pultom je bil sicer vzvišeno bitje, dobro se je zavedal svojega izrednega znanja in cené. V nasprotju s tem pa je bila izven lekarne le preveč očitna plahost, potepuški videz, ki ga je poudarjala ohlapna, ne zanj krojena obleka, vrh vsega še zamazana in smrdljiva od kemikalij.

Ljubezenske račune mu je bržčas najbolj kalil Chunk Mc Gowan.

Gospod Gowan si je v vsem srcem prizadeval, da zase osvoji sladki nasmeh, s katerim se je razdajala brhka Rosy. Pri tem je imel prednost, ker ni slepomišil kakor Ikey, temveč je stvar zagrabil tako rekoč z obema rokama. V istem času ko je osvajal Rosy, je bil Ikeyjev prijatelj in odjemalec. Tu pa tam je pritekel v lekarno »Modro luč«, da so mu z jodom pomazali podplutbe ali po večernem veseljačenju v Boweryju z mazilom obložili in zavezali rano.

Lepega popoldneva je Mc Gowan vstopil v lekarno na svoj tih, lahek način. Ves fantovski, brhek in obrit, samozavesten in židane volje je sedel na stol.

»Ikey,« pravi, ko je prijatelj vzel možnar, mu sedel nasproti in počasi začel drobiti benzoin. »Ikey, naprezi ušesa! Potrebujem posebnega praška!«

Ikey zapleče oči Mc Gowanu v obraz. Na njem ni bilo sledu po najmanjšem razburjenju. Očitno pa je bilo, da ga razjeda neka skrb.

»Takoj sleci plašč!« mu veli. »Razumem, zopet si jo dobil z nožem pod rebra. Tolikokrat sem te že svaril pred Dagojem, ki te bo naposled le ugnal v kozji rog.«

Gospod Mc Gowan se veselo zasmije. »Ne, nikakor ne!« pravi. »Dagoi nima tu vmes prstov. Vendar si odlično postavil diagnozo — rana je pod plaščem, v bližini reber. Ikey!« je slovesno pritišal glas. »Z Rosy nameravava pobegniti in se poročiti še nocoj.«

Ikeyju se je levi kazalec krepko ovih ob rob možnarja. Čeprav se tega ni zavedel, je jezno zamahnil z batom: Gowan pa je nadaljeval z razkošnim smehom:

»Poročila se bova, če bo Rosy ostala teh misli do kraja. Že štirinajst dni delava načrte, kako bi pobegnila. Kakšen dan se strinja z načrtom, zvečer pa že okleva. Torej, dogovorila sva se za nocoj. Do tistega trenutka je še pet ur, a jaz se bojim, da zopet ne bo nič, ko pride odločilen trenutek.«

»Prosil si za prašek, čemu ga potrebuješ?« opomni Ikey.

Gospod Mc Gowan je ob neprijetnem mu vprašanju v zadregi mencial, kar je bilo povsem v nasprotju z njegovim običajnim vedenjem. Segel je po neki lekarniški reviji, jo zvil in motal okoli prsta, ne da bi se bil tega zavedal.

»Nočem, da bi se mi namera nocoj ne posrečila, niti za milijone ne. V Harlemu sem si že uredil majhno stanovanje. Križanteme so na mizi in čajnik je pripravljen za kuhanje. Tudi župniku sem že naročil, naj bo doma do pol desetih. Nocoj se mora posrečiti, če se Rosy ne bo medtem premislila...« je utihnil kot žrtev svojih dvomov.

»Ne morem uganiti, čemu ti bo prašek in s čim naj ti pomagam?«

»Stari Riddle me ne mara,« je pojasnjeval Mc Gowan naštevajoč vzroke zakaj ne. »Ves teden ni dovolil Rosy, da bi se sprehodila z menoj. Ako bi ne bilo vmes bojazni, da zgubijo podnajemnika, že davno bi me vrgli na cesto. Na teden zaslužim dvajset dolarjev in Rosy se ne bo nikdar pokesala, da se je omožila z Mc Gowanom.«

»Chunk, saj mi boš oprostil,« reče Ikey. »Pripravil moram neko zdravilo, po katerega bodo bržčas v kratkem prišli.«

»Ikey, povej,« je Mc Gowan s prošnjo v očeh uprl pogled vanj, »povej, če imaš kakšno sredstvo, kakšen prašek, da bi me dekle še bolj vzljubilo?«

Ikeyju gornja ustnica prezirljivo zadržiti; preveč nenadno je spregledal ter zavedel resnice. Ni utegnil odgovoriti, Mc Gowan je nadaljeval:

»Tim Lacy mi je povedal, da je nekoč dobil nekaj od nekega padarja gori v mestu, to pa je primešal dekletu v pijačo. Že od prvega požirka je on postal njen poglaviti, a vsi drugi skupaj ji niso bili več vredni od trideset centov. Poročila sta se čez kratka dva tedna.«

Krepak in preprost je bil ta Mc Gowan. Boljši ocenjevalec ljudi od Ikeyja bi hitro sprevidel, da je njegova okorna pojava napeta na tenke stene. Načrt za pobeg je pripravil z natančnostjo generala, ki se pripravlja zavzeti sovražnikovo ozemlje. Skrbno je preiskal vse možnosti, da si zagotovi stoodstotno zmago.

»Mislim,« povzame Chunk poln zaupanja, »če bi imel ustrezní prašek in ga na

skrivaj potresem Rosy, ko bom z njo večerjal. S praškom bi ji dal moči, da bi vzdržala in ne oklevala ob podvigu. Uverjen sem, da mi ne bo potrebna jata pobalinov, da jo odpeljem, zakaj ženske se bolje počutijo na vozu, kadar beže. Če bo sredstvo delovalo vsaj nekaj ur, upam, da mi bo uspelo izvesti zvijačo.«

»Kdaj nameravaš izvesti to norost z begom?« vpraša Ikey.

»Ob deveti uri,« reče Mc Gowan. »Večerja bo ob sedmih. Ob osmih bo Rosy odšla spat kot da jo boli glava, a ob devetih me bo stari Parenzano pustil na dvorišče, kjer manjka ena deska v Riddlovi ograji. Stopil bom pod njeno okno in pomagal ji bom, da bo zlezla iz sobe po gasilski lestvi. To moram storiti o pravem času zaradi župnika. Vse se bo dobro izteklo, če Rosy ne bo oklevala. Ali mi moreš pripraviti takšen prašek?«

Ikey Schoenstein se nalahno popraska po nosu.

»Chunk,« mu pravi, »so praški, s katerimi morajo biti tudi lekarnarji zelo oprezni in previdni. Tebi edinemu od vseh svojih znancev bom pripravil primeren prašek. Tebi ga bom pripravil in videl boš, kako bo Rosy mislila nate.«

Medtem je Ikey stopil k mizi za recepte, zdrobil v prah dve tableti, k vsaki dodal še četrtinko zrnca morfija. Zmesi je dodal še nekaj mlečnega sladkorja, da je je bilo več; vse skupaj pa zavije v bel papir. Pri odraslih ta prašek povzroči nekaj ur globokega spanca, ki pa je za spečega brez nevarnosti. Tako pripravljene praške je oddal Chunku rekoč mu, da naj po možnosti servira v tekočini, sam pa sprejme za uslugo pristrčno zahvalo.

Ikeyja zvijača vam bo na dlani ob naslednjem dogodku. Takoj je poslal po Riddla in mu odprtih ust izdal Mc Gowanov načrt o nameravanem begu z Rosy. Gospod Riddle je bil orjak, rdeč v obraz in nagle jeze.

»Zelo sem vam hvaležen za odkritje,« reče Riddle. »Fej, leni irski pohajač! Prav, da je moja soba nad Rosyino sobo. Tako po večerji bom šel na prežo, nabasal bom puško in počakal. Ako zaide na moje dvorišče, bo odtod odšel v bolnišnico, namesto k poroki!«

»Zdaj se je Ikey počutil na varnem. Prepričan je bil, da bo njegov tekmeč poražen vse dotlej, dokler bo Rosy v objemu morfija in bo njen, o zadevi seznanjen oče, čakal z orožjem na preži.

Ikey je vso dolgo noč čakal v »Modri luči« na vesti o tragediji, toda ni in ni je hotelo biti.

Ko je ob osmih jutraj Ikeyja nadomestil dnevni uslužbenec, se Ikey nemudoma odpravi k Riddlovim, da bo zvedel, kaj se je zgodilo. In oh! — ko je stopil iz lekarne, ni skočil iz nekega tramvaja nihče drugi, kakor Chunk in ga zgrabil za roko z smehom zmagovalca ter ves sijoč od sreče.

»Vse je šlo kakor namazano,« se je smehljaj Mc Gowan. »Rosy je zlezla po lestvi ob določeni sekundi. Ob pol desetih in četrtinko sekunde smo bili že pri župniku. Rosy je zdaj v stanovanju — skuhala mi je jajca v modri kimoni... Gospod, kako sem srečen! Pridi na ogled Ikey, moraš priti in kosil boš z nama. Tudi zaposil sem se že onkraj mosta, pravkar sem se napotil tja.«

»A... a... prašek?« se zvija Ikey.

»Oh, tiato, ki si mi dal?« se smeje Chunk. »Da tako je bilo. Snoči o mraku sem sedel pri Riddlovih, pogledal sem Rosy in dejal samemu sebi: Chunk! Če ti uspe urediti z dekletom, ne igraš se hokus pokus s takim ognjem, kakšen je ona. Tako sem zadržal zavojček, ki si mi ga dal, v žepu. Spomnil pa sem se neke druge prisotne osebe. Zopet sem rekel samemu sebi: »Le-ta nima preveč lepega obnašanja do svojega bodočega zeta!« Tedaj sem izkoristil priložnost in ne bodi len stresel prašek v kavo starega Riddla.

KRIŽ S KRIŽI

8.

SENCA KLJUKASTEGA KRIŽA SE SÓPIRI VSEPOVSOD VEDNO BOLJ KRUTO, četudi je septembra 1943 Mussolinijev fašizem v Italiji propadel in se je vojna gibala k neizogibnemu koncu nemškega nacizma.

Kljukasti križ pa so nosili ljudje. Ljudje iz različnih nagibov. Prepričani nacionalisti, ki so togo izpolnjevali strankina navodila in verovali v žé nekaj časa napovedano »čudežno orožje«, ki ga ima firer pripravljene. Kljukasti križ pa so nosili tudi bedaki, ki niti niso prav vedeli, kaj je hitlerizem, pa so tudi pokorno izpolnjevali povelja, ki so jih jim posredovali mali nadrejenci. In takih ni bilo malo. Takih je bilo v vsaki ulici precej. Takih je bilo skoraj v vsaki hiši, kjer je stanovalo po več družin skupaj. So bile babe, ki so »vlekle denar« za dedcem, ki je bil pri vojakih ali pogrešan ali pa je celo padel. Take babe so bile v večjem številu nevarne simpatizerke rjavega režima. Potem so eksistirali dedci, ki so bili zaradi »takih ali takih strankinih uslug in iz potrebe po vzdrževanju vojne morale v zaledju« oproščeni vojske. Se razume, da so taki ostajali fanatični nacisti.

Tak primer je bil orožnik Orlič.

V Rožu, koder je prihajal je že kot brezposeln mladenič začel črtiti kmete, saj je v njih videl krivdo, da je na svetu, da je slovenskega porekla, da je zapostavljen od onih, ki prihajajo iz nemških krajev. Mladi Orlič se je poizkušal v raznih krajih v različnih poslih. Tako je v kriznih letih prišel v kroge »hajmatkrajsov«, ki so bili leglo velenemškega duha in kajpak tudi ilegalno zbirališče nacionalsocializma, ki je januarja devetnajstotriintridesetega leta prišel v Nemčiji na oblast.

S »šuchundlarjem« Korajžnikom sta se nekaj časa pajdašila. Ko je februarja štiriintridesetega leta pogorel socialdemokratski »šuchund« in z njim celotna stranka, se je Korajžnik, ki se je seveda pisal Koreischnigg, vedno bolj bližal Orliču, ki se je seveda podpisoval Orlitsch. Ko so na Dunaju istega leta julija ubili nacisti avstrijskega kanclerja Engelberta Dollfussa, je dejal Orlitsch Koreischnigg:

— Tako se dela prava revolucija, ne pa taka kot vaša!

Koreischnigg je bil v tistih dneh v velikih škripcih. Bal se je, da bi policija izbrskala kje njegovo ime in bi ga dali za zapaha. Zato je nameraval uiti prek Jugoslavije na Češko, kamor se je glavnina »šuchunda« izmaknila v burnih februar-skih nočeh.

Tudi Orlitsch se je vznemirjal.

— Preden me zaprejo, se umaknem v inozemstvo! je zaupal Koreischnigg. V NSDAP ilegali je veljalo geslo:

Izogniti se aretaciji in se umakniti prek Jugoslavije v Hitlerjevo Nemčijo za »ostmarklegijo«.

Koreischnigg pa je debelo gledal, ko je izvedel, da so Orlitscha sprejeli celo v žandarmerijsko šolo.

Po posredovanju hajmatkrajsovskih ilegalcev je prišlo tako daleč.

— Ti si pa za vruga! Znajdeš se. Na zunaj si sedaj avstrijski orožnik, znotraj pa si nacionalsocialist.

— Vidiš, tako dela naše Gibanje. Tako ohranjamo svoje ljudi pred aretacijami in na drugi strani izpodjedamo to trhlo državo. Prej ali slej se bomo priključili k Veliki Nemčiji. Že lani bi to uspelo, ko ne bi simpatiziral bedasti Mussolini z Dulfussom.

Prvo Orlitschevo službeno mesto je bil trg. Žandar je bil postaven in kar čedne zunanosti. Imel je povsod nastavljena ušesa. Dober nos ga je vodil ponavadi na pravo sled. Posebno pri divjih lovcih. Kaj kmalu je bil na tekočem, kje tičijo v grofovski službi ilegalni strankini tovariši.

Kadar pa je imela edino dovoljena mladinska organizacija za časa Schuschniggove stanovske države »faterlendiše front« (domovinska fronta) kakšno slavje, se je ilegalec nacist postavil kot čuječi organ za mir in varnost.

Orlitsch se je zanimal za vse. Tudi za to, kako so tukajšnji ljudje na primer dvajsetega leta glasovali. Izvedel je, da je okoliška občina dosegla večino za SHS, le trg se je »nemško« držal. Zato je sedaj orožnik s posebno pozornostjo opazoval kraje kot so Prisoje in Sosednjo, Podpesje, zlasti pa Malinškov dol. Prav v Malinškovem dolu je živel poseben tip prebivalstva. Za vruga nisi mogel ničesar izvrtati, kadar je šlo za divji lov. Pripovedovali so mu v zaupnih krogih kaj čudaške dogodivščine v zvezi z divjimi lovci. Tako je neki Malinškar za časa jugoslovanske zasedbe ugonobil nekega takratnega logarja, da se mu je na sodniji jokal. Pa tisto z logarjem Greblaherjem! Preprost malinški drvar ga vlačil za nos in zabava sodnijo s svojimi trditvami, kako je z zarjavelo golo puškino cevjo vragedi iz katere vojne zadel srnjaka. A srnjaka so mu ukradli drugi.

Žandar Orlitsch je bil kaj vesel, ko so v Malinškovem dolu gradili novo šolo. Kólikor je bilo pričakovati, bodo nastavili zanesljivega učitelja, ki je organiziran v ilegalni nacionalsocialistični učiteljski zvezi in ima stike z boroveljskimi hajmatkrajši.

Orlitscha pa je pikalo, da je v Malinškovem dolu toliko levičarjev. In to v kraju, kjer je majhna samostojna župnija in je župnik prav tako zapisan kot nacionalni Slovenec. Kako tudi drugače, saj je prišel s Kranjskega. Baje se imajo dobro v Malinškovem dolu komunisti in socialdemokrati in krščanski socialisti. Za NSDAP Gibanje pa je malo simpatije...

Za Prisoje orožnik Orlitsch ni vedel ničesar. Ničesar se ne dogaja gori v hribovskem dolu, da bi bilo treba nastopiti. Je mogoče, da bi bili tako v redu ljudje?

Kaj bomo potlej orožniki imeli početi?

V trgu samem se je Orlitsch imel dobro. Živel je tako na distanco. Nihče je ni spregledal.

— Računamo z vašo veliko sposobnostjo, mu je dejal marca 1938 tržanski gospod nadučitelj, ki je skozi Schuschniggova leta svetohlinsko hodil sedet v prvo cerkveno klop, a je sedaj prevzel krajevno strankino vodstvo.

Orlitsch je takoj pokazal svoje, dolgo skrite, nacistične zobe že aprila osemindesetega leta, ko so v propagandne svrhe razdeljevali med revnejše sloje marmelado, sladkor, salame in še bone za nakup kake obleke. Posebno se je sprva previdna

V izdaji in založbi Družbe sv. Mohorja v Celovcu je lansko jesen izšel obsežen roman sodelavca naših LISTOV pesnika in pisatelja, sicer pa po poklicu učitelja VALENTINA POLANŠKA iz Obirskega na avstrijskem Koroškem. V uvodu v roman je avtor pod oznako LKH napisal:

»Polanškov roman KRIŽ S KRIŽI je pisalo življenje samo. Življenje koroških slovenskih ljudi v kapelškem Prisoju in Sosednjo. Življenje zgaranih bajtarjev in ponosnih kmetov, življenje dinarjev in dekel, življenje ljudi, ki so z vsem srcem ljubili svojo domačo zemljo in svoj narod, za katerega so mnogi od njih pretrpeli mučeniško smrt. Pisalo ga je življenje Fantka iz obirskih grap, ki mu je edina želja, postati učitelj, pa mora za doseg tega cilja iti skozi vice hitlerjanskih šol, v katerih naj bi po želji in namenih fanatičnih vzgojiteljev in učiteljev postal narodni izdajalec in bojevit janičar pa ob zavestnem doživljanju grozotne usode svojcev in po čedalje jasnejšem spoznavanju nacizma postane vedno trdnější in zavednejši sin svojega teptanega naroda.

Ta avtobiografski roman je pretresljiva dokumentacija najgroznejše dobe naše zgodovine, ki s svojo nečloveško krutostjo in podivjanostjo prekaša vse šibe, ki so kdaj koli mučile naše kraje in ljudi. Kar Polanšek v njej pripoveduje, ni izrodek pisateljske fantazije, ampak resnično doživeta in prav zategadelj tem pretresljivejša realnost.

VALENTIN POLANŠEK je bil rojen leta 1928 na Obirskem, sicer pa živi v Lepeni pri Železni Kapli. Od leta 1948 dalje je ljudskošolski učitelj, več let pa je že ravnatelj ljudske šole na Obirskem. Ta čas je tudi predsednik Slovenske prosvetne zveze v Celovcu. Z našimi Listi pa sodeluje že vseh enajst let.

nacistična zver dobrohotno približevala socialdemokratskim slojem.

Nimate pravice, ven z vami! Dvajsetega leta so vaši starši glasno vpili za Jugoslavijo! je nadrl žandar Sosednječanko.

Praznih rok je odšla mati Helena. Boris, njen takrat devetletni sin, je tolažil mater:

— Morda bodo pa čebele letos dobro brale, pa bo veliko strdi, da jo bomo prodali in si bomo marsikaj kupili! —

Hčerka Sonja pa ni razumela.

— Zakaj nam niso ničesar dali?

Ali smo sami mi Slovenci?

Ko pa vsi tako govorijo kot mi doma!?

— Mati je bila nesrečna, da je skrito brisala solze.

To je bil zanjo vstop v novo dobo krvoločnega krutega nacizma, ki bo zanjo prinesel še strašno trpljenje...

Orožnik Ortlich je imel tudi Hojka iz Sosednja na piki. Že zaradi tega, ker je bil nekomu podoben, ki ga je žandar osovražil zaradi nepojasnjene antipatije. Zdej je bilo še tisto, da so pri hiši naročniki slovenskega lista »Koroški Slovenec« in mohorjank. Zdej pa pretkani kmetavzar še hvali Hitlerja. Ko je orožnik točno vedel, da se dedec le pretvarja. Spomnil se je:

Kako pa se je dogajalo takrat, ko je bilo toliko nejasnosti zaradi uboja neke užitka-

rice. Prav s Hojkom je orožnik hodil daljšo pot v dolino. Tedaj je kmet hvalil državo, četudi je na tihem klel Schuschnigga. Ali je slutil, da tudi orožnik skriva je sovraži režim, kateremu služi? Kmečke duše so kdaj še sposobne z naravnim nagonom zaznavati skrite človekove sile.

Bilo je več takih, o katerih je orožnik Orlitsch razmišljal.

Prav tak pa je bil tudi njegov predstojnik Potočnjak, seveda se je zapisoval Pototschnigg. Komandant žandarmerijske postaje v trgu je bil neproblematičen človek. Pravo nasprotje Orlitscha.

Tako je vladalo med obema hladno razmerje. Vedela sta drug za drugega. Orlitsch je imel na svoji uniformski bluzi okroglo značko NSDAP.

Komandant Pototschnigg pa ne.

Večkrat sta se skoraj sporekla. Komandant je bil znan med prebivalci, da je držal baje »bolj na male ljudi« in da je »rad pogledal stran, namesto da bi vsako malenkost zasledoval. Samo sedaj v novi dobi nemškega rajha ni več spregovoril slovensko.

Tak pa ni bil kot Orlitsch, ki se je zadržal nad vsakim:

— Govorite nemško!

Ko je padla Jugoslavija, je padla odločitev na višjem mestu: Pototschnigg je prišel na Kranjsko. Orlitsch je postal komandant.

Na pogrebu padlega komandanta Pototschningga poje v zboru učiteljska Kranj tudi dijak Zdravko. Tisto »Ich hatt' einen Kameraden!« Mladenec se spomni orožnika. Kljub čudnim razmeram v pozitivnem smislu:

Bilo je še pred Hitlerjevimi prihodom. Šolarji so ribarili v prisojniškem hudo-urniku. Zdravko je bil zraven. Komandant Pototschnigg je samo zažvižgal na prste in otročad se je porazgubila... Pozneje, ko je vladal že Hitler, so uvedli prepoved alkohola. Tudi hišni ded se je bal, da se ne bi očitno zibal mimo žandarmerijske postaje, kajti njegova Kušijeva gostilna je morala stati točno poleg tega nevarnega kraja. Če je ded vedel, da stoji sam komandant zunaj pred žandarmerijsko postajo, si je privoščil še eno šilce žganja. Potem pa se je zamajal na dolgo pot v Sosednje. Ded je včasih vedel pripovedovati, da je komandant že sam izrazil v zaupnem krogu, kako je narobe, ako ljudi zaradi politike zapirajo!

Vsak ima pravico do svojega prepričanja! To je demokracija!

Na Pototschniggovem pogrebu so prevevale take človečanske misli mladega učiteljskega. Pa še eno grozno spoznanje se je zajedlo v mladeničevo pamet:

Zakaj potem tak človek pride v smrt? Orlitsch pa...?

Ko se je dijak vrnil s pogreba v dom, bi rad bil sam. Vsaka reč ga je motila, hotel je biti sam, ker je danes zaznal v sebi nov glas, ki je zajel vse nekdanje skrite slutnje v eno samo smer:

Zakaj hodim na pogreb takim, ki meni in mojim niso žalega storili? Doma na dopustu pa pozdravljam komandanta Orlitscha?

Ali ga bom sedaj tudi pozdravljal?

Ko o njem toliko vem, kar je nevarno za mene in moje. Zato se bojim tudi sorodnice, ker o njej vem, da se z Orlitschem peča.

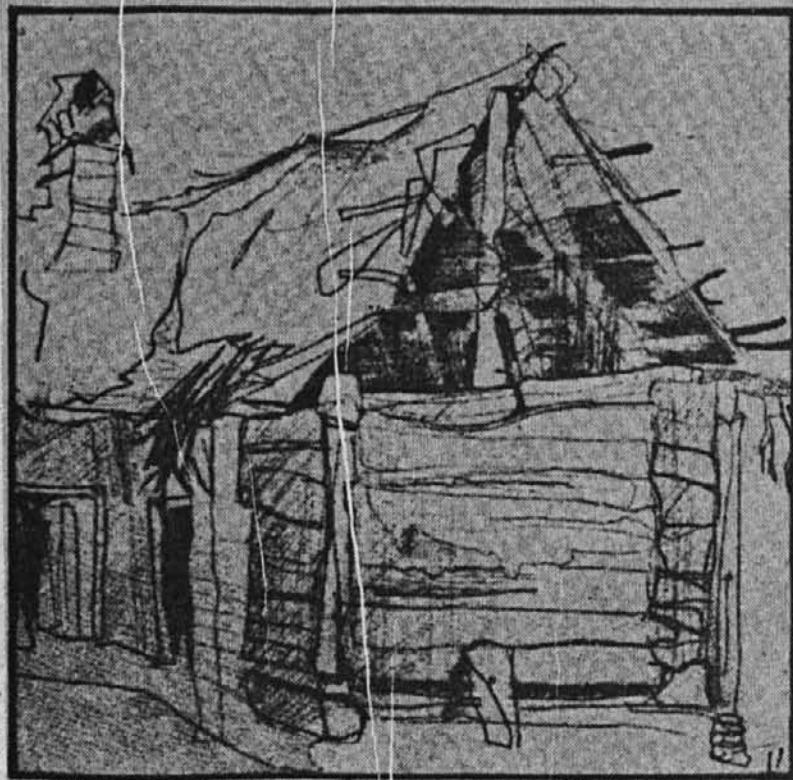
Ali se bom izogibal postavnega dedca, ki me vedno tako posmehljivo pogleda, kakor da se ne bom več norčeval s svojim hajhtlerjevanjem!

Saj ga moraš pozdraviti! In drugače ne smeš pozdravljati! Zlasti ne tako nevarnega uniformiranega vraga! Ko se ga vsak odrasli boji. Kaj so ljudje o njem govorili? Da se je tudi z oefarco spečal jeseni 42? Vrag kosmati!

Valentin
Polanšek

Križ s križi

roman

Ali je bila ženska toliko naivna, da bo prevarala starega uniformiranega lisjaka?

Ko niti tega ni vedela, da Orlitsch dobro razume slovensko! Le izda se ne. So pa še ljudje, ki iz predhitlerskega časa to vedo.

Dijak je zakolovratil na vrt, kamor v tem jesenskem času nihče več ni zahajal. Stopal je gor in dol ob visokem zidovju. Vse ga je vznemirjalo, da se je premikal kot bi se pozibaval na drseči deski po strmini.

Gleda tja čez kolodvorsko nižino prek Stražišča v smer Šmarjetne gore: Zdaj nihče več ne hodi na izlet zunaj mesta! Taki fakirji kot so študentje! Tujci!

Kako je to čudno, da me Slovenci nekje štejejo med tujce.

Ko pa sem njihov!

Lani, ko smo bili prvošolci na Joštovi gori, in na veliko razlagal Burgstaller, kako so se bojevali v Dražgošah. Zadnji deli bivše jugoslovanske vojske so to bili! se je širokoustil. Pa mu je sam Dirce kar vpričo vseh fantov zabil:

— Ne, ne, kolega, to so bili banditi. Elitna komunistična tolpa, ki ima toliko naših nedolžnih ljudi na vesti! —

Burgstaller ničesar ni rekel. Od dijakov pa tudi nobeden. Glede nedolžnih žrtv pa je dejal Gučej pozneje, ko sta bila z Zdravkom na samem.

Kdo je kriv?

Nemci ali oni... da se tako pobijajo?

Molčala sta trenutek. Z molkom pa sta si veliko povedala.

Pliberški vlak je potegnil s celovškega glavnega kolodvora. V predzadnjem vagonu sedi nad dvajset fantov drugega letnika. Po kakšni normi so jih izbirali, ker so pomešani iz obeh drugih letnikov? Na predvečer se je razglasilo:

Na krompirjevo akcijo v bližini Pliberka!

Zdravko se ni mogel umiriti. Skozi okno je gledal domače gore. Vedel je, da ne gre domov.

Na Metnizovem posestvu na Rudi, kamor so pritolkli fantje peš, je bilo kaj dolgočasno. Nihče ni govoril normalno.

Ali je bil deportiranec ali pa domačin Slovenec, ki se ni upal ali tudi ni maral govoriti s temi smrkavci, ki ti primarširajo v zelenih drilih-uniformah v »ajnsac« (Kartoffeleinsatz). Nekaj jih je prenočevalo v veliki stavbi, ki je služila obenem tudi kot gostilna, ostale dijake pa so nastanili drugod.

— V tem kraju živi prava svojat, vse čveka bindiš! — se je že drugo jutro hudoval Drumelj, ki je prespal izven.

— Se boš pa laže sporazumel, ko boš organiziral za nas kos slanine in izdaten kos kruha in še dober kos česa drugega! — ga je dregal Pichler Hubert, ki je kot

(Nadaljevanje na 20. strani)

meltolar govoril z močnim vzhodnotirolskim naglasom na »š«!

Zdravko se je pripravljaj na obrambo, ker je pričakoval, da bo konec koncev Drumljev napad usmerjen kot vedno spet proti njemu. A tokrat se ni tako zgodilo. Pichler in Kleinlerhar sta ga napodila:

— Mi pripravljamo nalogo iz angleščine, ti nas motiš! —

Pri pobiranju krompirja na razsežnih njivah je sivalo dolgočasje. Posebno še, če je bilo oblačno, hladno in je hotelo rosljati. Neki hišnik, ki ni bleknil niti besedice, je prinesel za malico dvojni kruhek, z maslom ali špehom. A cel kos je bil take velikosti, da bi ga lahko z eno mladeničevo dlanjo pokrili.

— Treba se bo pritožiti na mednarodnem rdečem križu, če bodo nas tako hranili. Angleški vojni ujetniki to naredijo! — je požrl Gučež zadnji pičli zalogaj malice.

— Mi pa nismo »prisoner of war« (vojni ujetniki) —, se je izkašljaj angleško Walter v traktorista Francoza, ki je hitro pojedel in nato bral neko knjižico. Drumlja so dodelili k skupini na onem kraju dolge njive. Šarfirer Grečl je tako zapovedal, ker so ga drugi iz dijakove bližine k temu pripravili. Grečl je bil sploh zabaven hajotfirer! Vselej je vidno zardel, preden je zakikirikal povelje, kar je donelo smešno. Potem se je delal strogega, besedoval nekaj in členki nemške slovnice so mu kar tako letali med »der, die das«, da je bilo veselje. Zato so si upravičeno pošepetavali šalo:

»Tajče šproh švere šproh, do gibc draj artikel, das die der tajfl holt!«

Ampak hajotfirerja Grečla, ki je le poredko nadomestoval višje čine, so imeli vsi radi. Radi so mu tudi v pouku pomagali. Bil je prijeten blondinec. Bil je starejši kot je izgledal.

Neumarja in Tawernerja iz 2. a letnika so najtežje prenašali. Vedno sta nekaj nergala. Če ju nisi razumel in jima vdrugič spet prijazneje serviral svoj »prosim«, tedaj sta šele začela »lajati po štajersko«.

»O bistvu rajha.« Tako se imenuje naslov današnjega predavanja študijskega svetnika doktorja Alberta Reussa:

Nemški vojak v svojem heroizmu za Evropo kakor tudi domovina v svoji soudeležbi budnega srca doživljata, zavestno ali nezavestno, veličino tega prostora, za katerega se bije odločilni boj te svetovne vojne; mnogi čutijo, če morejo videti zgodovinske dogodke, da se oživlja prav tisti srednjeveški prostor nemškega rajha, v katerega je izžarevala volja nemškega reda. Toda mnogo naporov je treba, zlasti v vzgojnem delu šol, preden bomo premagali zatemnjeno zgodovinsko zavedanje naše preteklosti in da se prevzgojimo iz malodržavniške miselnosti v politično gledanje, ki zajema prostornost...

V obmejnih področjih rajha, tako tudi v Krainburgu, na ozevnitju stare kranjske krajine, se napolnjuje beseda »Rajh« zopet novim zvenom... Urejevalno silo rajha doživljamo pravkar tudi v ponovnem pridobivanju področij.

— Denn ein Reich lebt ja nicht allein als Obrigkeit, die Gewalt hat über uns. Es lebt als Idee, die Gewalt ist in uns (Walter Frank)...

Ako iščemo po jezikovnem korenu besede »Rajh« (Reich), tako pridemo preko srednjevisokonemškega »riche« h gotskemu »reiks«, ki ima pomen »kralja« (König). Je zgolj izposojenka iz keltskega »rig«, ki odgovarja latinskemu »rex«, »regis«, in ima tudi v indijskem »radja« indogermansko paralelo...

Srbik definira rajh (das Reich) kot organsko, z isto krvjo prežeto in v isti ideji zakoreninjeno skupnost...

Stählinova definicija: Rajh je skrajno protislovje tako hierarhije kot anarhije, je oblika hierarhije, ki opredeljuje ljudi ne samo drug poleg drugega, ampak tudi nadreduje, je priznanje dejanja k povelju in pokorščini...

Zakaj se pustimo ljudje rajha od firerjeve volje voditi?

Zakaj se pokorimo njegovim poveljem? S priznavanjem vodilne volje, kateri se drugi pokorijo, potrjujemo življenjski zakon, ki ga ima krvno nordijski človek, zlasti pa Germani, zakon o redu. S tem je vsekakor postavljeno vrednotenje, katerega merilo ne pogojujejo zemska dogajanja, ampak priznavanje nadčloveškega smisla

zgodovine, in je potemtakem transcendentno vrednotenje. Če gledamo rajh in njegov urejevalni princip kot imanentni življenjski zakon nordijsko-določenega človeka in kot navodilo predvsem za zgodovino okcidenta, je obratno tisočletna bolezen, odkar se je posameznik iztrgal iz tehle vezi, kakor kaže razvoj vse od renesanse preko razsvetljenstva k francoski revoluciji. Proti liberalističnim pojmom, ki se v političnem iz njih izcimajo, se bori borec za rajh z vso ostrino. Zanj je ves nered v Evropi iz izločitve od rajha, iz ločitve iz skupnosti, iz zanikanja firer-principa. Priznavanje firerjeve volje pa ne slona samo na dosežkih ali na soglašanju skupnosti. Vse kraljestvo, se reče: pristno »firerstvo« (firertum) ima svoj nalog »po božji milosti«, iz transcendence vse zgodovinske biti.

Firerjeva volja, brez katere rajh ni rajh, se ne izraža samo z nekim odlokom; pokorščina in zvestoba, ki ju prinašamo do firerja, so samo prostovoljni »da« za firerja, ki je tukaj, ker ga je bog poslal...

Priznavanje takega pristnega »firerstva« zopet vzpostaviti, je prvinski namen rajha. Steding, veliki, prezgodaj umrli oznanjevalec novo se prebujajoče ideje o rajhu, pravi:

»Ozdraviti in uvesti red v našem srednjeevropskem svetu more samo rajh in tisti, ki ta rajh vodi, od boga poslani državnik...«

Človek, ki živi ob meji, je lahko tudi nekaj takega kot je bil Taras. Taras je živel v stari Jugoslaviji.

Od česa?

Koga bi že naj brigalo! Ob meji človek vedno nekaj izvohaša, da se lahko okoristiš, če se znaš obnesti in da imaš srečo.

Taras pa je bil sebi sreča. Lahko je izhajal. Saj tudi ni jemal dogodkov v življenju tako kot jih jemljejo zakoni in stare navade in človeške mere.

Tarasu je rastel greben, ko je na bližnji avstrijski meji na Viču pred Labotom zaplapolala zastava s hitlerskim kljukastim križem. Očitno se je postavljaj, da je naročnik v Mariboru izhajajočega nemškega časopisa.

Bil je tudi član kulturbunda.

Kolovratil je po Mežiški dolini in vohljaj med rudarji. Vedel je, da pride čas tudi za tamošnje komuniste in nacionalne prenapeteže.

Zdaj je bil že nekaj dni nastanjen z večjo skupino oboroženih SA sil v gostilni pri Podgorčevem sosedu. Večkrat pa se je spreoblekel v civil in je šel po svojih skrivnih opravkih. Imel je veliko dela. Tudi v trg je zahajal. Spajdašil se je z marsikom. Bil je previden kot star lisjak. Opazil pa je kar prve dni, da organizacije prejšnjih avstrijskih političnih strank izpred Dollfussovega časa pravzaprav krajevno niso več eksistirale. Sploh niso bile tako zakoreninjene kot so bili levičarji v Jugoslaviji. In tako spretno zakamuflirani pod raznimi nedolžnimi kulturnimi in športnimi društvi. Slovenski človek na bivši avstrijski strani se mu je zdel sila preprost in vdan v usodo, kakršna pač je. Glavni predvojni komunisti so bili proč. Enega so že osemindesetega leta vtaknili v Dachau. Ne ve se prav, ali je še živ ali ne. Prišel je sredi tridesetih let jugoslovanskim oblastem v roke, pa je presedel nekaj let v Sremski Mitrovici, sedaj nadaljuje svojo revolucionarno pot v kacetu Tretjega rajha. Drugega najbolj znanega komunista je menda spreobrnila ruska fronta. Tam se je nagledal rdečega raja, da je sprevidel zmoto. Tam je padel. Tretji, neki Korl, pa je druga viža. Lani novembra je ušel dvema gestapovcema iz rok in v gozd. Cele legende se pletejo o njem. Gestapovca sta morala biti pravi šlevi. Meni bi se kaj takega ne moglo pripetiti. Zdaj iščem tega Korla. Ni ga uslediti.

na Kapeli VII 79

Za katerim imenom se le skriva...?
Torek, 12. oktobra 1943.

Lepo jutro. Kot ponavadi se tudi danes Podgorčevi pripravljajo na vsakdanje delo.

Dijakova sestra Katrica je hušknila še na svojo sobo, da je uredi. Pravkar je postlala. Lepe sanje je imela. Taka dekleta, ki so tik pred svojim osemnajstim rojstnim dnevom, lahko vedno lepo sanjajo!

Zunaj se nekaj sliši...

Pri belem dnevu vendar ne bodo partizani? je pomislila blondinka.

— Dol pridi! Katrica, dol pridi! — kliče oče z veže.

— Takoj! Sem že naredila!

Na veži so policisti in drugi uniformiranci. Trdo stojijo. Neprizadeto gledajo. Kot bi jih nekdo postavljala na vojaškem vežbališču. Orlitsch zareče zoprno v tišino:

— V trg moramo z vami na zaslišanje. Za dve uri!

Potem določi dva policista kot Katričin stražarja.

— Z glavo mi jamčita zanjo! — je pribil komandant.

Dva druga uniformiranca prežita ob očetu.

Kar tako jih spravijo od hiše. Kot za mimogrede.

Na dodatno izrecno prošnjo pustijo še hišnega gospodarja k ženi, ki je ležala na porodu poleg izbe. Mala Mirica še mesec dni ni stara, nikdar ne bo pomnila svojega roditelja.

Oče je mehko potipal najmlajši po nosku.

Tudi ženi je prožil roko. Lepo. V tem trenutku je bilo vse odpuščeno, kar je kdajkoli v razburkanih mladih letih prinašal zakon.

Zunaj imajo policisti še spodnjega sosedo.

Kljub duševni tesnobi je smešno, da pustijo možakarja malicati. Domači speh ima v rokah in nož in kruh.

Na hišnem vogalu ustavi Orlitsch Katrico. Očetu pomigne. Grozeče in s počasno, a izkušeno kretnjo seže k pasu in počasi, preklensko počasi privleče pištolo na dan:

— Tako, zdaj boš povedal, kdaj so bili banditi zadnjič tukaj!

Od ovčjaka sem je zeleno streljal z očmi Taras.

Ali se je kaj ganilo v njegovi Judeževi duši?

Kaj neki misli?

Človek je vse nekaj drugega tudi kot človek!

— Še enkrat te vprašam!

Oče Podgorec je gledal odprto v Orlitscha:

Ne boš me strašil s svojo grdo pištolo!

Da te ni sram, ko se toliko let poznavata?

Dolgo sta stala. Minute napetosti so vekovi, ko v prebliskih trenutkov obletajo človeške misli vseмирja upanja in strahu, vere in izgubljenosti. Zdaj se postavi Orlitsch pred zalo Katrico in ponovi svoje trdo vprašanje. Dekle se ne da:

— Zakaj delate to?

Ko ste rekli, da gremo samo za dve uri na zaslišanje v trg?

Neki uniformiranec vseka od zadaj:

— Tako čedno dekle, pa tako izprijeno zaradi banditov!

Tako močna kot oče je bila tudi hčerka.

Taras, ki je prešlepih neko partizansko edinico, z njo obhodil celo vrsto podgorskih in sosednjih krajev iz tržanske okolice, se ni počutil zdaj nikjer varnega.

Ali mu je šlo na bruhanje?

Kot pred dnevi, ko je spodaj pri Podgorčevem mlinu obesil mladega človeka? Obesil samo zato, ker bi lahko dotični zanesel na partizansko uho vse resnice preteklosti tega zlikovca Tarasa.

Kar je najhuje, je bilo to, da se je nekaj dni po tistem zločinu bahal vpricho Katrice!

Podgorčeva hčerka ga je odločno zavrnila.

Zdaj pa je prišlo najhuje: Zlobni človek se je izmislil zgodbo in podtaknil zločin Podgorčevemu gospodarju in spodnjemu sosedu. Kapelškemu komandantu pa je natvezil, da je bil ubiti dober zaupnik njegovega kova, ki bi mu pomagal odkriti vse skrivne partizanske mreže okrog Pece in še daleč naokoli.

Orlitsch je bil lisjaški tip. Vsega ni požrl, kar mu je Dravograjčan natvezil. A odobral je, da se toliko žene za uničenje banditskega rovarjenja. Orlitsch je upošteval antikomuniste, ki so prihajali po raznih uradnih, pa tudi po drugih nepreglednih vezeh v kraje dvojezičnega ozemlja. Mislil pa si je o vseh podobno: Same podgane!

Kadar se je tržanski komandant spomnil tiste akcije pri Golobu tik nad trgovom, ga je zoprno stiskalo v drobovju:

Prekleti norec! Ne drži se napotkov »komunisteninstruktorja« Merharja. Pa Hansa Schneiderja! Dezerterja iz nemške vojske in domačega prekucuha. In vseh drugih! Odlikovanje bi bil dobil takrat ko bi se akcija uspešno iztekla. Tako pa ti ta »rajhstajčar aus Laibach« vse pokvari, ker ni tako ravnal kot sem mu zabičal, ko smo sestavili napadalni načrt. Idiot se še tako postavi v bajti, da sem prav njega počil. Nehote! In potem so vsi navzoči komunisti ušli. Iz moje pesti so ušli! Za vruga s temi banditi!...

Orlitsch je bil lahko previden glede Tarasa. Seveda je imel točne podatke od pristojne gestapovske izpostave v Dravogradu. Vse je bilo pozitivno ocenjeno pri delu. A naravni čut je svaril tržanskega komandanta, naj bo vseeno oprezen, kajti ti jugoslovanski tipi vseh kategorij simpatizarjev za nemško stvar so vseeno za nas Korošce nekaj tujega.

Tako se je tudi sedaj Orlitsch razdvajal, ko je stal s Podgorčevimi v grapi blizu mlina, kjer je bil nesrečni neznanec obešenec pokopan. Katričin policist zamomlja svojemu tovarišu:

— Kaj je tako živčen?

Kot da ga je strah? — Mislil je na Tarasa.

Katrica pa pogumno vmes:

— Če ima količkaj človeškega v sebi, mu ne more biti vseeno. Sam se je pred mano bahal, kako ga je obešal!

Orlitsch se je zadril nad dekletom:

— Tiho! Tedaj govori, kadar te bom kaj vprašal!

Policijska tolpa je gnala aretirance prek Blajevoga, spotoma pobirala še nove nesrečne domačine. Vse je bilo posledica Tarasovega »partizanjanja«.

Dijakovega brata Joha so naduti policisti odgnali štiri dni pred očetom in sestro. Za ovčami je hodil. Zakaj jeseni ovce rade gredo za gobami in se ne držijo domačih planinskih predelov. Plotov pa ni bilo povsod in tudi popravljali jih niso zaradi vojnih razmer.

Tako so Joha zagrabili pod Topico kot bi zajeli najhujšega bandita. Pa je bil tržanski orožnik Platnar zraven. On je poznal fanta. Nič ni pomagalo. Izgledalo je, da mu ničesar ne verjamejo. Lisici so mu nataknil na roki in ga gonili od hiše do hiše pa bedasto spraševali, češ ali se je pojavil kdaj ta bandit tu. Domačini so Joha poznali in to policistom tudi zatrjevali. Ničesar ni zaleglo. Vlačili so ga s sabo. Le na dolgo prigovarjanje in prošnje so ga toliko sprostiti, da je šel na potrebo. Še pri tem so ga stražili z napetimi brzo-strelkami.

Joh je vedel tudi, da je oče zadnje tedne prodal Matjaževim dve ovci. Hotel jih je kar tako dati, pa Matjaž ni pustil.

Matjaž je bil pri vseh hišah spoštovan. Kjer so bili njegovi, so kupili le, če je bila potreba. Celó jesti so se branili. Matjaž

sam je le jedel in popil kak kozarec mleka, če so drugi že dobili in so mu domačini hoteli izkazati na vsak način gostoljubje.

Johu se je posebo hudo zdelo, ker orožnik Platnar ni pustil besede do sebe. Fant je mislil: bo, kar bo. To vidim sedaj, da je človek nekaj strašnega. Ničesar mi ne morejo. Zato, da sem ljudem v gozd jesti nosil me trpincijo. Če me mislijo tepsti, ne bom kričal. Pa če si jezik zgrizem. Borci so pripovedovali, da ne smeš jokati in vpiti, če te tepejo, tedaj postanejo mučitelji zverine.

Vseeno pa se je Joh bal. Bal se je predvsem za svoje domače. Negotovost ga je grizla in stalno jo je premagoval s tem, da si je pravil: Ne bodo me! Ne bodo nas!

Drugo noč so ga privlekli v trg. Na živinskem trgu so čakali. Ko je prišel pošasten tovarnjak, so ga sunili pod plahto. Znašel se je med domačini. Policijski stražarji pa so revsknili, če je kdo le hotel spregovoriti besedico.

— Ničesar nisem... — je začel Joh in hotel povedati glasno, da ničesar ni naredil, pa te odženejo od doma. Še živine ne gonimo tako, če pride v klavnico.

A stavka ni dokončal. Policist ga je sunil s puškinim kopitom.

Čez dni je v odurni sivi stavbi v Celovcu izvedel, da je v zaporu vse polno domačinov. Tudi oče in sestra sta nekje.

Oddahnil se je, kot da je to tolažba. V takih duševnih stiskah je za človeka že uteha, ako izveš, da svojci živijo v zaporu...!

Zasliševanje so uniformiranci izvajali na razne načine. Zaenkrat še niso tolkli mladincev. Bikovka pa je ležala okrvavljena na mizi. Grožnje so bile surove. Vsako minuto, ki jo trpin živi dalje, je pridobitev neke notranje sile, za katero doslej ni vedel. Poživaljenost mučiteljev povzroči pri mučenih tudi plemenitost in trdnost za obstoj pod vsakim pogojem.

Prav tako so v usodnem oktobru 1943 prišli po sosedove blizu sosednjakega dijakovega doma. Domači, kolikor jih je še bilo pri hiši, so pospravljali krompir. Oče gospodar je že prvo vojno leto končal zunaj v ruskem mestu Dünaburg. Stric Johi že dolgo ni bil na dopustu.

Gospodinja je pravkar zanesla v gozd jesti pobegli kmetici iz rjavškega kraja, kjer so odgnali njene domače. Ko sta stopila iz gozdne sence, zagledata spodaj na domačiji vse polno policije. Dobila je k sreči iz trga svarilo, da bodo v teh dneh tudi pri tej hiši izselili. Tako je sedaj še Priška kmetica pobegnila v gozd.

Mladega sedemnajstletnega Francija pa so policisti prijeli. Ni jim pa uspelo dobiti strica Jozija, ki jim je pod nosom še pobegnil raz njivo v gozd.

Tudi drugega domačega sina so zagrabili. Bil je dijakov sošolec in je samo do božiča 1941 hodil v šesti razred. Potem ga je gospodar rektor šole in krajevni ortsguppenlajtar oprostil nadaljnega obiska pouka, ker je oče padel na Ruskem. To je bilo takrat.

Danes pa te ženejo od hiše kot tolovaja in te gledajo mrko. Orlitsch je spet v akciji. Solčavanka Lojzka, ki je služila pri Priškovih za dekle, je zbežala v smreko in od tod bila pričča sledečega:

Orlitsch in njegovi spremljevalci pridejo do križa zapadno od domačije. Glavnina uniformirancev, z aretirano teto in najmlajšim sinom in še z drugimi okoličani v sredi, gre dalje.

Orlitsch pa se loti sedemnajstletnega Francija:

— Kje je stric Josef?

Franci je trd in krepak fant. Molči in hladno zre komandantu v oči. Potem ga začnejo pretepati.

Vmes pa vedno isto vprašanje:

— Kje je stric Josef? Kje je mačeha?
Kdaj so bili bandita zadnjič tukaj? —
Kolikor vprašanj, toliko klofut.

Franči je zelen od zadržane jeze. In
krjav od surovih udarcev. Orlitsch je bes-
nel:

— Kakšno sodrigo imamo v teh krajih!
Že smrkavci se upirajo nemškimi poveljem!
Ako te vprašam, je to povelje in ti mi
moraš odgovoriti! — Spet je padalo. A
Franči je ostal trd! Niti globlje ni za-
vzdihnil.

— Že mladi tolovaji so taki, kaj čuda,
da odrasli postanejo banditi! Kaj da nisi še
zbežal k banditom, da bi te mi počili kot
zajca? Ha? — Pomignil je spremljevalcem,
da so fanta tirali dalje.

Orlitsch je ostal v sredi kolone in se
zgražal: Pri Voglarjevih vampih isto! Stari
kmetavzar ti pobriše v gozd. Vampa ga
oskrbujeta. Ju primeš. Krepko in izdatno.
Nič. Mu pritiskaš mrzlo pištolo na smrkoli-
nove prsi in groziš. Ničesar ne iztisneš iz
njega. Kaj pa je za vruga prišlo med te
hribovce, da so tako zapeti?

Ko je pljunil daleč od sebe v gozd, si je
dejal tiho:

— Še čaj z rumom mi ne bo zvečer di-
šal. Pa baba tudi ne. Prekleti svet. Ali so
banditi že vse zastrupili?

Vse je treba iztrebiti in potolči!

26.11.19. Okostavci 16.

Tone Tomazin: Viničarija v Slovenskih goricah — kroki

SONJA KORANTER

Si bil že v sanjah?

1
Na pol poti, ob reki mrtvi
sem srečala spomin, verjela,
da bo reka živa, na njej čoln
topel ves, lesen
popeljal bo me spet na obalo modro
kot včeraj že, samo za jutrišnji spomin.

2
Imela sem vse, prijatelj,
ob tebi zaživela kot drevo pomladi
in sad jeseni zrel.
Ostala sem sama, prijatelj
drevo v jeseni, brez listov, vej,
z belo odejo pokrita,
ob misli nate, sama, prijatelj.

3
Vode, vode, modre bistre — prosim
kot nebo bi jokala, jokala vse dni,
da zemljo pusto, dušo mojo ohladi.

4
V stekleno skledo uklenjena
kot Prometej, ni konca ne začetka.
Morda od vseh črepinj
ne bom nekomu le spomin.

5
Beli modri, zeleni kamni na obali
morje pljuska, gladi kamne izbrise barve,
ostanejo le kamni beli
brez barve kot ljudje
od včerajšnjega dne.

6
Srce, telo pokloni večnosti,
kot pepelnat spomin
za včeraj — na jutri.

7
Umrla bi tako počasi in neslišno,
kot dan umira v noč,
da v temi bi ostala sama,
pozabila, da kdaj je dan sijal,
umiral v noč za naju dva.

8
Bila je tvoja smrt;
kot beduin si taval po puščavi
brez vode, sam, v rdeč plašč usode odet,
da na severu si hladnem
našel rojstvo moje.

9
Ne maram rož — prevelika je sla
po vonjavah,
kot ne potoka — prehuda je želja
po ohladitvi,
le tebe bi rada — premočna je želja
po skušnjavi.

10
Ne glej v noči, zvezdni prah ti jemlje vid,
zaklene dušo v predverja nemoči,
da v jutrih ostajaš sam.

11
Razdala sem se vsa
ob izviru posušenem, drevesu brez listov.
Ostal je le še suhi kamen,
bel od bolečin, prazen od življenja.

12
Ne jokaj, Prometej,
izključevali so ti le drobovje
ostalo je srce, močno, hrabro
zato, ne jokaj, Prometej!

13
V širokem polju sva midva cvetela
v ljubezni,
pozabljena od sveta,
in sva zakopala zaklade v skrinje kovane
brez dna.

14
Imela sem dušo, srce za oba
vzel si dušo, srce samo je za teboj odšlo.

15
Bil je hrast, pokončen in nem,
zdaj miza pokončna, dolga —
ob njej sama pozabljena, upijoča.

16
Si bil že v sanjah? Ob tebi bel svet,
ko duša tvoja govori, srce priganja:
ne hodi, ne hodi, sanje te ugonobe.

17
Pravi so ognji, ognji moji
goreči kot krvi rdečilo,
neprava je duša tvoja
pepelnata, siva —
ognjev ugaslih barvilo.

ZLATA VOLARIČ MIDVA

Najprej se morava predstaviti, jaz sem Slavko, moj prijatelj pa Andrej, pravijo nama Salko in Ando, njemu pravijo tudi Ata.

Poznava se že več kot deset let. To je že od najinega tretjega leta. Zdaj sva namreč na višku pubertetnega razvoja, v trinajstem letu.

O, ja. Začela sva zgodaj. Že v predšolski dobi sva plezala po sosedovi živi meji, si trgala hlače na asfaltu pred blokom in uganjala druge vragolije.

Ando je imel družbo iz svojega bloka in jaz prav tako iz našega, pa sva se vseeno sestajala in tako postala nerazdružljiva prijatelja.

V prvem razredu naju je ločila šola, v tretjem pa je Andrej spet postal moj sošolec. Prvi dve leti sva se torej videvala bolj poredko, zato sva tretje tičala skoraj ponoči in podnevi skupaj. Vsa naslednja leta skupno guliva šolske klopi.

Moji starši so zgradili hišo v bližini našega mesta, zato sem se preselila, on pa je ostal in ostalo je tudi najino prijateljstvo, zdi se mi, da se je še bolj utrdilo.

Prijadrala sva v peti razred, ki pomeni prelomnica v življenju vsakega šolarja. Novi učitelji se pojavijo, nove metode, nov način učenja, ki se mu moraš, čeprav stežka, privaditi. Pomagala sva si pri šolskih in izvenšolskih obveznostih.

Tudi Andrejevi starši so se preselili, vendar ne v našo bližino. Na drugi konec mesta. Zato se je moral kot jaz voziti v šolo z avtobusom.

V šestem sva se skupaj vračala iz šole, pa le do Globusa – veleblagovnice.

Nisva imela odlike, starši niso bili zadovoljni z najinim uspehom. Razočarani so prihajali od šolskih govorilnih ur z razredničarko.

Meni so doma in v šoli grozili, da me bodo prepisali v drugo šolo, zato sva morala malo popustiti. Pa ne za dolgo. Čez mesec sva že korakala v slaščičarno v veletrgovine in tekmovala v tem, kateremu bo uspelo skriti žvečilni gumi ali čokolado. Saj sladkarji sploh ne marajo, a zdelo se mi je, da je to podvig, če skriješ pred prodajalko žvečilni gumi. Skoraj bi naju odkrili, a sva se izmuznila in s tem poslom pravočasno nehala.

Življenje je teklo naprej in bližale so se letne počitnice. Ostalo je malo časa in še manj upanja za boljše ocene.

»Bister je, a ne uči se,« so govorile o meni učiteljice.

Premagala sva komaj dober uspeh.

Počitnice. Končno. Toda minile so kot bi trenil. Zdi se mi, da so vsako leto krajše.

Spet sedimo v šolskih klopih in si brusimo inteligenco in čustva.

»Ustanovimo društvo MRS,« je predlagal Marko. Pridružil se je še Rudi in tako je najino prijateljstvo začelo pokati po vseh šivih, saj je Andrej od skupine odpadel. Ne vem, zakaj nisem zahteval, da bi se nam pridružil tudi on.

On se je začel kujati in nekaj trmoglaviti, pa sva se sporekla. Seveda sem postal trmast tudi jaz. Najino prijateljstvo ima zdaj le rahle vezi, vsak dan se sporečeva, zbadava z raznimi psevdonimi, kot so Poturica, Bobek, Frnko in Bučko.

Zal se spreva tudi v učilnici in zato morava pisati spise, kot je tale in še sreča, da ne dobim opomina ali ukora.

Pred nama so težki dnevi, saj bova kmalu osmošolca in si bova morala »izgrebsti« boljši učni uspeh.

Sicer pa ne bo preteklo dosti vode, ko se bomo razpršili po srednjih šolah in vem, da bo slovo težko in boleče, a rad bi, da bi bil konec tega spisa optimističen, čeprav sem ga moral pisati za kazen.

Pa ga ni še konec. Sele zdaj začenja glavni del.

Potem so sledili dnevi, o katerih je moja mama rekla, da postajam pravi moški. V neki reviji sem v rubriki o nasvetih prebral, da si zrel, mislim telesno, ko ti začno poganjati brki. Res sem te dni opazil pod nosom nekakšni gostejši puh. A res ne vem, če so to že pravi brki. Bom pač kak dan še počakal, da se izkaže kako je s tem.

Pri deklakah se ve. Ko dobijo menstruacijo, lahko že zanosiijo. Postanejo matere. Ali so že prave ženske, pa ne vem. Če pogledam drobno Mojco ali pa suhotno Anico, mislim, da sta ti dve še otročička ne le otroka. Pa Sašo. Tega bi lahko Marko, ki ima že 175 cm kar stlačil v žep, saj je velik okrog metra.

Jaz? A? Jaz sem srednje postave. To je sto in šestdeset. Ja. Se pet centimetrov je zraven. Imam okroglo glavo kot žoga, plave lase, modre oči in prevelika usta.

Tovarišice učiteljice pravijo, da imam predolg jezik.

Priznam, včasih jih preveč sprašujem, namenoma in marsikatero spravim ob živce. Pa nisem hudoben, veste? Le zanima me to in ono. Končno zakaj bi vedno samo one spraševale. Saj smo enakopravni, ne?

Pri morali smo učiteljice uprašali, kdaj postane fant moški.

V zadregi si je segla najprej pod lase za vrat in rekla:

»Hm, to je težko reči. Pri ženskah je to drugače. So neke zakonitosti. Fant? Na vsak način je človek odrasel, se pravi zrel, ko zna zrelo odločati o stvareh, ki mu jih prinaša življenje. Kaj to pomeni? Pomembna odločitev v življenju je, ko si izbiraš poklic. Odločiš se za tistega, ki te veseli, ki si ga sposoben opravljati in seveda – da boš uspešno končal šole. Slab učenec se ne more vpisati v srednjo šolo, kjer poučujejo zanj težke predmete.«

Razumljivo. Kako naj naš cvekar Grudi gre v gimnazijo? Niti ga ne bi vpisali, ko pa izbirajo samo odličnjake.

»V življenju so še druge zahteve. Človek si ustvari družino. In kdaj lahko to stori? Najprej mora izbrati partnerja ali partnerico, ki se spoštujeta, razumeta, skupno premagujeta težave in doživljata tudi lepe trenutke. Pa še nekaj. Oba morata biti materialno neodvisna. Morata imeti svoj zaslužek, da ne skrbijo zanju več starši. Razumete?«

»Saj se poročajo celo študentje,« je rekla Alenka.

»Seveda. Samo tudi oni želijo čimprej končati študij in postati samostojni.«

Maj je silil v deželo. Tudi telovadni tovariš ga je občutil. Kot bi ga ta mesec ljubezni vklopil v neko novo energijo, je poskočil in zlezal na širok steber ograje ob igrišču in nam od tam ukazoval, ko smo telovadili:

»Ena, dve, ena, dve...«

»Pet, devet...« sem slišal v ozadju.

Ozrl sem se in videl tri deklince. Neznanke.

Srednja je bila visoka in vitka z dolgimi lasmi, spetimi v nekakšen trd vozal na sredi glave, zato se ji je njen pravilni obrazek kazal v popolni lepoti. Imela je velike zelene oči.

Vse tri so stale ob robu telovadnega prostora in nas gledale, kako telovadimo. Nisem še videl deklet, ki bi tako brez sramu gledale moško telovadbo.

Se enkrat sem pogledal za hrbet, če so še tam. Tedaj sva se srečala s pogledom. Občutil sem neko shriuno elektro-magnetsko polje, ki je v snopu streljalo iz njenih v moje oči in naprej nekam k srcu. Toplotna energija je zlezla po krvi v moja bučnata lica in jih obarvala rdeče.

»Kaj zijaš?« je rekel Atko ob meni. »Saj si kot kuhan rak.«

Nisem sramežljiv, vsaj dotlej nisem bil, a v tistem trenutku sem se sklonil do tal, da me še drugi sošolci ne bi videli, kako sem v obraz pobarvan.

»Hej, ti! Obrat in odklon sem rekel, ne pa predklon!« je zavpil tovariš.

Punca se ni zasmejala. Druge bi se norčavo posmejale in še kaj duhovitega reklo.

»Samo da ne bi izginile,« sem si zaželel. Niso.

Pozabil sem na vprašanje, ali sem že zrel moški ali ne.

Po končani uri sem se bliskovito oblekel in stekel za njo. Stopale so počasi in nekaj klepetale. Mislim, da me je čakala. Morda je tudi od mene šinila vanjo tista čudežna energija in jo priklenila name. Za vse večne čase, sem mislil.

Stopil sem k njim. Od kod imam nena doma toliko poguma. Andrej je korakal za mojim hrbtom in se molče čudil.

Doslej nisva obletaval punc. Toda enkrat je treba začeti. Morda je ta trenutek pravi.

»Jaz sem Slavko,« sem rekel, »ta pa je Andrej!«

»Mateja.«

»Ana.«

»Slavica.«

Slavica je. Jaz pa Slavko. Je to mogoče. Nobene Slavice doslej nisem spoznal. Ona je prva in morda bo edina v mojem življenju.

Spet me je predrta neka laserska toplota, ko me je pogledala z zelenimi očmi in uprašala:

»Si ti iz te šole?« in pokazala na našo stavbo, 1. osnovno šolo.

»Ti si pa iz druge, ne?«

»Ja.«

»Na kateri stopnički si?«

»Sedmi. Pa ti?«

»Tudi.«

Hotel sem jo uprašati, če je »piflarca«, pa sem zavrl ob pravem času.

»Všeč si mi,« je rekla.

Korajžna punca, ni kaj reči!

Tudi jaz nisem od muh. Vsaj do danes nisem bil. »Bi šla z mano v kino?«

»Bi.«

Andrej je stopal med Ano in Matejo.

»Prav. Ob petih.«

Poslovlili smo se.

»Nič zame,« je rekel Andrej.

Nisem mu zaupal, da pojdeva s Slavico v kino.

»Adijo!«

Molčal je. Ni me spraševal.

Nisem je čakal. Ona je mene.

Stala je pred vhodom in držala v roki majhno torbico iz rdečega usnja. Obleko je imela v pasu prevezano s trakom v obliki šala. Nasmehnila se je veselo.

Ne vem kakšen je bil film. Vso uro in pol sem pogledoval k njej in jo držal za roko. Po predstavi sem ji kupil sladoled in potem se je poslovila.

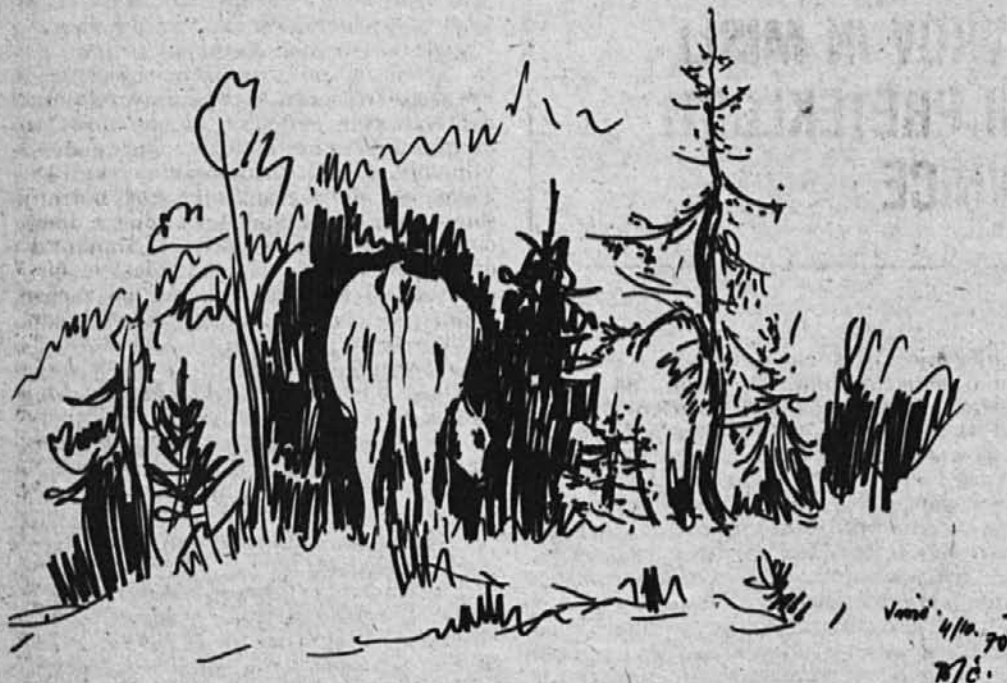
Malce sem bil razočaran, sicer ne vem, kaj sem pričakoval.

KAKO JE BOHINJEC ZA STAVO S SVEDROM KRAVO DRL

Je staval Bohinjec z mesarjem, da bo prej kravo odrl s svedrom, kakor pa klavec s figo. Pa sta pobila vsak svojo kravo. Bohinjec je vzel nož, da ji pusti kri, klavec pa je oporekal.

»Ti pa s figo zabodi,« se je posmehoval Bohinjec klavcu. In sta oba rabila nože, kakor vsak drugi, da sta vsak svojo kravo začela dreti. Le po vampu doli, kjer se krava brez noža dère, če pomagač kožo podrži, mesar pa z mesarico potolče, ali pa s stisnjeno pestjo, s figo suje za kožo. Bohinjec je vzel težki sveder, takega, ki je za kameenje vrtati, klavcu pa ni pustil vzeti mesa-ric. S figo je moral dreti, da se je ves prepotil, pa še stavo je izgubil.

(Vir: J. Jalen, Trop brez zvoncev, 1973)

Branko Čušin: Na Vršiču – kroki

(Nadaljevanje s 23. strani)

Naslednje opoldne je prišla pred našo šolo sama. Andrej se je umaknil.

»Zdravo!«

»Zdravo!«

Nisva izbrala poti, le stopila sva nanjo. Po pločniku, čez polja, proti bližnjemu gozdu.

Pomlad je nasula po tleh vijolice, trobentice, vetrnice in brstiče po drevju.

Sonce je osvetljevalo mlado zelenje in naju grelo v hrbet.

Nisem videl, kako so ljudje prišli na plano in s pokončnim korakom hodili ob nama. Ko sva še stopala po pločniku, nisem opazil, da je v enem od mimo drvečih avtomobilov sedel tudi moj očka za krmilom. On pa je mene. Takoj me je izdal mami. Pa o tem pozneje.

Brali smo, da je divji petelin slep za uso okolico, ko je zaljubljen. Finžgar bi ga zaradi tega lahko ustrelil, a ni zmožel. Smilil se mu je.

Zame ni obstajal nihče drug. Videl sem le Slavico.

»Slavi, hočeš, da ti nabereš rože!«

»Tudi jaz jih bom tebil!«

Tako sva si izmenjala pisana pomladanska šopka.

Smehljala se je, ko sem jo pod cvetočo divjo češnjo objel okrog pasu in poljubil na lice.

»Poglej!« se je umaknila. Stekla je po gozdu in izgubila med drevjem. Nisem šel za njo. Sedel sem na štor in zlagal nabrane rože v lepši šopek. Smešno. Rož nisem nabiral že od svojega šestega leta.

Vrnila se je s polnim naročjem smrekovitih storžev. Stresla jih je na mojo glavo. Storži so bili trdi, suhi in so se pomešali z rožaji. Nekatere so pomečkali. Pa sem useeno naredil lep šopek in ga povezal z urvico, ki je med drugo šaro dotlej tičala v žepu.

Mimo sta prišla mladenič in dekle.

»Pojdiva!« je ukazala Slavica.

Spet sem bil malce razočaran in tudi tokrat ne vem, kaj sem pričakoval.

Ob slovesu me je poljubila na usta. Po- božal sem jo po licih in stekel v hišo.

»O, rože!« se je razveselila mama.

»Si sam!« je vprašal oče.

Takoj se mi je posvetilo, da me je videl s Slavico.

Zazvonil je telefon.

»Zate je,« je rekla mama, ki je prva dvignila slušalko.

»Si že bral knjigo Gimnazijka?« je vprašala po žici Slavica.

»Ne,«

»Jutri ti jo prinesem.«

»Prav.«

»Zdravo!«

»Zdravo!«

Res jo je prinesla. Knjigo je položila v ovitek iz rdečega usnja. Dolge lase je pustila padajoče po ramenih in na ustnice je namazala malce rdečila. Pa ni bila sama. Ob njej je stal Andrej. Ni me pogledal. Oči je povešal in gledal v konice svojih novih čevljev.

Slavica je rekla: »Tu je knjiga!«

Vzel sem jo in iztisnil: »Hvala!«

»Adijole!« je rekla in tistikrat sem jo videl zadnjič.

Atko mi ni prečkal poti več mesecev, vse do jeseni.

Po počitnicah sem ga srečal pred kinom. Z njim sta bila Rudi in Marko. Andrej je prišel k meni in rekel: »Spet bomo skupaj.«

Vsi štirje smo se vpisali v srednjo tehnično šolo električne smeri in čeprav nismo bili v istem razredu, smo se srečevali, najpogosteje v delavnici pri urah praktičnega pouka in tudi pri športu, vsi štirje smo namreč igrali košarko. Naša višina je od sto petinsedemdeset do sto devetdeset. Najvišji je Andrej.

Pozabljene so pubertetniške ljubezni, preprički, kajti zdaj so pred nami nove naloge, stopničke, ki vodijo v svet zrelih – odraslih ljudi.

Ljudska pesem

Ščinkovčeva svatba

Tam dól pri Ljubljanci,
tam dól pri Ljubljanci
so ozke mejice,
k' so se ženile 'tice:

tičice, tice – tidrojdidrom!

Šinkov'c je biv za ženina;
vohko je biv za ženina,
k' ma tako rdečo sukenco
pa tako tenko štimico:
čink, čink, čink – tidrojdidrom!
Jesenica je bva nevesta;
vohko je bva nevesta,
k' ma tako lepo sukenjco,
pa take bele všesca:
ck, ck, ck – tijadrojdidrom!

Lisica je bva za kelnarco;
vohko je bva za kelnarco.
Firkel s'je naliva,
po bregu se je potočiva:
bek, bek, bek – tidrojdidrom!

Medved je biv za mesarja;
vohko je biv za mesarja.
Še ni vtegnu iz kože dreti,
jel je koj kosmato žreti:
brum, brum, brum – tidrojdidrom!

Vovk je biv za kuharja;
vohko je biv za kuharja.
Se je tok' močno sprdnu,
da je vse vonce prebrnu:
vok, vok, vok – tidrajdidrom!

(Vir: A. B. Jeglič; zbirka v Slovenski matici; zapisano v okolici Begunj)

NEKAJ PRISPEVKOV IN MISLI O NAJSTAREJŠI PRETEKLOSTI MOST IN ŽIROVNICE

3

Slovani so se naselili v Vzhodnih Alpah, ob zgornji Savi in v Posočju ob koncu t. i. obdobja preseljevanja ljudstev, ki je trajalo v tem predelu od konca 4. do konca 6. stoletja in nezadržno uničevalo poprejšnje značilne oblike provincialnega življenja rimskega imperija v Noriku in Panoniji. Selitev Slovanov iz pradomovine za Karpati je pripeljala prednike Slovencev v dveh valovih (manjšem s severa in močnejšim s severovzhoda) v srednje Podonavje in od tod v zadnjih dveh desetletjih (predvsem v drugi polovici osemdesetih in začetku devetdesetih let) 6. stoletja ob Savi, Dravi in Muri v Vzhodne Alpe in Jadransko Primorje. Pod pritiskom in s podporo Avarov, s katerimi so bili alpski Slovani skupaj z ostalimi slovanskimi plemeni združeni v avarsko-slovanski plemenski zvezi, so zasedli ozemlje do vzhodnega roba Furlanske ravnine, izvirov Drave in Mure ter porečja Traune in Aniže na zahodu, do Donave na severu, do reke Kolpe in Jadrana jugu in do Blatnega jezera na vzhodu. To celotno področje je skupaj obsegalo okoli 70.000 kvadratnih kilometrov.

V tem časovnem razponu so predniki Slovencev v svoji novi domovini v zgodovinskih virih izpričani leta 579 oz. 587/88 v celjski in ljubljanski kotlini, Rožu in Ziljski dolini, pred letom 591 ob gornjem toku Drave in okoli leta 600 v Posočju in Vipavski dolini. V zvezi s temi viri je treba poudariti, da gre predvsem za ohranjene ostanke sinodalnih zapisnikov oglejskega patriarhata, s pomočjo katerih je mogoče ob koncu 6. stoletja spremljati razpadanje antične cerkvene organizacije v teh krajih in posredno, po času propada posameznih škofij, sklepati tudi o napredovanju Slovanov, ki je bilo vzrok tega propadanja. Podobnega pomena so tudi sporočja nekoliko kasnejših virov o prvih bojih Slovanov proti Langobardom in Bavarcem na zahodni meji zgodnesrednjeveškega slovenskega ozemlja v Posočju, Istri in ob zgornji Dravi. Ti viri so, poleg pisma papeža Gregorja Velikega (590–604), predvsem znamenita Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum) Pavla Diakona iz konca 8. stoletja. Le-ta je črpal podatke iz starejših virov, ki so nastali na področju današnje vzhodne Furlanije in južne Tirolske. Vsi ti podatki nam omogočajo sklepati, kdaj je slovanski val v glavnem že prekril ozemlje vzhodno od področja bojov in tako posredno kažejo zaključek poglobljenega slovenskega naselitvenega vala v Vzhodne Alpe in zgornje Posavje.

Naselitev v avarskemu neposrednemu pritisku odmaknjenih hribovitih in goratih predelih je omogočila in olajšala alpskim Slovanom začetke samostojnega razvoja, ki ga je pospešilo tudi srečanje s staroselci v novi domovini. Za nadaljnji samostojni razvoj pa je bil pomemben tudi upor čeških in moravskih plemen proti Avarom ali Obrom (leta 623) in neuspelo obrsko

obleganje Carigrada (leta 626). Vse to je omogočilo alpskim Slovanom, da so se otresli obrske nadoblasti. Združeni v posebni »krajini Slovanov« (marca Winidorum) pod knezom Valukom, so se pridružili slovanski plemenski zvezi pod vodstvom kralja Sama (623–658) in hkrati z ostalimi slovanskimi plemeni odbijali napade germanskih vojsk (leta 631) in poskuse širjenja krščanstva. Do sredine 7. stoletja se je za to »krajino Slovanov« uveljavilo novo ime »Karantanija«, ki se je razširilo od knežje prestolnice Krnskega gradu (civitas Carantana – Karnburg) na celotno področje kneževine. Kneževina Karantanija, ki je obsegala jedro Vzhodnih Alp ob zgornji Dravi in zgornji Muri, se je ohranila kot najstarejša po virih znana slovanska država samostojna tudi po razkroju slovanske plemenske zveze po Samovi smrti (l. 658), ko so Obri vnovič vsilili svojo nadoblast Slovanom ob Donavi, zgornji Savi in ob Soči.

Ves ta razvoj je pospeševal družbeno diferenciacijo in razslojevanje med Karantanci in krepil oblast njihovega kneza, ki se je predvsem opirala na nastajajoče domače plemstvo »primores«, kosezi. Že v prvi polovici 8. stoletja je postala knežja oblast dedna v moški veji knežjega rodu, vendar je vseeno vsakega novega kneza posebej izvolil zbor kosezov ter mu ob navzočnosti ljudstva v posebnem obredu ustoličenja na knežjem kamnu na dvorišču Krnskega gradu izročil oblast. Obred, čigar opis in zapis (njegova izgubljena predloga je nastala v 11. stol.) ohranja v bistvu še poglobljenote poteze iz stare karantanske dobe, se je ohranil, postopno spreminjan po zgledu raznih fevdalnih obredov te vrste do 18. marca 1414, ko je bil zadnji ustoličen koroški vojvoda Ernest Zelezni in je predstavljal zaradi ustoličenja vojvode po kmetu iz vrst kosezov ter zaradi slovenskega obrednega jezika nenavadno izjemo v fevdalni Evropi. V zadnjem obdobju svoje-

Moste – Sv. Martin – broša, najdena pred prvo svetovno vojno

ga obstoja je ta obred zbujal izredno pozornost. Njegov opis pri Jeanu Bodinu (De la Republique, 1576) je bil celo eno od izhodišč Tomasu Jeffersonu pri oblikovanju njegove ameriške »deklaracije o neodvisnosti«.

Ko je v prvi polovici 8. stoletja ponovno narasla moč Obrov in se je začel ponovni njihov pritisk na Karantance, so se ti okoli leta 740 povezali s svojimi dotedanjimi sovražniki Bavarci. Leta 743 so pomagali Bavarcem v brezuspešnem boju zoper Franke, okoli leta 745 pa so Bavarci pomagali Karantancem odbiti napad Obrov, toda hkrati so se morali Karantanci podvreči vrhovni oblasti frankovskih »kraljev«. Tako je bila Karantanija kot notranje samostojna polvazalna kneževina z domačimi knezi na čelu vključena v frankovsko državo. Novo tujo vrhovno oblast je sprva predstavljal bavarski vojvoda, po začasni odpravi le-teh (788 do 826) pa neposredno frankovski kralj oz. cesar po letu 800.

V zvezi z uveljavljanjem in širjenjem tuje nadoblasti Bavarcev oz. Frankov se je začelo širiti v Karantaniji tudi krščanstvo, ob podpori domačih knezov in plemstva. Ker se je vzporedno s širjenjem krščanstva utrjevala tudi tuja oblast in se uvajal fevdalni red, so se svobodnjaki večkrat uprli širjenju krščanstva, zlasti v letih 769–772, toda upori so bili končno s pomočjo Bavarcev knezu Valtunku (leta 772) strti. Vendar je širjenje krščanstva olajševala predvsem po Irčih povzeta misijonarška metoda salzburske škofije, ki je močno upoštevala prvotne stare šege in ljudski jezik pri molitvah kakor frankovski cerkev. Tako so ob tej misijonarški dejavnosti, med koncem 8. in sredino 9. stoletja, nastali slovenski molitveni obrazci, ki so se ohranili v delno spremenjenih oblikah v poznejših srednjeveških rokopisih (Brežinski spomeniki, Rataški rokopis) in ljudske pesmi.

Konec 8. stoletja so Franki premagali in uničili obrsko državo in si podvržili Slovanov v Posavju, Panoniji in ob Donavi. Slovenske kneževine so ohranile notranjo samostojnost in domače kneze, ki pa so bili podrejeni krajiščniku Vzhodne krajine ob Donavi (Karantanija in Zgornja Panonija) in Furlanske krajine (vse ostalo slovensko ozemlje). V cerkvenem pogledu je bilo razdeljeno slovensko ozemlje med nadškofije v Solnogradu in patriarhat v Ogleju, katerega resnični sedež je bil v tem času v Čedadu, tako da ni nastalo v njegovi notranjosti nobeno trajno domače cerkveno kulturno središče. Mejo med obema je tvorila reka Drava z nekaterimi kasnejšimi popravki ob njenem zgornjem toku na dananjem Koroškem. Predvsem pa je propad obrske države omogočil naknadno doseljevanje Karantancev v Spodnjo Panonijo (današnja zahodna Madžarska in Slavonija) in okrepitev tamošnjega slovenskega življa; po frankovski osvojitvi Istre (leta 788) so se začeli Slovenci naseljevati tudi na severni del tega polotoka. Toda udeležba Karantancev in prebivalcev kasnejše Kranjske pri uporu spodnjepanonskih Slovanov (leta 820), pod vodstvom Ljudevita Posavskega, s središčem okoli Siska in vzhodno Bolgarov v Spodnjo Panonijo ter njihova začasna osvojitve Slavonije (827–838) so povzročila precejšnje spremembe položaja in stanja slovenskih pokrajin.

Frankovska oblast se je po teh dogodkih okrepila z vojaško-upravno reformo leta 828, v Karantaniji že leta 820, s katero so bile slovenske kneževine spremenjene v mejne grofije pod upravo nemških grofov. Slovensko zemljo je začel cesar podeljevati svojim podanikom – nemškim fevdalcem, ki so postopoma preplavili in absorbirali tudi začetke domačega plemstva, slovenskega kmeta pa so s širitvijo organizacije zemljiškega gospodarstva postopoma potiskali

(Nadaljevanje na 26. strani)

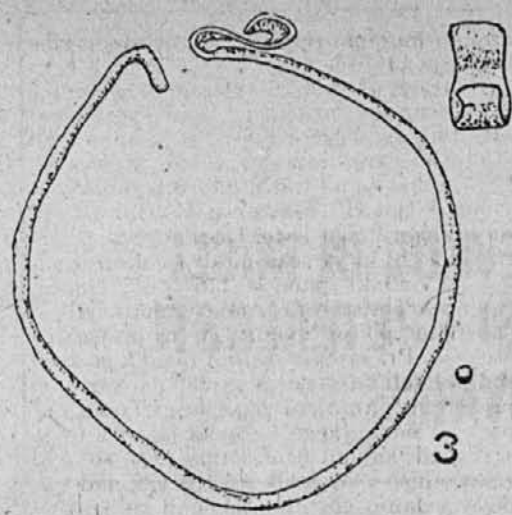
v podložništvo. Uvajanje fevdalnega reda je bilo zvezano z bistvenimi spremembami v vaški organizaciji in poljedelstvu. Poprejšnja združena vas z neustaljenim njivskim področjem je bila preurejena in spremenjena v stalne hube, ki so bile podrejene graščini. Vendar je ta proces trajal več stoletij in bil v celoti končan šele koncem 11. stoletja. Hitreje je ta proces napredoval na področju Podonavja, v Karantaniji in osrednjem delu Panonije, kakor v Posavju in v Slovenskem Primorju, ki ju je zajel šele od konca 10. stoletja dalje. S to pritegnitvijo slovenskega ozemlja v oblike tedanjega evropskega gospodarstva in s širje-
m ter uveljavitvijo krščanstva, so se tod pojavljale tudi druge oblike duhovnega in materialnega življenja v frankovski državi.

Neposredni nosilec teh oblik je bilo kmetstvo, ki je po zaključku tega procesa lo na vrhu fevdalne družbene lestvice li v slovenskih deželah. V pretežni večini bilo le-to, vsaj v svojem najvišjem in vplivnejšem delu, nemškega izvora in je neje postalo ena izmed najpomembnejših preprek samostojnega slovenskega narodnostnega in kulturnega razvoja. Vendar v 9. stoletju prevladovala znotraj slovenskega razvoja še vedno predvsem domače težnje in prvine, oprte na domači porajajočega se višjega sloja fevdalnega kmetstva.

V zvezi s slabitvijo in notranjim razkrofrankovske države sredi 9. stoletja ter vrnostjo Rastislavovih Velikomoravje poskušal knez Kocelj v drugi polovici 9. stoletja v Spodnji Panoniji zgraditi fevdalnih temeljih samostojno slovensko državo. Vladal je v letih od 861 do 874 in bil zadnjih pet let samostojen knez. Na njegovo pobudo se je v zvezi s težnjami po samostojnosti začela politika, kulturna in vojska akcija bizantinskega poslanstva pod vodstvom solunskih bratov Konstantina (826–869) in Metoda (812–885), ki sta bila za spodnjepanonsko državo bistvena pomena. Tu se je porodila zahteva po samostojni slovenski samostojni nadškofiji. Ljavilo se je zahodno bogoslužje v slovenskem jeziku, nastal je prvi slovenski zakonik (Zakon sudni ljudem), slovenska vena književnost pa je sprejela tudi starejša karantanske molitvene oblike. V političnem smislu pa je za to obdobje pomembna predvsem povezava s celjske kneževine z veliko moravsko samostojno državo na severu pod vodstvom Rastislava in Svetopolka. Vendar pa je tudi ta samostojna spodnjepanonska država, ki je nastala v letih od 874 do 896, pod pritiskom zvezi z njo, hitro propadel pod pritiskom vzhodnofrankovske posvetne in cerkvene oblasti. Vseeno pa je tudi kratkoročno povezovanje z Velikomoravci v veliki odmevali tudi v tedanjem vsakdanjem življenju v Spodnji Panoniji in njenih materialnih arheoloških ostankih.

Poleg splošnega frankovskega okvira pa so se tudi posebej domači slovenski razvoj in njegova povezanost domačega prebivalstva v tem, da se je v drugi polovici 9. stoletja združilo skoraj vse slovensko ozemlje v t. i. »karantanskem kraljestvu« v zvezi s še zmeraj živim izročilom slovenske kneževine Karantanije ter v uveljavljanju imena »Karantanci« kot etničnega imena za Slovence. Toda konec 9. stoletja je madžarski vdor v srednje Podonavje pretrgal ta razvoj. Okoli leta 900 so si Madžari podvrgli slovenske pokrajine v Panoniji in zgornjem Posavju, pretrgali ob Donavi zvezo med zahodnimi in južnimi Slovani ter tako omejili Karantanijo na notranjost Vzhodnih Alp.

Ko so Nemci po zmagi nad Madžari pri Augsburgu (leta 955) v sedemdesetih letih 10. stoletja ponovno osvojili večino slovenskega ozemlja – Madžari so si trajno pri-

Obsenčnik iz Smokuča

držali le del zahodne Panonije, kjer je slovenski živelj zamrl že do konca 11. stoletja – ter ga pridružili svoji srednjeveški državi, se je zdelo, da se bo obnovila tudi nekdanja karantanska enota, čeprav le v obliki fevdalne povezanosti in nič več povezana s staro karantansko ljudsko tradicijo. Vnovič osvojeni slovenski predeli so bili namreč organizirani v obliki vrste fevdalnih mejnih grofij, t. i. »krajine«. Do začetka 11. stoletja so bile te krajine še združene v fevdalnem okviru vojvodine Karantanije, nato pa so se postopno ločile od nje in se razvijale kot posebne dežele, medtem ko se je vojvodina Karantanija postopno zmanjšala na kasnejšo Koroško. S tem se je začelo slovensko ozemlje deliti na ti. »historične« dežele, spomin na karantansko skupnost se je sicer ohranjal še nekaj stoletij, vendar je nezadržno odmiral. Prav ko so nastajali v 11. stoletju začetki zgodovinskih dežel, je tekkel v njih h kraju tudi proces oblikovanja fevdalne družbe, pa tudi cerkvena organizacija je dobila okoli leta 1100 tiste oblike (pražupnije, itd.), ki so ostale v veljavi dolga stoletja. Razen po posebnosti jezika slovenskega prebivalstva, se vsakdanje življenje v teh pokrajinah skoraj ni več razlikovalo od življenja v sosednjih srednjeveških deželah.

Pravkar podani zgodovinski skici slovenskega zgodnjersrednjeveškega razvoja, ki temelji na historičnih virih, moramo kot primarni vir in dopolnilo dodati še arheološke najdbe, ki so predvsem za področje današnje Slovenije in s tem tudi Gorenjske za sedaj edini vir za proučevanje naselitve in razvoja do 11. stoletja, ko se tudi tod pojavijo pisani viri.

Arheološke najdbe z našega ožjega in širšega prostora, ki pripadajo našim prednikom so razmeroma številne, a zelo enostranske, ker so nam znana predvsem grobišča. Takoj pa je treba poudariti, da gre v večini primerov za pred nedavnim odkrita dejstva in rezultate, ki so bili do sedaj neznani in ne registrirani v znanstvenem smislu. V vseh primerih gre za slučajno odkrite najdbe.

Na prostoru tik zahodno od cerkvenega obzidja cerkve sv. Martina v Mostah, so leta 1913 pri kopenju jame za apnenico našli v globini okoli 40 cm na 14 do 16 skelčnih grobov s pridatki. Skeleti so ležali v strnjeni vrsti in bili usmerjeni v smeri zahod-vzhod s pogledom proti vzhodu. Skeleti so bili po pričevanju očitno precej dobro ohranjeni in so imeli naslednje pridatke: nože, keramične lončke, prstane, uhane in obročke, ploščate okrogle fibule oz. broše in menda tudi zapestnice. Ker je ta najdba sodila v sklop del pri izgradnji HC Završnica, ki jo je gradilo dunajsko gradbeno podjetje Redlich & Berger, je vodja gradnje inž. Schosberger poskrbel, da so kosti

prepeljali na pokopališče na Breznico in jih pokopali, nekaj najdb oz. grobnih pridatkov pa so v kartonski škatli poslali na srez v Radovljico, od koder so kasneje po raznih ovinkih prispeli v Narodni muzej v Ljubljani. Pri tem moramo upoštevati, kar so potrdile tudi nekatere priče, ki so bile pri najdbi sami prisotne, da si je marsikdo izbral kak predmet za spomin. Prav tako v tem primeru ne moremo govoriti o kaki dokumentaciji in posameznih grobnih celotah, kajti celotna rekonstrukcija te najdbe temelji zgolj na osnovi pričevanj in ohranjenega grobnega inventarja, ki se nahaja v Narodnem muzeju. Tu pa nahajamo pet obsenčnih obročkov s koničnimi zaključki, tri v lite luničaste uhane z emajliranim okrasom, en kovan luničasti uhan z vrezanim geometričnim okrasom in okroglo brošo s stiliziranim motivom panterja in križa (K. Dinklage, Germanen – Erbe 5–6, 1941, 69 s., Abb. 25, 29, 31, 37; A. Valič, Jeklo in ljudje I, 1964, 477 s., sl. 135). Vsi ti nakitni predmeti in deli noše so izdelani iz bron in vključeni pod najdiščnim imenom Žirovnica, kar pa ni točno, kajti cerkev sv. Martina in samo najdišče v njenem okviru z ledinskim imenom »Pristava« se nahaja že na področju vasi Moste (parc. št. 7/9, k.o. Žirovnica). Okoliščine; ki so privedle do te netočnosti moramo pripisati predvsem dejstvu, da še dandanes velja podružna cerkev sv. Martina za »žirovniško« cerkev in ta se je nahajala v času najdbe in omenjenih gradbenih del tako rekoč na skoraj nezazidanem polju (ledinsko ime »V tlakah«) med Žirovnico in Mostami, bližje prvemu, kot matičnemu zaselku in nenazadnje dejstvu, da so bili izvajalci gradnje HC, ki so nedvomno posredovali nepopolne osnovne najdiščne podatke, tuji nemškega porekla.

Razmere po prvi svetovni vojni pa so se v tem smislu vsekakor spremenile. Dela na tem področju, kjer so stale tudi stare upravne stavbe HC Završnica, so se nadaljevala v letih 1919–1920 na severni strani cerkve, tik za cerkvenim obzidjem. Tudi na tem mestu (parc. št. 7/1, k.o. Žirovnica) so pri kopenju temeljev za prvotno leseno stavbo, v kateri so bile nameščene potrebne delavnice, našli nekaj skeletnih grobov. O tej najdbi nimamo natančnejših podatkov, vendar moremo s precejšnjo verjetnostjo predpostaviti, da od tod izvira kovan bronast luničasti uhan z geometričnim okrasom, ki se nahaja tudi v Narodnem muzeju v Ljubljani pod najdiščem Moste. Pod istim najdiščnim podatkom se nahaja tudi bronast obsenčni obroček (ANSI, 1975, 168 s.). Vsekakor je pri tej najdbi še precej nejasnosti, ki gre tudi na rovaš pomanjkljivih podatkov v Narodnem muzeju in ni izključeno, da bi jo lahko pripisali kakemu drugemu najdišču na področju Most, za kar, kot bomo videli, obstojijo realne možnosti.

Nadaljnje najdbe z ožjega območja sv. Martina pa so nam znane iz časa po drugi svetovni vojni. Leta 1957 so pri širjenju gospodarskega poslopja tik za južnim obzidjem cerkve (parc. št. 7/4, k.o. Žirovnica) v zemlji našli človeško lobanjo, vendar morebitnih pridatkov niso zasledili. Sorodne najdbe so bile odkrite tudi na prostoru znotraj cerkvenega obzidja tekom zadnjih petnajst let ob priliki raznih del (npr. pri sajenju dreves, polaganju električnega kabla, itd.), vendar brez natančnejših podatkov. Tudi predmeti se niso ohranili oz. jih za sedaj še ni bilo mogoče zaslediti.

V sklopu že omenjenih poskusnih kontrolnih izkopavanj, ki so bila izvedena leta 1980 in so imela namen preveriti zgoraj omenjene starejše najdbe pri sv. Martinu, se je pokazala potreba po zaščitnem izkopavanju v lopi cerkve zaradi obnovitvenih del, ki so sočasno potekala v njej. Izkop je zajel celotni predel nekdanje lope. Pri tem so bili v globini okoli 30 cm odkriti skeletni grobovi s pridatki, ki so ležali v značilni za-

hodno-vzhodni legi in bili razporejeni v gosti vrsti. Na razmeroma tesnem prostoru je bilo pokopanih šestnajst odraslih pokojnikov in pet majhnih otrok. Skeletni odrasli so bili zelo dobro ohranjeni. Pridatki naki so bili odkriti pri štirih odraslih in otroku starem okrog 13 let. Zastopani so bili značilni prstani krožnega in polkrožnega preseka, obsenčniki s koničnimi zaključki, par profiliranih obsenčnikov ali uhanov krožne oblike s priostrenimi nesklenjenimi zaključki, par luničastih uhanov z emajliranim rastlinskim okrasnim motivom in del pasne sponse. Vsi predmeti so bili izdelani iz bronu.

Vse navedene okoliščine (način pokopa, grobni inventar) nam na območju cerkve sv. Martina v Mostah izpričujejo obstoj obsežnejše staroslovanske nekropole, kakršne so znane v drugi polovici prvega tisočletja našega štetja na področju današnje zahodne in južne Slovenije, Avstrije (Koroška, Štajerska do okolice Dunaja) ter Furlanije. V zgodovinskem smislu moremo to področje v nekoliko širšem oziru pripisati karantanskemu kulturnemu krogu. S kulturno-kronološkega stališča delimo dandanes te ostanke naših prednikov v dve časovno in kulturno različni stopnji, ki pa imata nedvomno kontinuiteto. Starejša, ki časovno sovпада nekako s časom dominacije Obrov oz. Avarov nad Slovani pojmuje kot avaro-slovansko kulturo (7. do 8. stoletje) ali karantansko kulturno stopnjo in mlajšo ketlaško kulturo (od srede 9. do 11. in ponekod še vključno začetke 12. stoletja), ki je dobila ime po najdišču Kötlach (slovensko Kotlje) na današnjem avstrijskem Semmeringu. Ta delitev je razmeroma toga in je rezultat dejanskega stanja raziskav te problematike. Problematičen je predvsem pojav najstarejših slovanskih sledov. Med obema kulturnima stopnjama pa ločimo tudi nekakšno vmesno prehodno obdobje.

Starejše karantanske stopnje oziroma skupine na našem najdišču za sedaj ne poznamo v tistih karakterističnih oblikah kot nam je znana z grobišč Bled-Pristava II (J. Kastelic-B. Škerlj, Dela SAZU 2, 1950, 29), Kranj-farna cerkev (J. Kastelic, 900 let Kranja, 1960, 45 ss.) in dr. Nedvomno pa je zastopana skupina grobov s keramiko, noži in kresili. Na to nam kažejo omenjena pričevanja. Ta skupina slovanskih grobov, ki je vzporedna starejši stopnji in se pojavlja v njenem sklopu na istih ali povsem samostojnih nekropolah, je prenehala z nastankom ketlaške kulturne stopnje in bila na tem prostoru njen predhodnik. V okolici je zastopana predvsem na Bledu-Vila Bled (R. Ložar, Glasnik Muz. društ. z. Slov. 10, 1929, 58 ss.), Srednjih Bitnjah (A. Valič, Arh. vestnik 13-14, 1962-63, 570 ss.) in v posameznih grobovih na Bledu-Brdo (W. Schmid, Carniola 1, 1908, 26 ss.), Smokuču (najdba iz leta 1979) in dr. Ti grobovi so tudi sicer zemljepisno precej široko razprostranjeni, saj segajo od področja severno od srednje Donave do Dalmacije, Istre in zahodne današnje Slovenije. V njih moramo videti tradicijo prvotnega načina slovanskega grobnega običaja, ki pa se je v vzhodnejših predelih močneje uveljavil.

Za mlajšo ketlaško kulturno stopnjo so značilni obročki s konusi na koncih, okrogle ploščate fibule-broše, luničasti uhani in prstani okroglega, polkrožnega ter traka-stega preseka. Predmeti so v večini izdelani z vlivanjem in so lahko bronasti ali iz zlahtnejših kovin (npr. srebra). Nov element v tehniki okraševanja je uporaba ti. celičnega emalja, ki je v rabi predvsem pri uhanih. Javlja pa se tudi tehnika vrezovanja in tolčenja (broše). Motivi okrasa so vzeti iz rastlinskega in živalskega sveta, geometrični motivi in celo antropomorfne upodobitve. Vsi ti motivi imajo že v precejšnji meri izražene in zastopane krščanske simbole. Tej ketlaški kulturni

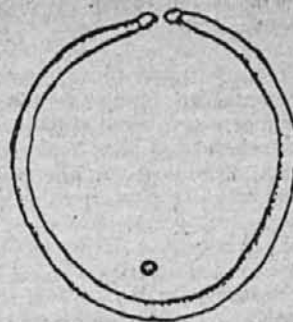
stopnji moramo pripisati vse ostale najdbe z našega najdišča.

Naslednje najdišče, ki ga najverjetneje tudi moramo pripisati staroslovanskemu obdobju, na področju Most pa se nahaja na skrajnem severozahodnem delu tega zaselka. Nahaja se na terasi nad sotočjem Save Dolinke (jez HC Moste) in Završnice in to na desnem bregu le-te. Dandanes je to vrt (Moste 72), ki ga seka na dva dela priključek na viadukt (parc. št. 1167/4-5, k.o. Žirovnica). Najstarejše znane najdbe od tod so znane po pričevanju že iz prejšnjega stoletja. Pri sajenju sadnih mladik so povsod naleteli na skeletne grobove o kar nam priča tudi ohranjeni zapis msg. Toma Zupana, smokuškega rojaka iz l. 1898: »... Pred kakimi tridesetimi leti so nad zadnjo hišo v Mostah, pri Rožiču, nad Čopovo sedanjo gostilno, izkopali veliko človeškega kostovija. Vsesploš se je tako sodilo, da so to takrat padli vojaki...« Povedati je pri tem treba, da so se po tradiciji na dan sv. Matevža (21. 9.) leta 1813 v Mostah spopadli za most Avstriji in umikajoči se Francozi in ljudje so pripisovali odkrite skelete padlim francoskim vojakom. To tolmačenje pa se je tudi v sorodnih primerih drugod navadno izkazalo za netočno in gre skoraj po pravilu v takih slučajih za arheološka najdišča - grobišča. Temu tolmačenju oporeka tudi strogi tedanji predpis o pokopavanju v blagosloveljeno zemljo na pokopališčih in nenazadnje izredna razprostranjenost ter velikost grobišča, o čemer nam pričajo že omenjene in nekatere kasnejše najdbe. Le-te so pri vsakokratnih zemeljskih delih prihajale na dan na vsem omenjenem področju (vrt-terasa): leta 1912 ob priliki postavljanja starega lesenega kozolca, okoli leta 1930, ko so širili na škodo najdišča staro cesto na izhodu iz Most v smeri Jesenic, na začetku sedemdesetih let ob gradnji žage nad omenjenim krakom nove ceste in viaduktom in nazadnje jeseni leta 1979 pri kopanju jame za drog električne napeljave ob levem robu stare ceste, na skrajnem vzhodnem robu vrta. Vse omenjene okoliščine so podane na osnovi prič in skromnega pisanega vira. Podatki so več ali manj, razen v zadnjem primeru, ko je bil odkopan vzhodno usmerjen skelet, neznatni in skrajno pomanjkljivi. O eventualnih najdbah kulturnih pridatkov zaradi značaja teh najdb za sedaj ni možno ugotoviti ničesar. Morda obstoji teoretična možnost, da že omenjeni uhan in obsenčnik, ki se nahajata v Narodnem muzeju pod najdiščem »Moste«, pripisemo temu najdišču. Za sedaj je najverjetneje treba to nekropolo pripisati Slovanom in počakati na poskusna arheološka izkopavanja.

V Žirovnici, na prostoru vzhodno in južno od današnje pošte se je razprostirala naslednja staroslovanska nekropola. Tudi ta je bila odkrita slučajno pred nedavnim.

Pri adaptaciji stanovanjske hiše (Žirovnica 7) je bil junija leta 1969 slučajno najden v globini 70 cm vzhodno orientiran skeletni grob (parc. št. 47/10, k.o. Žirovnica). Grobna jama je bila obdana s prodniki. Pokopan je bil odrasel individuum, vendar grobnih pridatkov niso zasledili. Grob je bil kasneje uničen. Nekaj južneje od te lokacije pod današnjo cesto Žirovnica-Begunje, pa je bilo pri delih sorodnega značaja v drugi polovici junija leta 1971 (Žirovnica 85) v globini 20 cm pod nekdanjim podom hiše odkritih več skeletnih grobov, ki so bili usmerjeni s pogledom proti vzhodu in so nekateri med njimi imeli pridatke (parc. št. 112/5). Kasneje so grobove uničili: pridatki so se porazgubili, vendar je bilo možno s primerjavami in po opisih identificirati prisotnost obsenčnikov iz bronu, kostni material pa je bil delno odnešen na postajo ljudske milice na Jesenicah.

Identične najdbe pa so zasledili že pred zadnjo vojno ob priliki gradnje vodovoda

Levo obsenčnik iz Most

in gradnji nekaterih sosednjih hiš (Žirovnica 86). Ta nekropola pa se je razprostirala še nadalje proti jugu, preko železniške proge in postaje, kjer so leta 1951 pri gradnji hiše (Žirovnica 72) in pri kasnejših delih na vrtu našli več skeletnih grobov. Grobove same so sicer uničili, vendar nekaj ohranjenih pridatkov (zapestnice) da misliti na starejši-antični oz. kasnoantični čas. Če upoštevamo trenutne zaključke, moramo nedvomno na tem mestu pričakovati podobno situacijo kot pri cerkvi sv. Martina v Mostah in predvidevati precej obsežno grobišče.

Podobno situacijo nahajamo tudi nad današnjo vasjo Breznica. Konec šestdesetih let je bilo nad vasjo, na mestu, kjer je nekoč stala med leti 1821 in 1830 podrtja cerkev sv. Nikolaja (podružnica stare rodinske fare), ob izkopu gradbene jame za stanovanjsko hišo (Breznica 21 b) slučajno odkritih več skeletnih staroslovanskih grobov, ki pa so bili uničeni. Med materialom, ki se je ohranil, nahajamo poleg kostnega gradiva tudi pridatek v obliki morske školjke iz rodu petcened, ki je na vrhu dvakrat preluknjana in s tem prirejena za obešanje. Podobne primerke nahajamo tudi drugod (npr. Radovljica-farna cerkev) in so značilni za ketlaško kulturo. Predstavljajo krščanski simbol romarja.

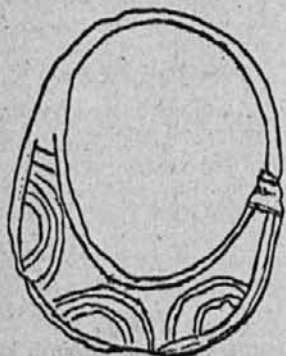
Vse navedene staroslovanske nekropole na ožjem in širšem področju današnje Žirovnice in Most dandanes še čakajo na bodoča sistematična arheološka raziskovanja, ki bodo nedvomno v marsičem osvetlila in razjasnila problematiko naselitve in razvoja naših prednikov v tem predelu današnje Slovenije. Nekoliko več nam je dandanes znano o slovanski nekropoli v Smokuču. Tudi tod so se prve najdbe pojavile slučajno ob priliki gradnje vodovodnega omrežja že leta 1934. Leta 1961 pa so bila izvedena poskusna izkopavanja Gorenjskega muzeja, ki so odkrila sedem vzhodno usmerjenih skeletov otrok in odraslih (A. Valič, Arheol. vest. 13-14, 1962-63, 565 ss.). Med pridatki so bili zastopani prstan s krono in vložnim steklenim biserom ter dva para obsenčnih obročkov, ki so značilni za ketlaško kulturo in sodijo že v 11. stoletje. Na tej nekropoli, ki je situirana sredi vasi ob cesti Žirovnica-Begunje, so leta 1979 pri gradnji kanalizacije odkrili in uničili še dva skeletna slovanska grobova, od katerih je eden vseboval pridatek v obliki z valovnico okrašenega lončka. Ta grob moramo nedvomno uvrstiti v že omenjeno skupino slovanskih grobov s keramiko.

Prenehanje vseh navedenih slovanskih nekropol na našem ožjem področju verjetno najlažje povežemo z nastankom prafare na Rodinah, ki se v listinskem gradivu prvič omenja leta 1163. Le-ta je prevzela s svojo versko organizacijo v svojo domeno tudi pokop mrličev, ki se je poslej vršil na za to določenem in blagoslovljenem pokopališču.

Tipološko bi naše nekropole lahko uvrstili v dva od teh znanih variant: poko-

pališče izven naselja brez sakralne arhitekture in pokopališče okoli sakralnega prostora. Izrazitega »pokopa za hišo« za sedaj še ne poznamo (A. Valič, Arh. vest. 20, 1969, 229 ss.). Nedvomno lahko prištejemo naše nekropole v sklop že znanih grobišč na Bledu (Brdo, »Na grajskem sedlu«, Pristava, Otok, Režica), Zasipu, Spodnjih Gorjah, Bohinjski Srednji vasi, Kranju, Radovljici, Mengšu in dr.

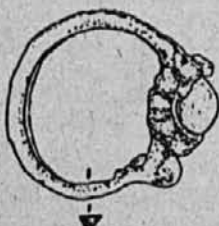
Alpski Slovani so, kot je dognal pokojni Milko Kos v dolgoletnih raziskavah, naselili vse obsežno v uvodu začrtano ozemlje v šestih različnih kolonizacijskih tokovih od vzhoda proti zahodu. Nas zanima predvsem oni tok, ki je privedel naše predhodnike na področje Gorenjske. To je bil ti. posavsko-gorenjsko-obsoški tok, ki se je ozko naslonil na antično izročilo in je preko današnjega Hrvatskega Zagorja poselil področje med Savo in Haložami na

uhán iz Most

severu, področje Celjske kotline, Savinjsko dolino in po robovih Gorenjske ravnine vodil priseljence pod Kamniškimi planinami in Karavankami na eni in pod vzhodje Šmarne gore na drugi strani. V dolino Bače, Idrijsčice in Soče pa je prodril preko Polhograjskega in Škofjeloškega pogorja. Znane arheološke najdbe iz tega časa nam izpričujejo na visokogorenjskem območju sorazmerno gosto poseljenost v prostoru od Tržiča do Jesenic. To so kraji pod Karavankama, Pokljuko in Jelovico. Starejša poselitvena otoka izven tega strnjene kompleksa sta Bohinj in Dovje. Predvsem so bili privlačni prisojni že preje kultivirani predeli. O problemih kontinuitete med romaniziranimi staroselci in novodošlimi Slovani na tem ozemlju in o značilnostih ter problemih, ki so v zvezi s tem na visokogorenjskem predelu, je bilo v tem zapisu že govora (2. nadaljevanje).

Razmere pa se začenjajo spreminjati v končni fazi 10. in v 11. stoletju. Z uveljavitvijo krščanstva in širjenjem nemškega fevdalnega reda, kar je bilo rezultat izgubljene slovenske samostojnosti in vključitve današnjega slovenskega ozemlja v vzhodno nemško cesarstvo, se je začel proces intenzivnega prodiranja tujih fevdalcev in njihovih ljudi iz severnih področij. Začela se je naknadna kolonizacija vrhnje plasti tedanje družbe. Glavna dohodna pot le-te je držala preko Ljubelja in se pri današnji Tržiški Bistrici z enim krakom cepila proti

prstan iz Smokuča

uhán iz Most

zahodu na naše področje. V ta čas sodi tudi kolonizacija doline Tržiške Bistrice od Tržiča navzdol. V tem času je poleg manjših zemljiških posesti nastalo tudi obsežno briksensko posestvo (1004) s sedežem na Bledu, ki se je s kasnejšimi darovnicami (1011, 1040, 1073) le še povečalo. Prvotno je temu gospodarstvu pripadal tudi eden najstarejših gradov v tem okolišju — Gutenberg nad Tržiško Bistrico.

Za 11. stoletje na Gorenjskem pa je značilno, da so iz tega časa ohranjene številne listine in pisani viri, ki nam poleg arheoloških najdb pričajo o razmerah in položaju tod. Kažejo nam na etnično podobo tega ozemlja, za katero je značilno, da je še vedno v veliki meri slovenska. V veliki večini so prebivalci Slovenci, predvsem ljudje s slovenskimi imeni in med njimi številni plemeniti in svobodni — kosezi. Poznamo jih deloma prav v tistih krajih, kjer je starejša slovenska naseljenost izpričana z arheološkimi najdbami (Bled, Gorje, Srednja vas v Bohinju, Žirovnica) in v številnih naseljih v njihovi okolici. Za nekatere, po številu sorazmerno redke priškele od drugod, ki so si tod pridobili imetje in posest, se po virih more dokazati, da so bili po izvoru s Koroškega in Tirolskega. V listinah omenjene priče tujega rodu pa so se na Gorenjskem v glavnem pojavljale le občasno po potrebi (poslu) in nato iz dežele zopet odhajale.

O podobi, razmerah ter razvoju, pa nam arheološke najdbe tako pri nas, kot drugod o najstarejši slovanski naseljenosti in življenju povedo premalo. Da bi bila naša slika popolnejša, bi morali poznati tudi tedanje naselbine. Le-te bi nam spregovorile

o načinu prebivanja, bivalnih objektih in prostorih, o razporeditvi stavb v naselju, obrtni dejavnosti, prehrani, predmetih za vsakdanjo rabo in dr. Toda za sedaj takšnih naselbin skorajda ne poznamo, kar je verjetno posledica dejstva, da tam, kjer so se naselili predniki, so živeli tudi nasledniki in potomci. Kjer je nekoč bila vas, tam je ostala tudi v času kasnejših rodov in nove gradnje ter razne nesreče (npr. požari) so vedno znova odstranjevale sledove starejših.

(Opomba: prikazane risbe predmetov so povzete po naslednjih virih: K. Dinklage, Germanen-Erbe 5-6, 1941; Arheološki vestnik 13-14, 1962-63; Jeklo in Ljudje I, 1964.)

(se nadaljuje)

JANA BERAUS

Njen sin

*»Vrnil se je njen sin,
so govorili po vasi. Po
dolgih letih v tujini našel
pot je k domačiji, kjer
spomladi zgodnje češnje
zacvetó, pod streho ptice
gnezdiyo. Mati mogla ni
očem verjeti, nezadržno
lile so solzé na lica, roké
tresočé so ga po laseh trepljale.
»Lepó je spet domá,« je rekel.
Dolgo v noč sta govorila,
živó sta spomnila se starih dni.*

*»Mati, ne grem nazaj ... Ostal
bom s tabo tu, na rodni grudi.«
Z upanjem v očen ga je glédala.
Ljudje so govorili po vasi:
»... morda sina je našla ...«*

Cveto Velikajne: Doslovče — kroki

PROSTI STAVEK KOT INTROSPEKCIJSKI UČNOVZGOJNI PRIPOMOČEK

UVOD

Namen tega sestavka ni, da bi tako ali drugače obnavljal in ponavljal znana psihoanalitična znanja in odkritja o otrokovi duševnosti: njegovem čustvovanju, reakcijah, kaotičnih stanjih in trenutnih kontradiktornih situacijah na črno beli relaciji. Vendar, če hočem pojasniti, kaj me je napotilo k poizkusu, ki ga bom v nadaljevanju prikazal, moram osvetliti nekatera pomembna področja iz območja otrokovega notranjega sveta.

Iz izkušenj v otroštvu kakor tudi iz opazovanja otrok vemo, da situacije in stanja v življenju doživlja kot povsem bele ali povsem črne. Večina odraslih se pozneje nauči oba svetova združiti, otrok pa te ambivalentnosti v sebi ni sposoben obvladati. (V kolikor verjamemo literaturi in introspekcijskim razglabljanjem njenih junakov, je treba reči, da cel kompleks človekovega čustvovanja in doživljanja tudi pri odraslih ljudeh ni tako preprost in zrelostno razrešen kot bi si morda želeli.) Celo Freudov način razlage nasprotij, ki obstajajo med našim razumom in notranjim življenjem, je na osnovi posebnih antitet (id, ego, superego), da smo lahko vnesli neki razumen red v zmešnjavo naših notranjih doživljanj: ugotavlja Bruno Bettelheim v svoji znameniti knjigi: *The Uses Of Enchantment* (Pomen pravljic)...

Otrokovo doživljanje sveta je že v edipalnem obdobju (od 3.-7. leta) kaotično, četudi se tega morda še ne zaveda, v postedipalnem pa problem postaja vse hujski. Ne more razumeti, da v istem trenutku lahko doživlja ljubezen in sovraštvo, željo in strah, veselje in žalost... Zanj je človek lahko samo junak ali strahopetec, najbolj pameten ali najbolj neumen, dober edipalnem obdobju (od 3.-7. leta) kaotično, četudi se tega morda še ne zaveda, v postedipalnem pa problem postaja vse hujski. Ne more razumeti, da v istem trenutku lahko doživlja ljubezen in sovraštvo, željo in strah, veselje in žalost... Zanj je človek lahko samo junak ali strahopetec; najbolj pameten ali najbolj neumen, dober ali hudoben. Torej vse le v dnevu ali noči: nič ne more biti vmes, del obojega. Pri tem si odrasli težko predstavljamo, kakšne stiske doživlja, koliko duševne energije potroši, koliko jalovega časa se mu izteče, ko razrešuje v sebi te največkrat popolnoma nerazrešljive konflikte. In kar v našem življenju ni razrešljivo poraja v nas strah, nemoč, obup. Človekovi notranji boji so sicer pogoj za zorenje in osebnostno rast, vendar naskakovanje neosvojljivih obzidij vodi slej ko prej v demoralizacijo, v ohranitev volje in ustvarjalnosti. K temu je treba pridati še razne vzgojne prepovedi, zapovedi in omejitve staršev in vzgojiteljev, ki dostikrat stiske in napetosti le še povečujejo, namesto da bi jih pomagale razreševati. Svojo pridigarstvo nadarjenost danes pri vzgoji resda že manj koristimo (čas in razmere!) zato pa je maziljenost z belino čistunstva, ki ima vedno uperjen prst v noč razvrata, še prisotna. Menim, da vsako mitiziranje človeka, pa naj bo družbeno ali individualno, hromi vzgojna prizadevanja vzgojiteljev in staršev. In če je bilo

kdaj potrebno prikazati otroku človeka kot vseobsegajočo možnost, ki ima vso pravico, da enakopravno z nami išče in izbira tisto, za kar ima dispozicije, kar se mu zdi resnično, bogato in lepo, potem je to nesporno danes, ko ga tako rekoč »bom-bandira« vse: Tudi tisto, čemur še zdaleč ni kos; ne fizično ne duhovno.

Vzemimo za ilustracijo nekoliko karikiran primer, ki žal še vedno ni osamljen v naših šolah: obravnava neke umetniško problematične, didaktične zgodbe, katere junak bo zavoljo hudobije na kraju kaznovan. Torej mu ni pomoči! Kazen naj ga izučiti, naj se pokesa, za dejanja morda opraviči. Spremenil se tako ali tako ne bo, ker se ne sme, če hočemo imeti primer za poduk, kakšen človek ne sme biti. Sodil in obsodil ga bo torej »objekt«, ki absolutno ve kaj je prav, ima izdelane norme za etično in moralno vrednotenje posameznika. Junak zgodbe (lahko učenec v razredu!) je tako samo sredstvo za mitizacijo nekih vrednot, nekega abstraktnega človeka, ki si ga morda želimo, a ga v življenju nikjer ni in ga ne more biti, ker je vse na svetu podvrženo večnemu spreminjanju. Učiteljeva vzgojna prizadevanja pa bodo žal tekla v smeri popolne očrnitve hudobneža. Še več: v iskanje možnosti za njegovo moralno diskvalifikacijo. Kar naj bi v učencih stopnjevalo (lažni) občutek dobrote, čistosti, skratka (hinavsko) osrečujoče večvrednosti, ker sami niso taki. In na kraju, da bo pika na i, učitelju manjka samo še posplošitev, ki jo največkrat izsili iz učencev:

HUDOBNEŽ JE SLAB ČLOVEK!

Pa smo tam, kjer vrag tudi muhe žre: slab tekst, kako naj bo drugače? Kaj pa odnosi v razredu, jih morda ne gradimo po istem postopku? Primer naj bo za zgled, med menoj in zgledom pa bo večin strah, ki me bo odvrčal od hudobneža. Taka zgodba in tak učitelj sta identična. Razlika je le v tem, da zgodbo lahko nadomestimo z resnično umetnino, učitelj pa največkrat zavoljo lastne formiranosti ostane, kar je in kar zna. (In kaj je resnična umetnina, npr. pravljica? Univerzalen umetniški svet, v katerem so tisočletne izkušnje človeškega duha, kjer so dobri in zli liki s svojimi dejanji in spopadi med seboj v bistvu junakova-otrokova notranjost; njegova notranja dinamična rast in zorenje k višjim oblikam bivanja, k integraciji vseh plasti človekove duševnosti in uma). Ampak ne mislimo, da nam bo inteligen-ten, kritičen otrok vse to verjel. A toliko prepričljivi in sugestivni vendarle smo, da bo prišel v hudo stisko sam v sebi, ko se bo začel spraševati, kako je s hudobijo pri njem. In s potenciranim nagnjenjem k skrajnostim bo padel iz ene v drugo: rastoči občutek krivde ga bo vodil v obsojanje sebe. Zato je prav, da se vprašamo: Ali ni to prehuda manipulacija z otrokom, z njegovim umom in duševnostjo, ki ima lahko dalekosežne posledice? Namesto, da bi ga osvobajali notranjih stisk: s primerjavo, razlago, posplošitvijo, ilustriranjem določenih občutij, stanj in pojavov v duševnosti, vso problematiko še absolutiziramo – in kar je njihuiše: ustvarjamo

videz njene konstantne nepopravljivosti. Mar ni strašno, da že tako problematičen otrok z muko ustvarjeni notranji red (na črno belih temeljih) skušamo obzidati še z zidovi večnih resnic in obmetati z debelo malto morale. Prepričani, da ga bomo tako obvarovali pred poplavo zla in vseh vrst skušnjav tega sveta. In pri tem neredko spreminjamo sebe v jadikajoča, kričeča histerična bitja, ki dvigajo roke in v svoji vzgojni nemoči uperjajo prst – ta večni kažipot morale – v mladino. Človek je nemalokrat zaprepasčen, kako odklonilen odnos imajo do šole in še posebno do vzgoje mnogi intelektualci. A če poznamo in analiziramo njihove šolske in življenjske skušnje, pridenjo do zaključka: šolska vzgoja je zavirala ali celo onemogočila njihov osebnostni razvoj.

Kako torej preseči stare, preživle oblike vzgoje? Štiske učitelja pri učno-vzgojnem delu danes niso majhne. Časa za študij ima malo, za eksperimentiranje verjetno še manj. Delo z otroki pa dobesedno vpije po obojem hkrati. In kakšen civilizacijski pomen pripisuje danes svet vzgoji in izobraževanju, tudi vemo...

OPIS POIZKUSA

Poizkus je samo eden od večih podobnih, ki sem jih lahko napravil v enem letu pri urah slovenskega jezika v tretjem razredu osnovne šole. Pri tem sem pazil, da je bil popo/noma povezan s predmetom; njegov sestavni del. Sam kot tak ni nič posebnega, odpira pa izredne možnosti za opazovanje, spoznavanje sebe in drugih, za primerjanje med seboj in za sproščanje notranjih napetosti. (Če pustimo ob strani razvijanje estetskih in jezikovnih kvalit.)

(Učenci so po predhodnih temeljnih razgovorih o določenih temah (npr. Strah me je bilo, Bil sem jezen in hudoben, Kadar sem dober in lep, Rad imam, Napravil sem veliko neumnost...) pisali proste sestavke. Sestavke sem nato popravil, preštudiral njihove vsebine, poiskal pove zave med njimi, sestavil naloge in vprašanja za raziskovanje in razgovor. Najbolj karakteristične sem zbral in razmnožil za literarno mapo. Med besedili umetnikov naj bodo izdelki učencev, kar jih za delo izredno motivira. Pri poizkusu morajo sodelovati vsi učenci razreda. Vsebine sestavkov pa je treba tako izbrati, da je že v eni več podobnih ali enakih. Del sestavkov zavoljo stilnih slabosti ne pride v literarno mapo. (Seveda je treba prizadetim učencem stilne pomanjkljivosti dobro pojasniti in jim hkrati vedno nakazovati možnost za drugič. Šele nato jih motiviramo s sestavki iz literarne mape, ki so vsebinsko njihovemu enaki ali podobni.)

Na kraju naj poudarim, da je za tako delo treba ustvariti v razredu vzdušje resnične demokratičnosti, popolnega zaupanja in spoštovanja med učenci in učiteljem. Drugače je bolje, da se stvari ne lotimo, zakaj iskrena izpoved otroka je pedagoški zaklad, ki ga mora učitelj varovati, saj so v njem neprecenljivi darovi za njegovo učenje in izpopolnjevanje. In otrok ov jeziku, v katerem se izpoveduje, je ključ zanj.

B IL SEM JEZEN IN HUDOBEN (prosti sestavek)

Najbolj sem bil jezen in hudoben, ko smo igrali nogomet in sodnik ni priznal gola. Glol sem dal z glavo. Tako sem bil jezen, da nisem hotel igrati. Sodnik me je za dve minuti izključil za kazen. Tistega sodnika bi najraje brnil, četudi ne bi več igral. Čez nekaj časa je bilo konec prvega polčasa. Nato smo se spočili in šele, ko je bil drugi polčas, sem šel igrati. Na koncu

(Nadaljevanje na 30. strani)

smo zmagali z devet proti dva. Zato smo dobili nagrado in majhno darilce, zavito v papir. Ko sem prišel domov, sem povedal mami, da tisti sodnik, ki je sodil, ne zna soditi.

Predrag

b

S sestrico Martino sva šla na smučišče. Pa me ni pustila, da bi se smučal po svoje. Sitna je bila kot osa ...

Do nje sem čutil tako jezo, da bi jo najraje udaril s smučarsko palico. In od hudebe bi ji kar naskrivaj ušel. Doma sva se pobotala.

Borut

c

Nekega dne je moj bratec pripeljal prijatelje: Damirja, Gorazda in Andreja. Razmetali so vse igrače in knjige, kar sva jih z bratcem imela. Vse so pustili razpeta. Ko so odšli ven, mi je ati rekel, naj pospravim vse od začetka do konca. V sebi sem se tako razjezil, da sem potem, ko sem pospravil, legel v posteljo in se pokril z rjuho. Tako sem bil jezen, da nisem vedel ali bi se zjokal ali smejal.

Jaz bi atija najraje mahnil po glavi. Ati je opazil, da na meni ni nekaj vredu. Kupil mi je Zabavnik in »roman«. Potem je jeza popustila.

Roman

č

Nekega dne me je sošolka Tanja prišla iskat, če grem lahko ven. Mamica pa je rekla, da ne, ker se moram učiti. S Tanjo sva se še nekaj minut pogovarjale. Potem je Tanja odšla, jaz pa sem se morala učiti. Ko sem se naučila, je mamica rekla, da moram brati. Bila sem jezna. Ko je šla iz sobe, sem ji pokazala jezik. Takrat bi mamico pretepla s kuhavnico. In z nohti bi jo ščipala. Sklenila sem, da se ne bom pogovarjala. Bila sem jezna dva dni. Potem sva se pobotali. Zelo mi je bilo žal, ker sem bila taka.

Mira

d

Nekoč sva bila z bratcem sama doma. Stara mama je odšla v trgovino. Jaz sem brala knjigo, on pa je nekaj premišljeval. Hotel se je pretepati. Vzel je stol in me hotel udariti. Jaz pa sem vzela dolgo, okroglo škatlo. S stolom me je udaril po nogi, jaz pa njega po glavi. Mene je zelo bolelo, on pa se je jokal. Na čelu je imel rano. Potem je prišla stara mama domov. Rekla je, da sem tako hudobna, da me bo natepla z iztepačem. Vsi smo bili tako jezni, da bi se kmalu stepili. Jaz sem bila najbolj jezna. A sem se bala, da me rie bi stara mama zares z iztepačem. Nato r ni je bilo zelo žal. Ko je prišla mamica z dela, je oba malo pocrkjala. Potlej je bilo vse dobro. Čez nekaj dni je bratcu rana izginila.

Urška

e

Nekega dne sva z Romanom igrala nogomet. Igrala sva zelo dobro. Vodila sva pet dva. Roman je bil v napadu, jaz pa vratar. Ura je bila pet. Stara mama me je poklicala domov. Rekel sem, da igram. Še enkrat me je poklicala. Takrat sem se pa razjezil. Šel sem domov. Čutil sem tako jezo do mame, da bi jo prelomil na pol. Hudobija je čez nekaj časa prešla. Spet sva bila prijatelja.

Viktor

f

Bila sem jezna na mamico, ker me je sončnega popoldneva nagnala pospravljati sobo, čeprav je bila že pospravljena. Rekla je, naj pospravim omaro. Jaz sem bila

jezna, in sem odšla v sobo kuhat mulo. Pospravljala sem zdaj pulover, zdaj srnjco, puli... Ko sem pospravljala s postelje, pa je nekaj pozvonilo. Mamica je odprla vrata. Na vratih je bila sošolka Mira. Prosila je, če se lahko greva igrat. Mamica je rekla, da moram pospraviti sobo. Mira je odšla, jaz pa sem bila tako jezna, da bi mamico peljala v kopalnico in jo tam oštela kot je ona mene, ko sem bila še majhna. Ko sva se z mamico pobotali, me je bilo sram.

Tanja

g

Nekoč sem za rojstni dan povabila prijateljice. Nato smo se igrale na vrtu. Bilo je vse blatno, ja z pa sem hodila kar po blatu. Ko smo šle v hišo, je bilo za mano po tleh vse blatno. Marna je rekla, da moram pomiti celo kuhinjo. Jaz sem se razjezila. Takrat niti govorila nisem z njo. Šla sem v njeno sobo in ji zgrizla in raztrgala ruto. Potem se mi je jeza o hladila.

Lidija

(Teksti iz literarne mape)

7. Poiščite sestavek, v katerem je občutje jeze najbolj opisano. Izpišite oba stavka, ki jo izražata:

8. Kot smo videli se jeza rada spremeni v hudobijo. Na kaj pomislimo, kadar smo hudobni? Na katera dejanja so se pripravljali hudobni avtorji naših izbranih tekstov:

(Odgovori s celimi stavki!)

- a) Brcnil bi sodnika.
- b) Sestrico bi udaril s smučarsko palico.
- c) Očeta bi najraje mahnil po glavi.
- č) Mamico bi pretepla s kuhavnico in jo z nohti ščipala.
- d) Staro mamo bi na pol prelomil.
- e) Mamico bi peljala v kopalnico in jo tam oštela.

9. Zagotovo bi bilo zelo hudo, če bi vsi napravili tisto, kar so si želeli. (Preberem jim želje tudi ostalih učencev!) A dva avtorja smo pri prejšnjem vprašanju vendarle morali izpustiti, ker sta želji uresničila. (v sestavkih d in g)

a) Kako ga je uresničil:

1. (d-sestavke):

2. (g-sestavke):

b) Kaj misliš, zakaj sta to napravila? Sta imela pred dejanjem dovolj časa za razmisliti?

1. _____ 2. _____

Meniš, da je prvi čutil v sebi jezo in hudobijo, ko je udaril?

Drugi je imel torej dovolj časa, da bi lahko razmislil o dejanju, a ga je vseeno izvršil. Zakaj? (Primerjaj njegovo dejanje z ostalimi, neuresničenimi!)

10. Kaj mislite, zakaj hudobne želje tako redko kdaj uresničimo:

- a) ker o vsem premislimo
- b) se bojimo posledic
- c) nas je strah, da bi koga preveč udarili

č) jeza že prej mine
d) ker imamo hkrati nekoga tudi radi (Odgovore napišemo na tablo.)

11. Vsi vaši odgovori so pravilni, vendar se mi zdi, da je prvi: »ker o vsem premislimo« najbolj pomemben. O čem pa premišljujemo, kadar gre npr. za mamico:

- a) da nas ima rada
- b) da skrbi za nas
- c) da nas pocrkla, objame ...
- č) da nas uči in varuje
- d)

Toda ali ni tudi ona včasih jezna in hudobna:

12. Kot smo videli, lahko jezo in hudobijo v sebi premagamo. Kako se navadno počutimo po taki zares veliki zmagi: (Glej sestavke!)

13. Pa menite, da je dovolj, če o svoji trenutni jezi in hudobiji samo razmislite? Kaj pa če npr. mamice ne bi imeli radi, ker

RAZISKAVA JEZE IN HUDOBIJE V PROSTIH SESTAVKIH

1. Iz vaših sestavkov je razvidno, da največkrat čutite jezo in hudobijo do:

- nogometnega sodnika (1 primer)
- sestrice (3 primeri)
- očka (5 primerov)
- mamice (10 primerov)
- bratca (2 primeri)
- stare mame (2 primera)

(Upoštevamo proste sestavke celega razreda.)

2. Sodeč po nalogah ste najpogosteje jezni (hudobni) na mamice. Zakaj? (Prejšnja raziskava »ljubezni« pa je pokazala, da jih imate najraje.)

3. Do katerih ljudi torej - med drugim - pogosto čutimo tudi jezo in hudobijo?

4. Smo najprej jezni in potem hudobni ali obratno? Meniš, da se hudobija razvije iz jeze? (Glej tekste!)

5. Vzroki za jezo so v izbranih prostih sestavkih različni. Naštejte jih:

- a) slabo sojenje
- b) sitnost sestrice
- c) nepremišljen očetov ukaz
- č) mamičina prepoved izhoda zavoljo učenja
- d) bratceva želja po pretepanju
- e) klicanje stare mame - prekinitev igre
- f) mamičina neupravičena zahteva
- g) mamičina upravičena zahteva

(Učenec naj sam presodi, kdaj so bile zahteve staršev upravičene in kdaj ne.)

6. Dve dejavnosti sta najpogostejši vzrok za vašo jezo, ker jih morate opravljati takrat, ko bi se radi igrali, šli na sprehod, ko vas pokliče ošolec in podobno:

ne bi skrbeli za vas, vas ne bi objela, ne varovala... Bi tudi tako lahko obvladali jezo in hudobijo v sebi?

Razgovor:

14. Kaj je torej tisto, s čimer (skupaj s pametjo) premagamo nevarna čustva?

15. Svoje sestavke zaključujete: jeza je popustila, je minila, se je ohladila, hudobija je prešla... Sliši se kot bi rekli: nebo se je zvedrilo. Toda kaj bi bilo, če jeza ne bi popustila in bi hudobija ne prešla? Kakšen bi človek ostal?

16. Ljubezen in pamet zmagujeta nad jezo in hudobijo v nas. A še vedno so med nami ljudje, ki ljubezni skorajda ne poznajo, ali pa je njihov razum bolan, zato so njihova dejanja včasih kruta in strašna. (Večkrat so opisana v časopisih). Kako pravimo takim ljudem?

Razgovor:

17. Oglejmo si nekaj slovenskih pregovorov in rekov, ki nam pripovedujejo o jezi in hudobiji v človeku. (Ljudje so prišli do teh spoznanj skozi dolga stoletja, ko so razmišljali o jezi in hudobiji (tako kot mi danes!), o hudobnih ljudeh in njih dejanjih, o vzrokih: zakaj človek postane hudoben...)

Razgovor:

Hudobnež se boji svoje sence.

Je hudoben, da se ga še hudič boji.

Čuvaj se hudobnega človeka! Če se ti usede na suktnjo, ne reci mu, naj se privzdigne, ampak odreži in beži.

Vsaka hudobija se prej ali kasneje kaznuje.

Tam ostani, kjer pojo, hudobni pesmi nimajo.

Kdor v jezi pije in v žalosti molči, nikdar dolgo ne živi.

Jeza stran. Jezen je na ves svet. Jeza škoduje.

Opombi:

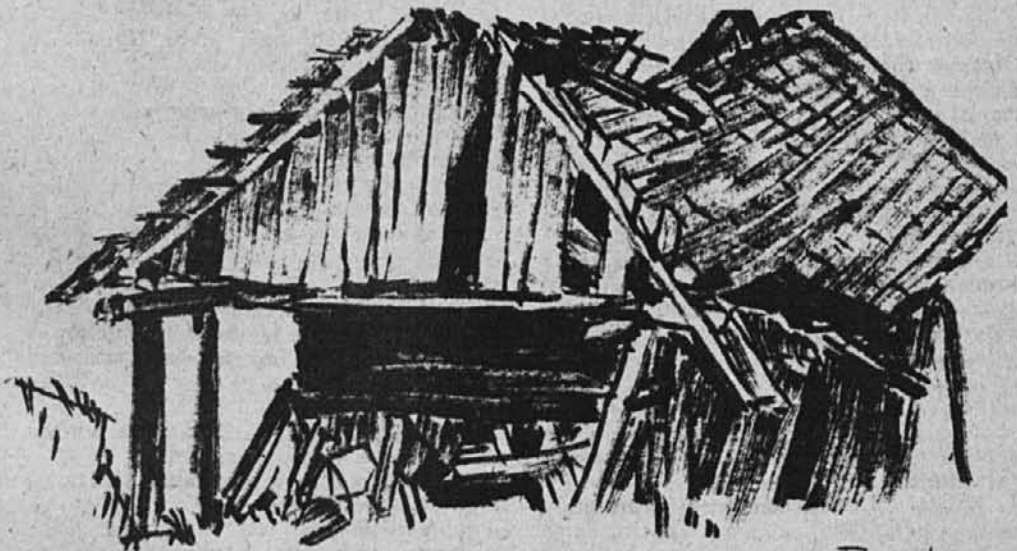
- Pri raziskavi jeze in hudobije v prostih sestavkih je za boljšo ilustracijo postopka nekaj nalog rešenih - v praksi preverjenih.

- O razvijanju sposobnosti za razumevanje psiho-socialnih odnosov v tem sestavku ni govora, četudi bi opisani način dela k temu nedvomno dosti pripomogel.

skicirano 4/12. 2015
B/C.

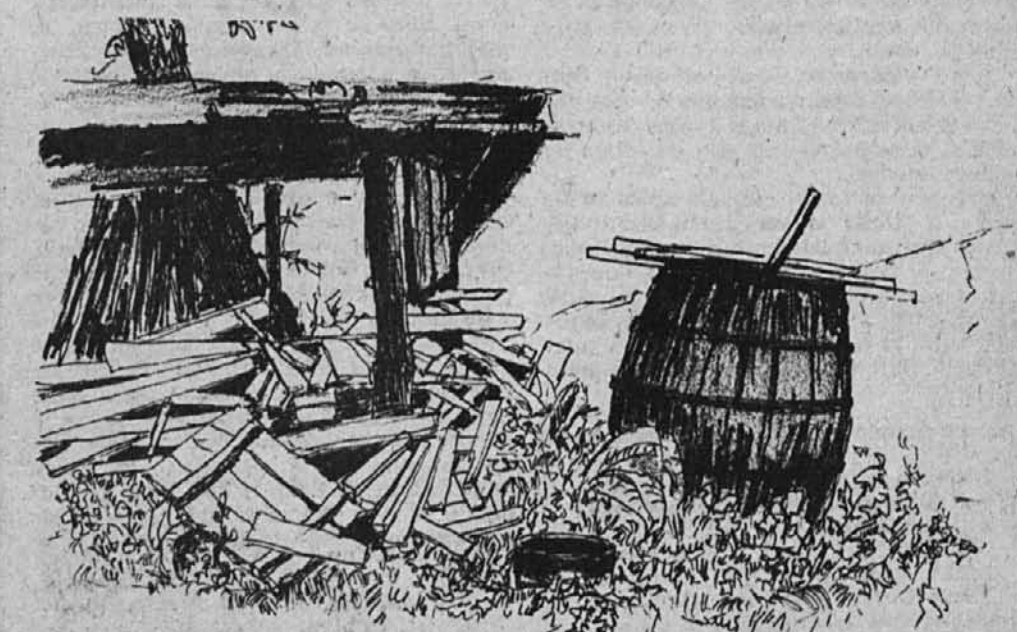
Branko Čušin: Na Vršiču - kroki

27. 6. 1999. ostnula

Tomaz

Tone Tomazin: Podrtija - kroki

26. 11. 2004. 12. 12.

Tone Tomazin: Na kmečkem dvorišču - kroki

ČRTOMIR ŠINKOVEC

Otroci sprašujejo

»Kaj najlepše je v aprilu?«
- Češnje v cvetju sredi jase.
Mladim češnjam v belem krilu
sonce češe bele lase. -

»Kaj je čudovito v maju?«
- Češnje zrele, češnje rdeče.
Češnje so podobne mlaju,
vrh na njih je mlade sreče. -

»Kdo pa se na češnjah smeje?«
- Vrabc, glejte jih, požrešne!
Vrabcem ni težko na veje,
ni težko jim brati češnje. -

ČRTOMIR ŠINKOVEC

OPICA IN VINO

Pod goro Fudžijama je živel prebrisani lovec Nagajoši. Ob robu gozda je imel lepo leseno hišico in vsak dan je hodil na lov. Imel je srečo: z lova je prinašal polno bisago divjačine, zelo pa si je želel ujeti živo opico.

»Jo že imam!« je iztuhtal zvito nakano, vzel veliko skledo, jo napolnil z riževim vinom ter jo postavil pod drevo kraj gozda. Tam je namreč večkrat videval opice; igrale so se in uganjale svoje norčije.

Opica pa, ki je čepela na veji drevesa, je vse to videla in si dejala:

»Ne, ne boš me ukanil, zviti lovec, ne, ne boš me!«

Premeteno je še pomežiknila za odhajajočim lovcem in previdno splezala z drevesa. Ogledati si je hotela, kaj je prismojnjeni Nagajoši nalil v skledo.

Iz skleda pa je čudovito dišalo in tekočina se je sama od sebe ponujala: pij me! Opica se je na vso moč oblizovala in cmokala z jezikom, vendar je pametno zamodrovala:

»Nagajoši je človek, a ljudje so hudobni in zviti. Hoče, naj pijem. Niti pokusila ne bom vina, kaj šele da bi se upijanila, kakor se upijanijo ljudje. Ne, ne bom ga, niti kapljice ga ne bom pokusila!«

Toda tekočina v skledi je bila zares čudovita, dišala je in vabila, da se niti pametna opica ne bi mogla zdržati, da bi ne obliznila vsaj rob skleda. Obliznila je, srknila nekaj kapljic, se ozirala za lovcem, zakaj strah pred njim jo je plašil, zato je oprezaje splezala nazaj na drevo. Že se je premislila in osladkana od vina je smuknila nazaj k skledi, odkoder je tako neznansko lepo dišalo.

»I, kaj pa more škoditi,« je brundala sama s seboj, »kaj mi more škoditi, če se vina dotaknem samo z jezikom, če ga srknem samo z jezikom, da potolažim najhujšo žejo, en sam majhen požirek, eno samo kapljico. Ne, ta me ne more upijaniti, niti glava me ne bo bolela. Le popiti ga ne smem niti kapljice preveč! To bi bilo grdo in nesposobno.«

Vino iz skleda pa je vse bolj dišalo. Opici gobjček se je nehote kar sam od sebe približal skledi in srknil nekaj kapljic. Kako se prileže, kako pogreje po grlu daleč tja do žejnega želodca!

»Hi-hi!« se zdajci zasmije opica in ne ve, kaj bi storila od veselja. Nikoli v življenju se še ni tako izredno prijetno počutila. Grelo jo je po vsem životu, da bi od ugodja kar zaplesala okoli skleda. Mislila je same lepe misli in zapeti si je hotela najlepšo pesem, tisto, ki se je je bila naučila še v mladih letih. Skratka: bilo je lepo kot na pravi

veselici. Spet in spet se je vračala k skledi in srebala požirek za požirkom. To je trajalo toliko časa, da se je še komaj skobacala na noge in sklenila:

»Nič več ga ne pokusim tegale vina; nič več, da veš, lovec Nagajoši.«

Vendar si je, kakor da ni nič takšnega, privoščila še požirek in počasi splezala na vejo, kjer se je petelinila in bahala:

»Nič nisem pijana, nak, tako neumna pa nisem! O, ljudje se ga napijejo, da ne morejo niti hoditi, kaj takega pa se za opice ne spodobi. Opice smo bolj modre in pametne.«

Že trenutek nato jo je prešla nenavadna igrivost. Utrgala si je list in ga trgala na drobne kosce, se čohala in brundala, kakor da se ji sanja. Skleda pa je bila skoraj še polna; vino ni bilo ne prešibko ne premočno, kakor nalašč za žejo. Zdaj se opica nič več ni bala lovca Nagajošija, zahotelo se ji je družbe, tisoč opic, da bi se z njimi igrala ali pa tepla. V tej veliki želji po veseljačenju je zlezla nazaj na tla in ne da bi oprezovala, skočila k skledi. Pila je in si govorila:

»To smo zares močne me opice. Pijem in pijem, pa nisem pijana; niti glava me ne boli, le čudno vesel in lep je danes ves svet.«

Njen gobjček pa se je spet približal skledi; malo je posrkala, malo posrebala — kdo pa ne bi pil, če je žejen. Sicer pa, kolikor ga je popila, ni vredno besede: samo požirek in nekaj kapljic. Toliko ga še čisto navaden vrabec lahko popije.

In glej, v skledi je ostalo le za požirek vina. Opica se je obliznila in rekla:

»Ta kapljica, ki je še ostala v skledi, mi ne more koristiti in ne škoditi. Premalo ga ni in preveč ga ni.«

Slastno je nagnila skledo, da je bila čisto prazna, glava pa težka in čudna. Hotela je vstati, toda pred očmi ji je zaplesala skleda in drevje. Zdajci jo je čudno spreletelo. Ne, lovec Nagajoši je ne sme dobiti v pesti. Spet se je skobacala na noge, se majala do drevesa, skušala splezati v krošnjo, toda komaj se je dvignila s tal, že je štrbunknila na tla in obležala. Ne ni padla, le nerodno se ji je spotaknilo. Še je imela toliko moči, da si je skledo položila pod glavo, se stegnila in zasmrcala.

Medtem se je vrnil lovec Nagajoši. Pijano opico je zvezal, jo naložil na ramo in odnesel. Prebudila se je šele v železni kletki. Strašno jo je bolela glava, v ustih je imela slast po grenkobi, želodec pa tak, kot da se ji bo zdaj zdaj obrnil.

Le stežka se je domislila, kako je zašla v železno kletko. S topimi in od solz zalitimi očmi se je ozirala okrog ter se jezila sama nase, da je bila tako nespametna, da se je pustila ukaniti človeku. Sicer so opice modre in pametne, le tega ne vedo, kakor mnogi ljudje, da kdor pokusi vino, ga tudi pije in kdor ga pije, se ga tudi napije. Kdor pa se ga mnogokrat napije, je pijanec, ki se spreobrne le tedaj, kadar se v jamo zvrne.

ČRTOMIR ŠINKOVEC

Burja z metlo

Kdo odprl je burji lino daleč, daleč za goro, da ušla je skoznjo z zimo in nori čez Kras z metlo, pa pometa breg in gmajno kot kak cestni pometač, poživigava s hujšo drajno preko borov in vrtač.

Od Postojne v Nabrežino in s Snežnika skoči v Trst, ziblje ladjo kot lupino; joj mu, joj mu, kdo ni čvrst: vrže ga po tleh, pobrije pa povleče za brado; varen je le, kdor zavije v suknje tri se za pečjo.

Sinica

Malčki, ste jo slišali sinico, gospodinjico sinico? Davi rano je z gredice žurgolela te novice: da pozna bratranca vrabca, ki trebuščku je za hlapca, venomer da dela zgago, kamor prileti z bisago, je prvak med postopači, kjer se krade in prosjači, čivka, živka in živzavka bolj kot kakšna sitna kavka in prosjači brez potrebe, kot da ga na soncu zebe, čevlje, češ da nog je bosih, da zatiran je pri kosih. V vasi sleherno dvorišče prav natančno vse preišče, čivka vmes, da s srečo spal tisti bo, ki več bo dal.

Žolna — zdravnica

Žolna, smrečjih host zdravnica, v svoj zazre se tenkočutni radar, detlu pravi: »Cuj, motorko, ptica! To najbolj nevaren je lubadar!«

Babica

Babica, lepa je kot Andersenova pravljica, lepa za vse čase. V venec spleta srebrne si lase, smehlja se kakor dobrota: njene roke so kot medenjaki, njene oči so sama lepota, njeno srce in njen obraz srečen z unuki je in nečaki ... Eden od teh sem jaz.

LISTI izhajajo kot priloga tednika Železar — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Cufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.